

יוצא לאור פעם אחת
בחדש בס"ט פטרבורג.

שנה ראשונה.

חוברת שניה
לשנת ה' תרמ"ו.

מאסף חדשי (ושורנא ל) אשר יכיל בקרבו מאמרים הנוגעים ליהודים וליהדות
לפנים והיום, עם ציורים ותמונות.

יוצא לאור ע"י

אלכסנדר הלוי צעדערבוים

За Октябрь

№ 2.

1885 г.

МИЦПА (Дозорная башня).

ЕЖЕМЪСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛЪ НА ДРЕВНЕ-ЕВРЕЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

Редакторъ-издатель: А. Цедербаумъ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-Литографія Г. О. Пиневъ, Стремянная ул., д. № 4.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 541.2

תְּכֵן הָעֵנִינִים.

אליה מלכה אגריפא .

"ש פֶּרִיעֲרֵבֶרֶג .

- (3) ציור חוף יפה מפאת ים .
- (4) ישראל והעמים", (המשא אשר נשא הפרופיסור חוואלסאן באקאדמיא בפטרבורג (סוף ינא), העתקת ה"ש).
- (5) זכרונות", (סוף), מאת ארו .
- (6) זכרון דברים", (סוף), מאת יהואל מיכל פינס .
- (7) העומדים והמהלכים", מאת משה אייזמאן .
- (8) קול נחי", (שיר), על מות רמ"ד, מאת נפתלי הוריץ וויזל .
- (9) תמונת רבנו משה מענדעלסוואָהן ז"ל .
- (10) נצח ישראל", (שיר), מאת צבי הכהן שערשעווסקי .
- (11) רצוצי משפט", (שיר), מאת מ. מ. דאָליצקי .
- (12) תמונת הר"ר אליעזר הלוי .
- (13) תולדות הר"ר אליעזר הלוי .
- (14) משפט ישראל בעמים", (סוף), מאת יהושע לעווינוואָהן .
- (15) ספר הללי", מאת צבי הכהן שערשעווסקי .
- (16) היתומים", (כמשן ינא), סיפור, מאת יקותיאל בערמאן .
- (17) החדשים גם ישנים", מאת הר"ר אברהם אליהו הרכבי .

בסכה לא תלויה בנו הוכרחנו להחליף איזה מאמרים, אשר יבאו בחוכרת השלישית . המו"ל .

ברפום ה' צבי הירש פינס בס"מ פטרבורג .

Дозволено цензурою, С.-Петербургъ, 30-го Декабря 1885 г.

1178902/2.

מראה ירושלים בשוק אליה מלכד אנריפא.

ירושלים.

(סוף)

מצפון לדר הבית נמצאה ברכת בית חסדא¹, בה רחצו מלפנים הצאן והבקר המובאות דרך שער הצאן להקריב לפני ד'. ארכה שלשים אמה ורחבה ששים וחמש ועומקה שלשים ושלש. הברכה הזאת ריקה היא עתה ומים אין לה, אך בימי קדם נמלאה גם היא דרך הצנורות שעברו מתחת להר הקדש. מאחד הצנורות האלה עולים המים עוד היום לחצר בית המשפט הנקרא מאת התוגרמים בשם "מִקְחָמָה", והוא בקרבת המקום ההוא.

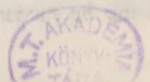
בקרבת הכותל המערבי אצל שוק הפתון יש מעין נובע מי מרפא אשר במימיו המלוחים השתמשו בני האדם לרחצה וכפי הנראה היתה לו התחברות עם ברכת בית חסדא. בארות הרבה ונגלות וברכות יש אשר קבלו מימיהן בשפע רב על ידי צנורות עוברים בתחתיות הר הבית ונגעות בירושלים. הצנורות הוליכו את המים ממעיני מי נפתוח, מעיר עישם אשר לפני בית לחם. אחדות מהברכות ההן ידועות מכבר ואחדות נגלו על ידי התרים החוקרים אשר חפרו את ארמת העיר במקומות הרבה, אך רובן ריקות מבלי מים, כי רבים מהצנורות נשחתו והתקלקלו. ברכה כזאת יש בעיר מערבה בקרבת שער יפו, היא הברכה אשר עשה חזקיה המלך (מ"ב כ' כ'), מאה ועשרים אמה ארכה ושבעים ושתים רחבה, ועומקה משבע ועד שלש עשרה אמה. סביבותיה בתי מעון והגרים בהם ישאבו המים ויעלום אליהם דרך התלונות; אך המים לא יעלו בה עוד כצנור במקדם, ורק יתמלאו ממי גשם הורדים אליה בתעלה מן הברכה העליונה אשר מחוץ לעיר מערבה (מ"ב, י"ח י"ז). הברכה התחתונה (ישעיה כ"ב ט') היא אצל עין השלוח על יד העיר דרומה².

שער יפו או שער הברון הוא ראש מבואות העיר. הוא תמיד מלא תשואות מעוברים ושבבים, וסביבותיו יכסה המון אדם נושאי סבל, גמלנים, חמרים, סייחנים וגם—בטלנים (מאוה"ע) המבלים עתותיהם בבתי משתה הקאפעע חוצה לעיר. מדרום לשער הזה עומד המבצר ומעונות חיל המשמר אשר הזכרנו. שם גם הגנות הגדולים אשר למקלט הארמינים. המקום הזה הוא הנבעה המערבית (הר אקרא) ועליו היה היכל הורדוס וגנותיו. לפ"ד יוסיפון היתה הנבעה מוקפת חומה בצורה ובה מגדלים הרבה ובנינים מפארים לאין מספר. מצפון וממערב לו היו שלשת המגדלים הנודעים בשמותם, והם: היפיקוס (מגדל חננאל), פזאל (מגדל דוד) ומרימיני.

לבנין המגדלים האלה לוקחו אבנים לבנות גדולות מאד, אותן הקציעו והחליקו למשעי עד כי כל מגדל נדמה כמו נכנה מאבן אחת. עוזו המגדלים האלה נגלה דהפליא כאשר באה ירושלים במצור ע"י הרומאים, ואתם השאיר טיטוס גם אחרי הרסו את העיר, להיות למשנב לאנשי חילו אם יתקוממו היהודים למרד. שרידי חרבות ההיכל קבורים בעיי מפלה אשר יכסום בנובה יותר מחמש עשרה אמה. רק שני המגדלים, היפיקוס ופזאל, או חננאל ודוד, עוד נודעו במבצר מעוים העומד שם עתה. המבצר הזה הושב על תלו במאה ה"ד ואחריה נתקן שנית במאה ה"ט, ולו עתה חמשה מגדלים מרבעים ובנינים הרבה המוקפים הריץ עמוק. המבצר חזק מאד ולפני המצאת אבק השרפה קצרה יד כל אויב לכבשהו, ועוד גם עתה יוכל ימים הרבה לעמוד איתן על מקומו נגד כל כלי תותח אשר יערכו עליו להשחיתו.

¹ מל' חסד, ונקראה ע"ש כח הרפואה שהיה במימיה. ויש אומרים כי הם המים שעליהם רמזו הנבואים לעת"ל (יחזקאל מ"ז, א' י"ב; ויאל, ד' י"ח וזכריה י"ד ח').

² יש חושבים כי הברכה התחתונה היא הברכה הנמצאת בעמק גחון אל מול מקצוע החומה הדרומה מערבה, אך זו טעות, ויותר יש לשער (אם לא חדשה היא כאשר יעיד עליה שמה, כי היא נקראת ברכת השולטן) כי היא "הברכה העשויה" הנזכרת בנחמיה (ג' ט"ז).

מגדל דוד הוא החלק העתיק במבצר הזה. יסודתו בעומק החריץ הסובב את המבצר, והוא מאבנים גדולות המונחות בשפוע וחלוקות מעשי הרשים כלן עד להפליא. כל כלי משוחית לא הצליחו להרסן, אך העת המבלה כל נגעה גם בהן. על קיר המסד יש משעול צר מבעד ליצייע החיצון, ובתוכו יתרום המגדל הגבוה הסובב בנינים שונים וגם באר הצובה בו דהקות אליה מי הגשם. לפי אגדת הערבים נודע מקום החרר אשר בו שר המלך דוד את זמירותיו, על הדר אחר אומרים כי בו קבל המלך דוד את הבאים אליו לשחר פניו. כאשר נכבשה ירושלים ע"י נוסעי הצלב היה מגדל דוד המבצר האחרון אשר נפתחו שעריו לפניהם, וכאשר חרסו המושלמים חומת העיר במאה ה"ג נשאר המגדל על מכונו, כי לא יכלו להבקיעו אליהם — והנהו עומד איתן על מקומו עד היום, לאות ולמופת על כח היהודים בהשגבם במבצרי מעויהם. יתר חלקי המבצר נהרסו מרוב המצורות אשר הוקמו עליו במלחמות שונות. אצל המגדל אשר לפני שער יפו נמצאה תעלת מים בעומק חמש אמה מתחת לתעלה העליונה. התעלה הנמצאה היא הנוכרת ביוסופון, וממנה נראה איכה נכסו כל המקומות בהמון גלים וערמות עפר, אשר מראיהם הנכון יתגלה רק בחפור אותם ההוקרים לבוא עד תכונתם.

המבצר פנימה מלא חרבות ועיי מפלה. החריץ מסביב לו מלא שמיר ושית ודומן אשר ישליכו בו אנשי החיל גם ירק צומח אשר יורעו הם בו לאכלה.

מראש מגדל דוד תראה כל העיר וסביבותיה, מהר הותים ועד ים המלח והרי מואב הנפלאים למראה לעת הערב, כבוא השמש.

שְׁנֵי ירושלים הם ששה ומספר רחובותיה ומבואותיה — מאה ושבעים, רובם עקלקלים וצרים באין דרך לעגלות ולרוכבים לעבור כי יפנשו יחד. מספר היושבים בה מגיע כעת עד חמשה ושלשים אלף ובתוכם אהב"י — כחמשה עשר אלף.

כרוב זכרונות הקודש בעיר הקודש כן רבו גם מסביב לה, אך הרבה מהם פסו במשאון ונשכחו מני דגל, והרבה עוד ישנם לזכרון עולם, וכל העולה לירושלימה יסוד גם אליהם ובלב רגש יתבונן אל הזכרונות האלה אשר יסודתם בהררי קודש.

בנינים גדולים ורבים הוקמו על הר הזתים לזכרון קדשי הדת הנוצרית, המהמדינים אשר אמונתם מאחזרה בזמן, אחזו בעקבות הראשונים וירבו להם זכרוניהם ויטפחום אל קדשי הדת העתיקה והברית החדשה. לנו היהודים אין בנינים בנויים לתלפיות על ההר ההוא אשר עליו יראה כבוד ה' באחרית הימים; אך קברי צדיקינו וקרושינו ימצאו שם למכבד — אותם ימצא הקורא בספר "ירושלים" אשר להרא"מ לונץ, ובתוכם הכי נכבדו קברי הנביאים (חגי ומלאכי) הנמצאים במעלה ההר אל מול קצה הר הבית דרומה מזרחה. במורד ההר על פני עמק יהושפט נמצא קבר המלך יהושפט. מדרום לו¹ יד אבשלום וקבר זכריה הנביא. אל מול שער ציון אשר לעיר דרומה נמצאים קברי דוד המלך וזרעו המלכים שהיו אחריו. מלפנים היו הקברים בתוך העיר בעצמה (מ"א ב' י'), נחמיה ג' מ"ז), ועתה הם מחוץ לחומה על הר ציון ששטם. על המערה עומד בית תפלה למחמדנים עם בתים אחרים ואיש לא יבוא שמה בלתי אם ישלם לבעליהם בכסף מלא. ממערב לו מקלט נזירים וקברות נוצרים. ההר אשר ממול הר ציון מעבר לעמק רפאים מלא קברים ומערות כוכין, אך בני עמנו חדלו לקבור שם מתיהם זה כמה וכל קברותיהם עתה בשפולי הר הותים אל מול פני עמק יהושפט, שם גם קבר ר' יהודה החסיד ועוד קברות נאונים וצדיקים וגדולי עם הנודעים בשם.

¹ הר"י שווארץ המיל ספק בזה, משום שנאמר בהכתוב (ש"ב י"ח י"א) ואבשלום וכו' מצבת אשר בעמק המלך וכו' ויקרא לה יד אבשלום, וכתוב ג"כ (בראשית י"ד י"ז) עמק שוה הוא עמק המלך ונאמר בסדרש: ג' שמות נקראו לו עמק השדים (הוא ים המלח) עמק שוה עמק סכות, וטובה מזה שעמק המלך סמוך לים המלח ולא בסביבות ירושלים. ובאמת לא קשיא — כי עמק נחל קדרון נמשך והולך מסביבות ירושלים עד ים המלח, כידוע; ובשובו אברהם מהכות את כדלעומר מחוכה אשר לשמאל לדמשק היה לו לעבור בדרך שכם על פני עיר שלם. היא ירושלים לשב חברונה, וממילא נדרש לעבור עמק נחל קדרון שנקרא אז עמק המלך. שם יצא מלך סדם לקראתו, שם קדם מלכי צדק את פניו בכרכתו, ובעמק ההוא במקום הנקרא עתה עמק יהושפט הציב לו אבשלום את מצבתו הנקראת על שמו.

עוד קברות מלכים יש מעבר השני מחוץ לחומה אל מול שער דמשק צפונה, על יד הדרך ההולך שכמה. אך היא לא מערת מלכי בית דוד כי אם מערת הילני המלכה ובניה⁽¹⁾. קרוב לשער דמשק מורה נמצאה מערת ירמיהו הנביא, היא המערה אשר בה כתב קינותיו. בחצר המערה יש גן עצי פרי ובקצהו דרומה מערבה—קברות מחמדנים. הלאה צפונה מורה נמצא הבור אשר בו השליכו שרי צדקיהו את ירמיהו (ירמיה ל"ח ו'). בין מערת ירמיה ושער דמשק נמצאה מערה אשר נגלתה בשנת תר"ב ונקראת בשם מערת הכתון. המערה גדולה מאד והיא חצובה בסלע ההר בי זיתא מתחת לעיר. ויש אומרים כי ממנה לוקחו האבנים לבנין בית המקדש, ועוד נמצאות שם אבנים גדולות החצובות למחצה בסלע ההר אך לא נגמרו בעשיתן. בקירותיה נמצאים כוכים קטנים שבהם הוצגו העששיות והמנורות להאיר את החשכה לעובדים בה, ועוד היום שחורה התקרה מפיה העשן שעלה מהן בעת ההיא. בכפת המערה דרומה נמצאים חורים אשר דרך שם העלו את האבנים למעלה. החורים נסתמו בהפכת העיר ולא נפתחו עוד לעולם⁽²⁾. הלאה מקברות המלכים בדרך העולה שכמה נמצא קבר שמעון הצדיק ואצלו קברי סנהדרי קסנה במערה גדולה ויפה בעלת כוכין העשויים זה ע"ג זה. הלאה בדרך העולה לנוה שמואל, הוא המצפה, נמצאת מערת סנהדרי גדולה וגם היא יפה מעשה הרשים כלה ומלאה כוכין כראשונה. מלבד המערות האלה שהן קברי המצוינים ביושבי ציון, נמצאו שם ומפאת העיר מערבה גם חרות בנינים מפוארים ונגי חמדה ובורות חצובים למקוה המים, שגם הם קברים — ליקר תפארת עיר הקודש ומחמדיה שהיו לה בימי קדם, כי שם היו נאות חמדה, נאות קיץ לעשירי העיר וקציניה. אולם חמודותיה החלו לשוב אליה מעט מעט ודמיונה לבת המלך אשר נרדמה ימים על שנה ומנשיקת דודים התעוררה ותשב לתחיה. הרבה עמלו בה אוהביה מבני העמים האחרים, אשר בחרו הסתופף בהצריה ולנחם אותה מחרבותיה. מלבד הבנינים המפוארים הנמצאים מהם בעיר, רבו הבנינים והנגנים אשר בנו ונסעו סביביה על כל מקראיה. בתוכם הכי תתנוסס המושבה הגדולה אשר להנוצרים בני רוסיא, הנמצאת מחוץ לחומה, בקרן צפונית מערבית; שם בית הציר, בית תפלה⁽³⁾, בית מלון, בתי אסוף ובתי חולים ובית תפלה לקהלת הפרוטסטנטים בני הערב. משער יפו ימינה בואך העירה ועד דרך בית לחם נבנו בנינים הרבה מנוצרים ומחמדנים, שם בית האסוף למצורעים, ב"ס לפרוטסטנטים ופרדסי חמדה מעבר לניא. שם נמצאה בקעה הנקראת בשם „בקעת ורדים“, ושמה נאה לה — כי שם אחד המקומות היותר נחמדים אשר בסביבות ירושלים⁽⁴⁾. יפה הוא הגן הגדול הנודע בשם „גת שמן“ אשר מקומו לרגלי הר הזתים אל פני עמק יהושפט אל מול שער הזהב. את הנגנים המצמיחים זרועיהם על יד עין רוגל כבר הוזכרו כי הם במקום אשר היו נני המלכים מלפנים. אך מי ימלל את כל המעשים אשר עשו בני הדתות האחרות לתפארת העיר הקדושה! הן ידם רב להם וקציני עמים ומלכי גוים הם למשען לחבורותיהם ואין קצה לאוצרותיהם, — ואולם נראה נא את אשר עשו אחינו בני ישראל! בשנים האחרונות האלה, כי גם המה החלו להקים הריסות עיר קדשנו להחיות עפרה ולבנות חרותיה. מלבד הבנינים היפים אשר בנו בתוכה לתורה ולתעודה ולמעשה הצדקה, עוד נבנו מהם רחובות הרבה מסביב לה. קרוב למאה בתים נבנו על מרום הר ציון בעיר פנימה, הם בתי המחסה אשר נבנו מכסף בית ראפהשילד, משפחת הירש וחובבי ציון בה"ד (הולאנד, דייטשלאנד והונגריא).

⁽¹⁾ באחד סנהדרי המערה עוד נמצא מסכה ארון עשוי מאבן שיש מעשה צעצועים. בשנת תרכ"ז מצא שם הסינמור סולצי הצרפתי ארון ובו גופת אשה עטופה ברקמת זהב, וערמתו עמדה לו לשלוח את מציאתו זו להיכל Louvre בפריז. חוקרי קדמוניות סחליטים כי זו גופת הילני המלכה אשר הובאה אחרי מותה מאת בנה סונבו (איצמטים) להקבר בארמת הקודש. להמלך מונבו היו כ"ד בנים וכלם נקברו במערה הזאת. עפ"י מסורת קדומים סחליטים אחינו כי שם קבר העשיר הנדיב בן כלבא שבוע, ויש משערים כי היינו הך, כי בן כלבא שבוע היה שם תואר לסונבו המלך.

⁽²⁾ יש משערים כי היא המערה אשר דרך בה ברח המלך צדקיהו עד יריחו, ויש אומרים כי מערת צדקיהו היא המערה הנקראת ע"ש ירמיהו. ובאמת יכל להיות כי הייתה החבורות למערות האלה עם עוד מערות אשר אספ קציהן נודעו ותעלמותיהן עוד עתידות להתגלות.

⁽³⁾ הבית הזה נוסד בשנת תר"ך בחג יום הולדת הקיסר אלכסנדר השני נ"ע.

⁽⁴⁾ ואולי היא גת ורדים הנזכרה בחלמוד סרוח פ"א מ"ג.

מספר הבתים החדשים אשר בנו אחינו מחוץ לחומה הוא כשש מאות וחמשים ובהם יושבים יותר מארבעת אלפים נפש מכנ"י. ראשיתם נבנתה בשנת תרמ"ו מהצדיק ר' משה מונטיפיורי זצ"ל בכסף אשר הקדיש הגביר יהודה טוורא ז"ל, והיא על חלקת שדה מחוץ לחומת העיר מערבה. שם הרחוב:

משכנות שאננים

ובו עתה עשרים בתים והעם קורא להם „כרם מונטיפיורי“.

ואלה הרחובות אשר נבנו כעת מחוץ לעיר:

א. נחלת שבעה,

על הדרך ההולך מירושלים ליפו, על שם שבעת האנשים אשר החלו שם לבנות ראשונה, ועתה נמצאים שם כמאתים בתים ובהם כארבע מאות משפחות, ספרדים ואשכנזים יחדו.

ב. מאה שערים,

ע"ש מאת החברים הראשונים אשר נוסדו יחד בשנת תרל"ד ויקנו חלקת שדה בצפונית מערבית של העיר למבנה בתים, עשרה עשרה לשנה, וכבר הספיקו לבנות כמאה וחמשים בתים. קרוב להם נבנים עתה שלשים בתים ע"י הג' מהר"מ וויטמנבערג, אשר ימכרו אח"כ לאחרים במחיר קצוב ובשלומים לאט לאט בהרחבת זמן.

קרוב לנחלת שבעה נבנו רחובות משלש חבורות שונות מקהל האשכנזים. הרחוב האחד נקרא:

ג. אבן ישראל,

הנבנה מעשירי עם, בו ארבעים בתים ובהם גרים כששים משפחות. הרחוב השני נקרא:

ד. משכנות ישראל,

בו נבנו בתים בראשונה במספר ארבעים וארבעה ובהשתדלות מהר"מ פינס נתן להם כהלוואה—מכסף הועד הלונדוני „למוכרת משה מונטיפיורי"—לבנות מאתים וארבעים בתים ולשלם חובם במשך חמש עשרה שנה. מהם כבר נבנו יותר משמונים בתים והשאר עוד יבנו. הרחוב השלישי נקרא:

ה. בית יעקב,

בו עשרים בתים שנבנו הלאה על הדרך ההולך מירושלים ליפו.

ו. משה ויהודית,

בו עשרים בתים שנבנו מקהל חסידים ומקומם מצפון לעיר בדרך ההולך שכמה.

בו שלשה עשר בתים וכן נחמד.

ז. בית דוד,

בין נחלת שבעה ומאה שערים נבנו עשרה בתים מאת הג' ר"ד יאנאווער ז"ל עם ביט"ד ויתר צרכי הקהלה ונתנו לעניי ציון לגור חנם עפ"י גורל שש שנים חליפות, ונקראו על שמו.

ח. משכנות המעריבים,

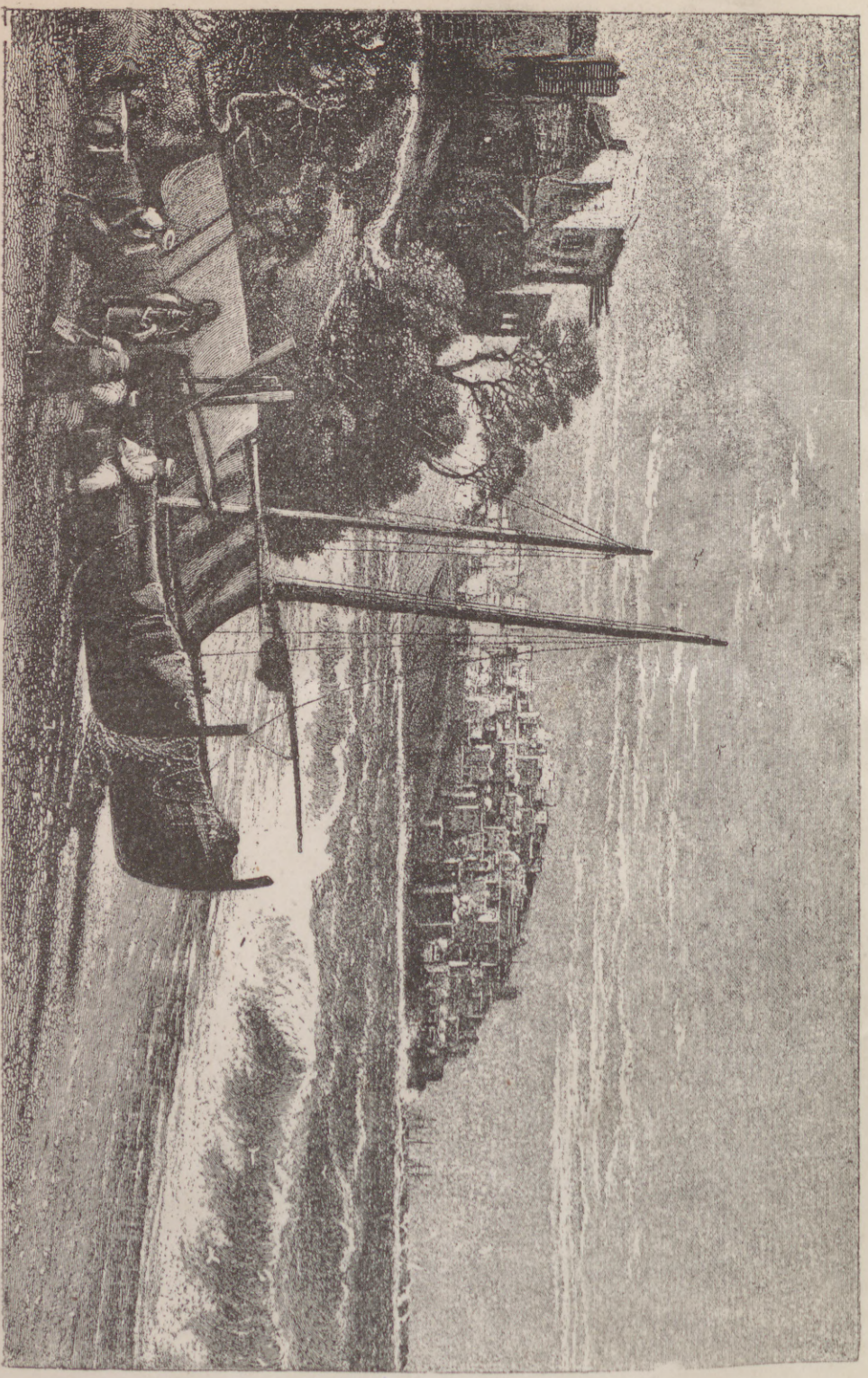
אשר קנו למו חלקת שדה בקרבת הברכה העליונה מול דרך חברון ויבנו להם עשרים בתים.

מלבד הבתים הנבנים כעת להתימנים על הר הותים ומלבד בתי ספר, בתי יתומים, בית התמחוי, בית החמים, שלשה בתי גמ"ח וכו', עוד בנו הרבה אנשים יחידים בתים להם במקומות שונים מחוץ לעיר, עד כי עוד מעט ותגדל העיר החדשה מהעיר הישנה.

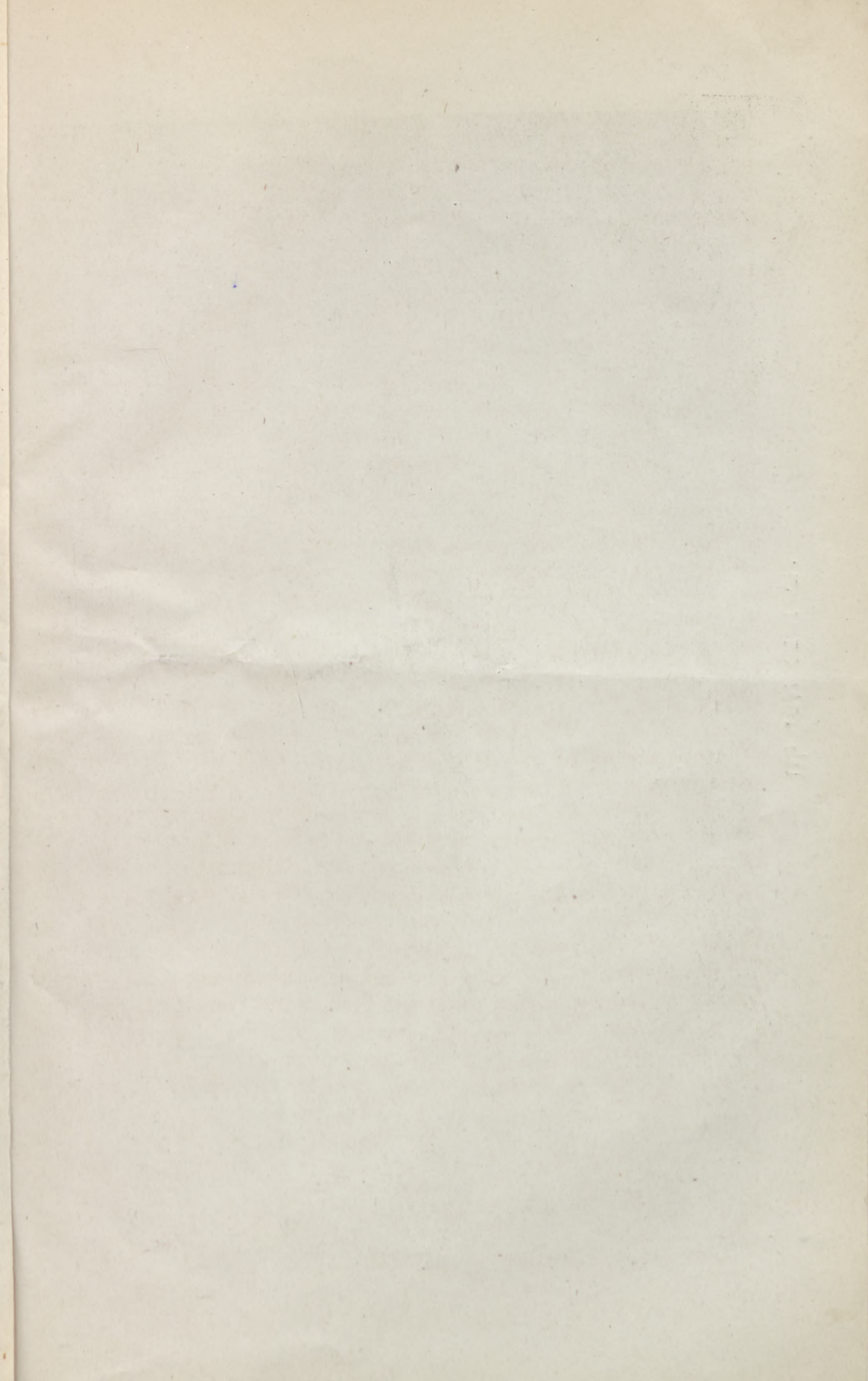
א"ש פריעדבערג.

חוק יפוד בפארט 18

או במלחמה. נביאי ישראל לא השתפקו בלמדם לעמם תורה ומצות, הם התאמצו להשפיע מרוחם על המלכים שהיו בימיהם וליחד את התורה עם דרך הארץ ואת האמונה עם הליכות העולם — וע"כ נמצא בספרי הנביאים רמזים הרבה על דברי הימים ההם או על הדברים שהיו מלפניהם, אשר קרו לישראל או לעמים הקרובים אל נבולו; אבל מבלי דעת פרטי הקורות ההן וקשוריהן עם הקורות האחרות שהיו אז וסכותיהן ותוצאותיהן — היו לנו גם דברי הנביאים כדברי הספר החתום מבלי דעת פשרם. ועל כן נמצאו חוקרים חדשים מקרוב באו אשר עותו את הכתובים ויטלו מאיזה נביאים אשר בשמם נכתבו וייחשום לאחרים, יען אשר לא הבינו אל רמזיהם והקורות לא התאימו בעיניהם עם הדור אשר בו חי הנביא האחד או השני. לאצט את דברינו הננו להביא מופתים אחדים, להראות עד כמה נעלמו ממנו דברי הימים אשר היו לישראל ויהיו דברי נביאיהם סתומים וחתומים לפנינו מבלי דעת פשרם.

בספרי שופטים ושמואל נמצא כתוב, כי הפלשתים משלו בישראל פעמים הרבה וירצוהו וירצוהו בלי המלה. אבל נפלאה ממנו דעת, איך הצליח העם הפלשתי הקמן והדל היושב בקצה ארץ ישראל על אדמת מעט אשר רק פרסאות אחדות תכיל — להכביד אכפו מדור אל דור על עם ישראל הגדול ממנו? כן נמצא בספר מלכים א' (ה' ד') על שלמה המלך כי היה „רודה (בעבר נהר פרת) מתפסח ועד עזה (אשר בארץ הפלשתים)“, אבל לא נבין מה ענין שני המקומות, אשר האחד היה בקצה הארץ צפונה מזרחה והשני — דרומה מערבה? ומה ראה מלך ישראל כי פשט ידו על עבר הנהר ההוא הרחוק מארצו זה כמה? — שם נמצא כי הקושרים עליו מצאו להם מפלט ומחסה בארץ מצרים (מ"א י"א) והמלך שישק היה למגן להבוגדים ההם, ובהתקל הממלכה הזאת עלה על יהודה וילכדה ובעשרת שבטי ישראל לא שלח את ידו — ולמה זה עשה כזאת לעלות על השבט האחד מבלי ננוע באחרים? — ממלכת ישראל וגם ממלכת יהודה הקטנה מאד לפי ארצה המעטה, קשרו פעמים הרבה על ממלכות אשור ובבל — ואיככה מצאו ממלכות קטנות כאלה את לבבן להתקומם על הממלכות הגדולות אשר הרעישו את כל העולם ולא פחדו פחד פן תעלה עליהן חמתן ובשטף עובר כלה תעשינה אתן? — לעמט זאת נמצא כי בתחבולות עשה מלך ישראל לכרות ברית בסתר עם מצרים וגם אשור (מ"ב י"ז); צבאות מצרים יצאו כמעט תמיד מארצם להושיע את ישראל מדי עלות מלכי אשור או בבל על ארצו. ופעם אחת בקשור מלך יהודה קשר באו ששה מלכים שלוהי ממשלות קטנות יהושלימה להמטיק סור יחרו. רמזים כאלה יורונו כי במרוד ממלכת יהודה הקטנה באיזה מלך אדיר לא היתה בודדה לעצמה כי אם באה בקשר עם הממלכות הקטנות הקרובות לה וכלן יחדו נשענו על מצרים הגדולה; אבל עוד יש להתבונן, למה זה ועל מה זה התערבה מצרים תמיד בריב יהודה עד כי באה למענה במלחמה עם מלכי אשור ובבל בהתאמצה לפרוק עולן מעליה?

אבל לא רק עניני המדינה כי גם דברי הנביאים יהיו לנו במקומות הרבה כדברי הספר החתום, כמו נבואת ישעיה (כ' א' וכו') „בשנת בוא תרתן אשדודה בשלוח אותו מרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה“. הקורא זאת ידמה כי עתה ידבר הנביא על מפלת פלשתים ושבויהם וכו' אבל תחת זאת הוא שם דברו על „שבי מצרים וגלות כוש“, כי ינהג מלך אשור את זקניהן ונעריהן „ערום ויחף וחשופי שת“ — ומה ענין מצרים למפלת פלשת ואשדוד עירה?

במקום אחר (י' כ"ד) מנחם הנביא הוזה את עמו וישב ציון: „אל תירא מאשור בשבט יככה ומטהו ישא עליך בדרך מצרים“ — ובכל ספה קלא נמצא כי הלך אשור דרך ארץ ישראל בצאתו למלחמה על מצרים. אך זאת אמר הנביא הזה (י"ט י"ז): „והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד“ — ומה זה התרדה אשר תפול על מצרים מפני האדמה הקטנה והרפה הזאת עד כי „כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד“? — עוד אמור שם (י"ט כ"ג) כי תהיה „מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור“ וביום ההוא „יהיה ישראל שלשיה למצרים ולאשור“ — ואנחנו לא נדע מה כונתו בדברים הסתומים האלה ואיזה מקרה רמז בו. רמזים מדיניים כאלה נמצא גם בדברי נביאים אחרים כמו בנחום האלקושי (ג' ח' וכו') בהתנבא

על מפלת נינוה זכר אחרית נוא אמן אשר במצרים לאמר: „התישבי מנא אמר כי גם הא לגולה הלכה“.

אמנם בעיקר חקרה לנו דעת הקורות המדיניות שהיו לישראל, מפני שלא ידענו כמעט מאומה מכל הקורות את העמים שכניו מקדם, והיריעות המעטות הנמצאות בספח"ק לא יכלו לת לנו מושג נאמן במצב המדיני של העמים וארצותיהם, אשר בו היה תלוי גם גורל ישראל השוכן אצלם. קטן ודל היה עם ישראל מלעשות בעצמו גדולות בארץ, אך שוט שוטף כי עבר בעולם מעם אחר, ונשא עם ישראל אתו ויחלק גורלו ומנת כוסו לשבט ולחסד, — ועל כן מרם נדע קורות העמים ההם לכל פרטיהן יהיו דברים הרבה בקורות ישראל סתומים וחתומים לפנינו. להבין דברי ימי ישראל נחוץ לנו דעת דברי ימי מצרים אשר וכלל והיחס המדיני של כל יתר הממלכות שהיו בחבל ארץ אזיא הקיצונה. בכה"ק לא תקצאנה לנו היריעות האלה די הבין הכל; ע"י קריאתנו בספח"ק הרגלנו מילדותנו לחשוב את מלכי הנזים ההם לגבורים אדירים אשר רק להשמיר היה בלבבם ולהפוך ארצות על יושביהן. והרבר לא כן — כי בתחולות מדיניות עשו מלכי אשור בבל ומצרים את מעשיהן בעתים ההן, וכלל אחר מהם היתה שמה נכונה וחפץ מדיני אשר אליו נשאו נפשם לדורותיהם. לחקור אל התכלית הזאת מצאה ירנו רק עתה אחרי התגלות לנו קריאת כתב החרטומים אשר במצרים וכתב היתדות אשר באשור ובבל, עתה נוכל לתאר לפנינו מהוה המלכים הגדולים החם לכל הפציהם ומעבריהם. אך בראשונה עלינו לשות לנגדנו את מצב ארץ ישראל לגבולותיה ויחוסה המדיני ליתר ממלכות חבל אזיא הקיצונה וקורותיהן ודברי ימיהן בשנות קדומים ההן — ואז נבין אל חקר העתים אשר עברו אז על ישראל במצבו המדיני.

ארץ ישראל נוגעת בקצה הצפוני-מערבי בגבול מצרים, ים התיכון הוא גבולה מערבה, מדרום לה רוכסי הרים גבנונים, הרי אדום וסלע מרבר ערב המשתרע מים המלה ועד נחל מצרים הנקרא עתה ער-עריש, וממזרח שמש — נהר הירדן והאגמים והימים אשר הוא עובר בתוכם, וקו עובר מצדון מזרחה עד מוצא מי הירדן — הוא גבולה הצפוני. על גבול ישראל מעבר לירדן מזרחה היתה ארץ בני עמון. מעבר לים המלה מזרחה היתה ארץ מואב דרומה, ודרומה-מזרחה היו בני אדום. מחוף הים צפונה ועד הר הכרמל גרו הכנענים, ודרומה להר ההוא ועד גבול מצרים — הפלשתיים.

על גבול הארץ אשר מעבר לירדן מזרחה ומזרחה צפונה היה המרבר הגדול, מרבר סוריא, אשר השתרע מזרחה עד הנהר פרת וצפונה עד העיר תדמור ועד חמת רבה, ששם גרו שבטים שונים מכני ערב השכנוי באהלים. מצפון לארץ ישראל יחלו רוכסי הרי הלבנון הנחלקים לשנים, הלבנון המערבי אשר כתפותיו מגיעות כמעט עד ים התיכון, והלבנון המזרחי אשר ממולו (אנטי-לבנון). בין שני חלקי הרי הלבנון נמצאת בקעה פוריה ורשנה, היא הבקעה הנקראה בפי עמוס בשם „בקעת און“ (יען אשר בקצה היתה עיר השמש (העליאפאליים) ששם היו עובדי השמש) ובה מוצא שני נהרים גדולים, האחד הוא נהר ליטני (או לעאנטעס) ובערבית נהר קסם השוטף דרומה ומשם הוא פונה מערבה ומשתפך אל הים בנשותו צפונה לעיר צור, והשני הוא נהר חמת (אשר היונים והרומים קראו לו אַרְאָנְטֵס) והערבים יקראו לו נהר עז העובר על פני חמת ומשם הוא נוטה צפונה ונופל אל הים בקרבת אנטוביא. מזרחה לקצה דרום מול-הלבנון, צפונה-מזרחה לפלשתינא משתרע עמק ברכה הוא עמק דמשק ובתוכו העיר הנקראת על שמו, הלאה מהלבנון צפונה נמצאו הרבה ממשלות קטנות ועמים רבים ובתוכם חמת, ארם צובה, ארפד וכו'. גבול סוריא מזרחה הוא נהר פרת. חבל הארץ אשר בין פרת וחרקל נקרא ארם נהרים, מדרום לו מאשדות נהר פרת ועד המקום אשר נופל בו נהר כבר, המקום אשר עליו עמדה העיר כרכמיש, ישבו בני כשדים או בבל. מעבר לנהר חרקל מזרחה אל מול ארץ כשדים בחבל הנקרא עתה פוויסטאן, מקום אשר היתה העיר שושן הבירה, היתה ארץ עילם. הלאה צפונה על שפת חרקל מזרחה בין הנהר ערן הוא הדייב העליון והתחתון היתה ארץ אשור. העיר נינוה הבירה עמדה על שפת חרקל מזרחה מול העיר העומרת שם עתה מעבר מזה, הנקראת בשם מסול. בחבל ארם נהרים צפונה נמצאו ממשלות קטנות אשר ברובן

נספחו לארץ אשור עד כי גם החלק הזה של ארם נהרם נחשב כנבול ממלכת אשור. גבולות פלשתינא ככל גבולות הארצות האלה שזכרנו נשתנו מעת לעת, אך פה רשמנו גבולותיה כמו שהיו ע"פ רוב.

ואלה הדרכים שהיו באזיא הקיצונה בין מדינות המזרח והדרום ההן: שתי מעברות היו על נהר פרת על יד כרכמיש הנזכרת בספה"ק, העיר הבצורה מאד אשר עמדה במקום אשר נהר כבר בנהר פרת. ובהיות המקום הזה יקר לצבאות החיל מדי עברם, נלחמו עליו הממלכות השונות אשר הואילו לכבשהו להן. הקיסר דיוקליטינוס הרבה לבצר את העיר למען תהיה למגן לו על סוריא מפני הפרתים. במקום הזה עבר הקיסר יוליאן את הנהר בעלותו למלחמה על הפרתים. הלאה מעט בערך שמונים מיל צפונה, במערבה של העיר נינוה מעבר לנהר פרת, היתה העיר תפסח, הגדולה וההומיה מאדם ברוב מסחרה ומרכלתה דרך הנהר הזה עם ארץ בבל. במקום הזה עבר כרש את הנהר בצאתו למלחמה על ארתחשסתא אחיו. ואח"כ בחר במקום הזה אלכסנדר מוקדון בהעבירו את חילו דרך הנהר פרת. הסיליקים (סעליצידען) הערו כחם על המקום הזה היקר בתכונתו. פעמים אחדות בצרוהו וישגבוהו ויקראוהו בשמות יונים, בראשונה אמפיפאלים אח"כ קאללניוק ולאחרונה ניקיפֿורוס. בימי ממשלת הערבים נמצאה שם העיר הגדולה רק ה ועוד עתה המקום ההוא מעברה לאורחות הגדולות ושמה עתה על-חמס. משתי המעברות האלה היה הדרך לאימת על הנהר חמת (אַרְאָנְטֶס) ומשם התחלק לשתיים: הדרך האחת עברה בין קצות מול-הלבנון מזרחה עד דמשק והשנית עברה דרך עמק הרי הלבנון עד ארץ ישראל צפונה. האורחות יכלו לעבור מרמשק דרך גלעד את הירדן אצל בית שאן (הנקרא אח"כ סקיטאפאלים). אבל לצבא חיל כבר היה ללכת בדרך הזאת, כי מי הירדן במקומות ההן ההולכים במורד שוטפים מאד במרוצתם. אך שתי דרכים אחרות היו לבוא מצרימה: האחת היתה להחיל דרומה דרך הגליל או דרך עמק יזרעאל ומשם אחו דרכו על פני הר הכרמל מזרחה בעמק השרון הנודע לתפארה ולאחרונה על חוף ים פלשתים בדרך ישרה מצרימה. הדרך השנית היתה על פני ארץ ישראל מצפון למערב עד צור ומשם בחוף הים הצר עבר החיל מאחרי הכרמל מערבה אל חוף פלשתים בדרך אשר הזכרנו. משם עבר הדרך על פני עזה, רפ"א עד נחל מצרים ועד סין (פעלוזיום), היא העיר הראשונה בואכה מצרימה. הדרך הזאת נמתה מארץ יהודה אשר בה כבר היה לעבור מרום הרריה וצחיחי סלעיה. אבל בכל זאת לא יכל האויב העולה על מצרים להסית דעתו מארץ יהודה. כי הארץ הזאת עם ירושלים עירה הבירה הבצורה מאד היתה כלה כמצר אחד אשר בו היה תלוי גורל החיל אם להשאיר לו דרך לארץ מולדתו או להפרידו כלה ממנה. זה הוא מצב גבולות ארץ אויא הקיצונה עם ממשלותיה הגדולות והקטנות.

ואלה הממלכות הגדולות שהיו שם: (1 מצרים, 2 אשור, 3 בבל או כשדים, 4) עילם. הממשלה האחרונה נגעה ביישר בממשלות שכנותיה המערביות רק מלפנים, בראשית הימים, אבל יהושה אליהן נשאר גם אח"כ באמצעות ממשלות אחרות, — לא כן ממשלת כשדים או בבל, כי בראשית הימים היה לה יהושה רק באמצעות הממשלות האחרות ורק אחרי כן כאשר גדלה והרחיבה גבולותיה נגעה ביישר בממשלות ההן מערבה. שתי ממלכות מצרים ואשור קנאו תמיד אשה ברעותה ומלחמותיהן נמשכו לשנים ודורות הרבה ועל ידיהן רבו החליפות והתמורות גם בארצות אשר נמצאו ביניהם.

שונות היו שתי הארצות בתכונותיהן, שונה היתה גם תכונת שני העמים היושבים בהן לפי גזעם ומולדתם וכל פעליהם וחפציהם, ועל כן גם נמיותיהם ומטרותיהם המדיניות שונות היו תכלית שנוי.

מצרים היתה ארץ מסוגרה ורק מצד אחד יכל האויב לבוא עליה. צפונה היה הים התיכון גבולה, ואחרי אשר לממלכות קדם לא היו ציים אדירים כבוסים האלה, היתה ארץ מצרים מצד הים על פי רוב בטוחה מפני כל צר ואויב. מצד מערב היה לה המדבר לגבול בטוח כמבצר משגב. חבל הארץ הצר אשר לשני עברי נהר נילוס דרומה יכל על נקלה להשגב מפני השבטים הפראים אשר רוכסו היו משועבדים תמיד למצרים. מצד מזרח נשגבה מצרים רק

מעבר מדבר ערב, מהים סוף והימים הקטנים אשר בינו לבין הים התיכון, והימים ההם גדלו בימי קדם יותר מבעת הזאת; אבל בחלקי הארץ בין הימים הקטנים האלה יכלו צבאות האויב לפרוץ ולבוא בה על נקלה, — ועל כן הרכתה מצרים את מבצריה וחיליה במקומות ההם ככל אשר מצאה ידה, גם סוללה ארוכה עשתה לה לאורך כל חבל אדמת סוים (זועץ). וביותר נשגבה העיר סין אשר היתה על אֶשד הנהר נילוס בקצה הגבול צפונה מזרחה, — כי המקום הזה נחשב לשער ארץ מצרים ובהלקח השער הזה בידי אויב יכל להשליח את חילו על כל עמק הדלתא ועד העיר מופ. וגם בעם היושב שם לא יכלה מצרים למצוא מבטח נכון כי הוא לא היה מעם המצרים כי אם ערב רב משבטי בני שם.

כל צבאות האויבים אשר עלו על מצרים למלחמה באו דרך השער הזה. על חוף סין עלו היוונים והקריים בימי פואמעמיק. שם חכה המלך ההוא לקאמבזעס. משם בא אלכסנדר הגדול לארץ מצרים ושמה עברו גם הערבים בשנת 639 אחרי המצור אשר שמו על המבצר שלשים יום.

להצלחת מצרים היה כל חבל הארץ אשר בין ים סוף ובין הים התיכון מדבר שממה ודרך שם לא יכל כל חיל אויב מוזון לעלות ולבוא מבלי הכין לו מיסן וצדה אשר יוליכם אתו מראשית דרכו ועד בואו אל המקום אשר בין חבל אדמת סוים והימים הקטנים. משם יכלו רק השכונני באהלים לנפול על מצרים לשלול שלל ולכוז בו, אבל מפניהם לא חתו המצרים כי על נקלה יכלו להתגבר עליהם ולהכותם אחור. רק ממקום אחד נשקפה הרעה לארץ הזאת — הוא אדמת העיר סין, אשר שמה יכל כל חיל כביר להגיע במשך שלשת ימים מעיר עזה, מקום האספה והנשק להאויב העולה עליה. מכל האמור בזה נראה ברור עד כמה נחוץ היה למצרים המקום הזה עם כל חוף ארץ פלשתיים, ששם היתה הדרך האחת הפתוחה לפני כל צר ואויב ובה תלוי גורל מצרים וקיומה.

במצרים פנימה היו כמה מעלות והרכה חסרונות כאחד. הארץ היתה פוריה ופורחת עד כי נחשבה לאוסם כל ארץ הקדם. החכמות והמדעים גדלו בה ועלו למעלה בערך העת ההיא. יושביה ידעו דרך השכל ויאהבו את העבודה וארצם יקרה להם מהיים. אנשי הצבא היו גבורי חיל מלומדי מלחמה אשר עמדו הכן בכל עת לישע ארצם ומולדתם. ועל פי הדברים האלה יכלו המצרים לראות במובה ולעלות מעלה מעלה — לולא המגרות אשר נמצאו בהם והן שהיו בעובריהם. החכמות והמדעים לא היו נחלה להעם כלו כי אם לכהנים, הם החרטומים הנודעים בשם. המפלגה הזאת עמלה לעצור את הברכה אך לה בלבד, הכהנים חכמו השכילו ועל ידי זה היו הם בלבד הראויים לעמוד בראש. הם התאמצו להוכיח ולחזות כי החכמה לאיש זר אשר לא מכהני העם הוא, אך רעה תביא לעולם ולא טובה. ככל המפלגות הנחשבות במרומי העם היתה גם מפלגת הכהנים רואגת רק לנפשה, לעשרה ולמכותה ולא להצלחת ארצה. המלך אשר היה להם למגן הוא יכל לבטוח בהם כי יהיו המה למשען לו גם אם ככל אשר יפנה ירשיע, והמלך אשר חפץ לפרוק עולם מעליו נדרף מהם בגלוי ובסתר, הם הנחילו קלון מכבוד וישימו שמו לדראון עולם. לפעמים הסירוהו גם משאתו ויד החמון הנמשך אחריהם כבהמה בבקעה היתה עמם לרעתו. כעלות אויב על הארץ והעם השליך נפשו מנגד בעד ארצו וממלכתו, עמדו המה לימינו למען הציל כבודם וגדולתם, אך מעודם לא שחדו מכם בעדו ולא תמכו בידו באוצרותיהם הרבים. אמנם היה העם נכון וחרוץ אוהב אדמתו וארצו, אבל היה מטבעו נוה להתלהב ולהתקומם. בגאותו ורחבו בזה ושקץ את כל עמי הארץ בהחשבו בעיניו לטוב וחכם מכלם, ועל כן לא יכל העם המצרי לשמור להם בריותו ועדותיו לזמן רב, ועפ"י רוב מאן גם לבוא אתם בכרית מסחר וקנין. בחיותו כן בודד במועדיו היה כל כחו רק באחדותו; אבל האחדות נעדרה ממנו פעמים הרבה, כי התחלק לפלגות ויעבוד בזמן אחד למלכים שונים אשר צררו איש את רעהו. ככהנים כן גם אנשי הצבא היו למפלגה מיוחדת אשר איש ואיש הנולד בה ידע מקומו ראשית דרכו. הצבא נחלק לגדודים שונים לפי נשקו ותעודתו, אבל כל אחד מהם היה גם עובד אדמה ואבי משפחה וקשתה לו איפוא פרורתו ממקומו וביתו לנוע אל

המחנה ולעמוד במערכת במלחמה * ועל כן התקשר הצבא הזה לפעמים על מלכו הנהוג בו ויפר כל מחשבותיו. ^{לפי האזהרה המצויה} זרות לרוח המצרים לא עצר מלכם כח לספקן לממשלתו לזמן רב. גם כי עשה חיל והצליח לא עמדה לו כבושתו לאורך ימים — כי איככה וכל המצרי להשתקע בארץ אחרת אשר עמה לא באמונתו יחיה? איככה יכול לשבת עם הונני אל שולחן אחד אם סכיניו אסור לו במגע עפ"י רתו, הבהמות הקדושות בעיניו, אשה כבוד אלהים יתן להן בארצו, כבושות הן בידו הונני לאכול ולעבודה קשה, ובכל יום ויום יראה תועבת מצרים לעיניו — ואיך יוכל דברו לשלום? בסבות כאלה וכאלה לא נפלאה היא כי היה עם מצרים בודד במועדיו ובגוים לא התחשב.

לפי מצב ארצות הממלכות הגדולות והקטנות אשר באויה הקיצונה נחזה לעין כי קורות סוריא ופלשתינא שבהן נמצאה הדרך האחת העולה מצרימה לא יכלו לעבור על הממלכה הזאת מבלי משים. בקום ממשלה גדולה וחזקה מעבר לנהר פרת, היתה יראתה תמיד על פני מצרים אשר בעשרה משכה אליה עיני כל גבורי ארץ, ועל כן ראתה מצרים ראשית לה לדעת מה העם היושב על הדרך ההיא, אם לה או לצרייה, כן התהפכה מסבות בתחבולותיה ומרי היה לאל ידה העמידה צבאותיה על שערי הדרך ההיא להשגב שם מפני כל צר ואויב לבל יוכל קרוב אליה.

ביותר התאמצו המצרים למצוא מעטר על יד העיר כרכמיש, לסגור בזה את הדרך במעבר נהר פרת ולהשגב שם מפני חיל מלך אשור בראשונה ומפני חיל הכשדים באחרונה. בדרך ההיא ההזיקו בעצת שלום או ביד חזקה ובכבוד מלחמה.

הכנעת הממלכות הקטנות אשר בין מצרים ופרת לא יכלה להמשך לזמן רב מפני הטעמים שזכרנו, וברפות יד מצרים או נואשה מהממלכות ההן ותשגב בשערי ארצה בלבד על יד סין. ולמען שית מעצר להאויב ולסגור לפניו את הדרך, השכילה לסכסך בו את הממלכות הקטנות ההן, להסיתן ולהעיר רוחן לפרוק עולו מעל צואריהן.

להארצות הקרובות למצרים, כמו ממלכות ישראל ויהודה, הבטיחו ולפעמים גם הביאו מלכי מצרים עזרה לא מעט. זאת לא עשו מאהבתם את העם יושב הארצות ההן או מחמתם עליו, כי רגשי אהבה וחמלה זרו בהליכות עולם מימי עולם, ורק מאהבתם לעצמם ולטובתם הצפויה להם עשו זאת. אבל בין כה וכה וריב מצרים ופלגותיה פנימה והעבודה הרבה והכבדה להחזיק את החיל בקצות ארץ הניאו אותה סמועצותיה ולא יכלה למלאות הבטחתה כראוי, והחיל אשר שלחה אחר המועד או היה במתי מעט ועזרתו מאפע, ועל כן התקל שר צבא מלך אשור במצרים אשר נמשלה בעיניו למשענת קנה רצוף, אשר וסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה" (מ"ב י"ח, כ"א).

הפלשתים יושבי חוף הים על הדרך הקרוב למצרים ועריהם אשרוד ועזה החוקות והבצורות שהיו להם בפאת המדבר, הם היו קדם מפעלות האויב, כמו וראשית אונו. הפלשתים הם צאצאי מצרים כדבר האמור בתורה (בראשית י' י"ד). ומה שאמור בכה"ק במקום אחר כי מכפתור עלו (עמוס ט' ז') אינו סותר את הכתוב בתורה, כאשר דמו ההכמים בראשונה — כי כבר נגלה בימינו אלה כי בשם כפתור נקראה מצרים הצפונית, הוא מקום הדלתא הירדועה. והנה זה כבר השתוממו רבים וכן שלמים איך עצר העם הקטן הזה כח בשבתו על חוף מצר, לרעץ ולרוצץ את ישראל שנים הרבה? ולמה זה רפתה כה יד ישראל בימי השופטים, כי הטה שכמו לשאת ולסבול עול העם הקטן הזה? ריב שבטי ישראל איש ברעהו לא יוכל היות הסבה הראשית, כי הפלשתים פשטו לפעמים על כל ארץ ישראל ורעתם ננעה איפוא עד כלם כאחד. גם זאת פליאה, איך הרבה העם הקטן הזה חיל וצבא לפרוש סוסות כנפיו עד פאת ארץ ישראל צפונה? אך פה המקום לנלות השערה אחת אשר לא שערה אחרים עד כה וכה נבוא עד פשר דבר.

השערתנו היא — כי הפלשתים שיצאו ממצרים הם היו חלק מצבא חיל, אשר תקע

יתדותיו במקום שהוא לשמור את הרכיבים העולות אל ארץ מולדתם. הפלשתים יצאו מכפתר, זו הדלתא של נהר נילוס, כאמור, והם לא היו מצרים גמורים, כי נפלגו מהם בלשונם, באמונתם ובמנהגיהם. שבט כזה היותר ראוי להחשב בצאצאי כנען הוא היה יותר מסוגל מהמצרים לעמוד למשמרת עולם במדינה הקרובה, אף אמנם עמד על משמרתו בשער אשר בו יכל האויב לבוא על מצרים. ואם אמנם קמנה היתה המדינה אשר בה ישבו, אבל רב היה כחה בהשענה על ממלכה גדולה כמצרים אשר יכלה בכל עת לשלוח לה חיל ועזרה, וכן עשתה, ככתוב בספח'ק. אבל להפלשתים לא היה די במשמרתם על שער הארץ, כי הם התחזקו גם על הרכיבים העולות אליה, ועל כן לא הסתפקו בחמש עריהם בלבד, כי אם התאמצו להרחיב צעדיהם עד קצות הארץ צפונה, ויפרשו ממשלתם גם על שפת הים, בראשונה על פאת הכרמל דרומה, הוא בעמק השרון היפה והנחמד ואחר כן גם מצפון להר ההוא, ששם התבצרו בעכו ואכזיב, למען היות למפנע לכל אויב אשר יפרץ לעלות על מצרים בדרך הצרה אשר בין ההר כרמל והים התיכון. בעת ההיא עלתה בידם להרחיב גבולם גם עד אפקה אשר בצפונה מזרחה, לעמוד על הדרך השנית העולה מצרימה, היא דרך עמק יזרעאל, ולשוא התאמצו בני ישראל בימי שמואל ושאוול להרפם ממעמדם, כי עוד הרחיקו להתפשט מזרחה עד בית שאן, לעמוד על מעבר הירדן, לבלי תת שם לכל אויב לעבור את הנהר מראשית דרכו. מוסתם זו בצעו ברוח כביר וביד הזקה, עד ימי דוד, — רק אחרי כן כאשר התאחדו בני ישראל לשבטיהם ויהיו ידים לבן ישי להכות את הפלשתים אחור, נסוגו הפלשתים משם אל חמש עריהם. במרוצת העתים וההורות נמשו חבליהם ורפו מוסרות בריתם את מצרים אשר הלכה ורפה, ובכל זאת נמצא כי גם אז התאחדו עוד פעמים הרבה עם מצרים, וארצם היתה לה חמיד למבטח משגב, מדי עלו צבאות אשור להלחם במצרים.

ארץ הכשדים, אשר כפי הנראה היו יושביה תערובת עמים שונים ולא מבני שם בלבד, נודעת גם היא די היות לנו מושג נכון ממצבה המדיני בין הממשלות הגדולות אשר באזיא הקיצונה. ממערבה ובאיזה חלקים גם מדרומה של הארץ הזאת ישבו שבטים מבני הערב נוסעי בעדר, מהם לא נשקפה כל רעה להכשדים. לא כן ממזרחת, ששם ישבו בני עילם האזורים בנבורה. ועתה נודע אל נכון כי בני עילם כבשו את ארץ כשדים אלפים ומאתים ותשעים שנה לפני ספח"נ וימשלו בה יותר ממאתים שנה. באתרית הימים כאשר החלה ידם למוט, באו בני עילם לפעמים בכרית עם בבל לצאת למלחמה על אויבתם הכללית, היא ממלכת אשור. גבול כשדים מצד צפון היה פתוח כלה מבלי מגן ומבצר, עד כי נקל היה להאויב העולה משם לבוא אל הארץ פנימה ולכבוש את העיר בבל הבירה. לעצור את האויב שבוא דרך הגבול הפתוח הזה, בנו הכשדים חומה בצורה על רצועת הארץ אשר בין נהרי נחלי פרת והרקל. החומה ההיא נזכרת בספר קסינופון אשר ראה אותה בעיניו, ולפי דבריו היה עשרים רגל עביה ומאה רגל קומתה ושמה הגיע עד עשרים פרונג (בערך מאה מיל). — אמנם בכתובות האשוריות לא נמצא זכר להחומה ההיא. ועל כן יש לשער, כי החומה נעשתה רק אחרי מפלת נינוה, ואולי ידי נבוכדנצר עשוה ויכונונה.

ארץ כשדים המלאה לה תעלות ופלגים יבלי מים העוברים בה לארכה ולרחבה, היתה ארץ פוריה מאד, מלבד זאת היה גדול סחרה ואתנה, ומלאכת אנשי בבל יקרה בעיני כל ידוע הוא כי ישוב בכל עלה למעלה, גם ההכמות והמדעים מצאו שם קן להם, ספרותם גדלה ונתרחבה. בערי בבל היו בתי אוצר ספרים למקרא וכמעט היתה היא המרכז לישוב העולם והשכלתו. אבל גם בה נמצאו מוגרעות פנימיות אשר הועילו לתנותה כבוא אליה צר ואויב ויכחיעה תהתיו, בארץ הזאת לא היתה אחדות בממשלה, ופעם בפעם נחלקה לממשלות קטנות. העם דרך אחרי תענוגי בשרים ויחפוץ המיד להתנוסס ביקר תפארתו, והאהבה לתענוגים גדלה בו על אהבת ארץ מולדתו, ונבוריה אשר הערו נפשם למות על מרומי שדה לא מצאו עזרה בבני עמם אשר נגדו הם כמו נחל ויעובום בקרב צרה. ובעוד אשר האח האחד הערה שארית כחו לעצור כעד בני אשור אשר באו על בבל כנחל שומף, תמך האח השני ידם בסתר למצוא חן וחסד בעיניהם. פה הנחיל אב לבנים את נבורתו ואהבתו לארצו להיות בה כל מעיניהם גם

בהיותם בגולה בארץ אויב, ושם יראים ורכי לב מכתירים להמונים את מלך אשור ונושקים פעמי רגליו למצוא חן בעיניו. גם כהני כל לא טובים היו מחרטומי מצרים, גם המה לא שרתו לב אל גבורי עמם לעמוד לימינם, ויתרפסו לפני אויבם עז אם הואיל להאיר אליהם פנים, לבנות מקדשיהם כמו רמים ולהשיב להם את עצביהם ואילייהם אשר נהגו אחריו בגולה. בהיות פחד מלך אשור לנגד עיני הכשדים כל הימים, לא יכלו אלה לבקש להם גדולות ולהרחיב גבולם במלחמות ארץ. במלחמותיהם עם אשור היו לישועה לממשלות המערב, כי לא חלו בהן ידי אשור המלאות עבודה להכניע את בבל, על כן תשתדלה בבל תמיד להצות לבבן אליה כי תואלנה לשית ידיהן עמה. ולזאת שלח המלך מרדך בלארן, שהיה צר ואויב לאשור מעודו, מנחה וספרים להמלך חזקיהו בחלותו ויחי מחליו. גם עם מצרים בקשו הכשדים לכתות ברית נגד אשור, ורק אחרי מפתל צינוה עלתה בבל למעלה, וזו יצאה ממשלתה בעקבות ממשלת אשור אשר נפלה בידה ולא הוסיפה קום.

מבני עולם נדע אך מעט מעודו. מוצאם לא היה מבני שם, אף לא מבני יפת. ארצם לא נודעה בלתי אם בדברי הימים למלכי אשור, ועל כן לא נוכל לדעת גדלה ולהציב גבולותיה. בימי קדם היתה אמיצה לכח; היא לכדה את בבל וחושב בה מלכיה לכסא, ממנה יצא כרלעומר בן דורו של אברהם אבינו. אמנם לא נמצא שמו נזכר ככתובות האשורים, אך זאת נדע כי השם כדר (קודור) משותף הוא לכל מלכי עולם, ואליו ספחו שם אחד אלילי ארצם, וזוה יצאו השמות "קודור-נחונדא", "קודור מבוק". וגם זאת נדע כי "לא המר" — שם אחד אליליהם. על דבר המלך קודור-מבוק הנזכר בזה, יש כתובה עתיקה כי הוא כבש את חבל המערב, זו ארץ כנען וסביבותיה. לא נכריע לאמר כי קודור-מבוק וכרלעומר אחד הוא, יען אשר גם הוא פשט ידו על כנען; אך זאת נראה כי העילמים הרחיבו ממשלתם עד הארץ הזאת. מהדברים הכתובים בספר "בראשית" נדע כי אבירי גוים יצאו או ממדינות נהר פרת ויגיעו עד דמשק ועד ארם ועד איל פארן. לא נכריע לאמר כי מנחת פני מלכי עולם היתה מצרימה, כדרך כל החילות שיצאו ממדינות נהר פרת, או כי לא היתה כונתם בלתי אם לכבוש את דרכי המסחר שהיו אז לארץ הקדם, — אנחנו הואלנו רק להזכיר את אחד ממלכי עולם אשר הרבה מנשיאי בבל סרו למשמעתו וגבורתו ועוצם ידו בימי אברהם אבינו.

אחרי כן החלו בני עולם להתחבר עם הכשדים ולהלחם יחדו על אויבם האחד — הוא אשור. אולם גם לבדם לא חדלו להלחם בו. בכלל היו בני עולם גבורי חיל ומלומדי מלחמה, וזה לנו האות: כי רק אחרי מלחמות רבות ובהיות ימין אשור רוממה על הכל, רק אז נכנעו בני עולם מלפניה. מלחמות עולם גם הן היו לישועה לארצות המערב במלחמות בבל באשור, כי בהיות ידו אשור מלאות עבודה במלחמותיה אלה, יכלו יושבי המערב לשקוט על שמריהם מבלי חת. גם ארץ עולם נחלקה לפעמים לממלכות קטנות ובעת צרה וצוקה משלו בה חמשה מלכים כאחד. המלכים האלה נלחמו ביניהם בתאמץ כל אחר להתנשא לכל לראש, ולפעמים שחרו איזה מהם פני מלכי אשור לעמוד לימינם ולהרוך קמיהם תחתם, וזוה נתנו יד למלכים חם להתערב בעניני ארצם פנימה ולשית קצור לה לעת קץ. בני עולם, היו אנשים מן הישוב, וזכר לדבר יש בכתובות העתיקות, ששם נכבדות מדבר בפסילי אליליהם ומלכיהם שהיו מעשי חרשים כלם, מכסף מזהב ומאבני שיש, ויחדו לוקחו בירי אשור ממקדשיהם ומארמנות משגביהם והובאו לנינוה.

נגד כל הממלכות האלה הערוכות לפנינו בכל מגרעותיהן הפנימיות, קמה ממלכת אשור הגדולה והחזקה ונצבת להן כצר. להגיע למטרה גבוהה ונשגבה בהליכות עולם נחוצה חכמה וגבורה ורוח כביר לחוש רק לאהבת עצמו ולהכנות אחריהם בשאט כנפש, — כל אלה המדות נמצאו במלכי אשור והן שעמדו להם לעשות חיל ולהגדיל כבוד ארצם אשר קטנה היתה בשטחה אבל נשגבה במעוזה, בהיות לה שלשה נהרותיה למשמר משלשת עבריה, מדרום ממערב ומצפון, ורוכסי הרים רמים ונשאים — מפאת מורח. לבני אשור רבי העלילות — אשר כפי הנראה היו רובם מבני שם — צר מהרה המקום בארצם הקטנה, ובהיותם מטבעם אנשי חיל ואוהבי מלחמה החלו לכבוש להם את כל סביבותיהם. בכל ממלכות אויב העתיקות לא נמצא עם

להגן על עצמה מעלילות משחיתות הליכות כלכלתם אשר יתכנו היהודים היושבים בתוכם ;
(3) להגן על היהודים אשר נתן להם רשות ישיבת ארעי לבלי יגע איש בכל אשר להם. ובכן
תצא מזה מובה להנחשבים לעקריים וליהודים. לראשונים — כי יוכלו לקרוא דרוור לעדתם
ממעללי היהודי המשחיתים, ולאחרונים — כי ילחץ היהודי באופן זה להזהר לכונן מעשיו למופת
עצמו מקבילים לתועלת עדת האכרים, למען לא יתן תואנה לגרשו מהכפר.

וראו לשיית לב, כי כאשר יותן המשפט לעדת האכרים להרחיק את היהודים אשר תפשו
בידיהם בזמן הזה את כל המקח וממכר בכל מקומות מגוריהם, יתעורר בקרב האכרים החפץ
לעסוק בעצמם בכל ענפי המסחר והמלאכה ועי"ז ישתנה לטוב מצב האכרים המוסרי העומד
בשפל המדרגה כל זמן שהשלטן ביד העברים, וזאת תהיה למועיל למדינה.

והנה עפ"י חוקי המדינה רשות נתונה לאכרים להרחיק מקרבם אנשים אשר משחתם בם
ונגלה עונם, אך בתנאי, כי על כתב האמנה (פריגאָוואָר) יבאו על החתום לא פחות מן $\frac{2}{3}$
של עדת הכפר. המעם לזה הוא, יען החלטה כזאת מביאה שואה על הנחרם, כי ישולח אל
ארץ גזרה לסיביריא. לא כן בנוגע ליהודים, הם יושלחו מהכפרים אל הערים שהם נכתבים
בהן ולא תגדל כל כך הרעה אשר תצמח להם מזה, ובכן די יהיה כי החלמת העדה תהי
מאושרת מרוב אנשי העדה ולא דוקא משני שלישיים. ובזאת אשר תאסור הממשלה על היהודים
לשבת בכפרים בלי הסכמת עדת האכרים תשים מעצור מצד אחד בעד מציאת היהודים לשד
האכרים, ומצד השני תרחיק שוד וחמס מעל רכוש היהודים. הן גם בערים לא בנקל צלחה להגן
על חיי היהודים ועל רכושם, ע"כ גם מובת היהודים תאיץ בהממשלה לקחת מאת היהודים המשפט
לשבת בכפרים בלי הסכמת עדת הכפרים.

לאחרונה נחוץ עוד להתבונן, כי בהגבלת משפט היהודים לשבת בכפרים, למען עצור
בעד הרעה הנשקפה לעמל התושבים העקריים, אין להכיר שמה ערוכה במפעליה נגד האמונה
(של היהודים), אך ורק נגד העקספולואמאציא הידועה של השתתפות היהודים לאכול יגיע האכרים,
אשר למען החזיק במעוז את הקשר האמיץ הזה ישתמשו בהאמונה. הן הקראים גם הם עברים
והם נהנים בשווי הזכויות, ועם הארץ יושב עמם בשלום ולא קרה עוד מקרה כי יביטו העקריים
עליהם בשאט בנפש או ירעו להם.

בארצות השכנות לנו, גרמניא ואוסטריא, אשר שם המשפט, עפ"י דתי המדינה, לכל
איש לבלי הגנות לשום כנסת אמונה (קאָנפֿעססיאָנסלאַג), ובכל זאת גם בארצות האלה, למרות
תורת הממלכות וחוקיהן, כל העמים היושבים בהן שונאים תכלית שנאה את היהודים, והחמס
והשוד אשר פרצו בארצנו קדמו להם כאלה בגרמניא ובאוסטריא.

הממשלה מלאה אחרי השתדלות היהודים בעשרים וחמש שנים האחרונות, והם אחרי
אשר עלתה בידם להרחיב משפטיהם וזכויותיהם חלקו את הממלכה לגלילות, ויבינו בעזר הקהל
בכל מקום שמה ערוכה בכל לנצל את עם הארץ, אשר לפי מצב הדבר כעת אי אפשר לא
לבר לאכרים, אך גם לבעלי נכסים המשכילים ללחום נגד השמה הזאת.

על פי המעמים האלה המאושרים ומקוימים מאת רוב הועדים ועפ"י אותות שמאמיסטיקיות,
נחוץ לאסור על היהודים לגור בכפרים.

(2) לאסור על היהודים לבנות או לקנות להם בתים מחוץ
לערים וערי מצער.

החוק הזה הוא תולדות הראשון, כי אם נמצא לנחוץ לבלי תת ליהודים לשבת בכפרים
והיה אביהי להם המשפט לבנות ולקנות בתים הלא או יבטל האיסור וממילא יזכו בדין להשתקע
ולתאחו באחוזתם.

3) לאסור על היהודים לשלוח בקרקעות מחוץ לערים וערי מצר וליהנות מפריהן, אחת היא אם הקרקעות הן קנין כספם, או לקחו אותן בחכירה או בערבון, או שהפקדו על ידיהם להשגיה עליהן ולכלכל עבודתן בעצמם או עפ"י בא בכח והרשאה.

עפ"י כתב הדת מיום 19 פֶּעֶבֶר 1861 רשות נתונה לבעלי נכסים למכור לכל איש מכל מפלגות העם, מלבד ליהודים, את שדותיהם ויתר אחויותיהם, אשר לא נפלו לנחלה לאכרים. ואף אם עפ"י הצעת הועד הממונה על עסקי היהודים בעת ההיא, המאושרה מאת הרוממות ביום 26 אפריל 1862 נחלט, כי היהודים יוכלו לקנות אדמה וכל יד אחוזה מאת בעלי הנכסים בכפרים אשר אין שום יחס בין אדוני השרה ובין האכרים בנוגע להמנוע מהאחרונים לשלם לראשונים; בכל זאת כמעט עברו שנתים ימים (10 יולי 1864) נלחצה הממשלה, אם לא לבטל את הזכות הזאת אשר נתנה ליהודים, אך עכ"פ הנבילה אותה מאד, באסרה על כל היהודים, בלי יוצא מן הכלל, לקנות מבעלי נכסים או מאכרים נחלת אדמה בפלכים העומדים תחת משמר שני הנציבים בגלילות המערב.

אי אפשרות לעשות את היהודים לעובדי אדמה וכן עדות נציבי גלילות צפונות-מערבית ודרומית-מערבית הנאמנה, על אדות הנוק היוצא מהמשפט הנתון ליהודים לקנות קרקעות מאת בעלי הנכסים בגלילות אלה, תביאנה לידי החלטה לאסור על היהודים בכלל לקנות אדמה או לקחת אדמה בחכירה. ההחלטה הזאת מאומתת עפ"י האותות המבוארים פה:

א) הממשלה נסתה עד כמה פעמים להטות לב היהודים לעבודת האדמה, למטרה זו יסדה מושבות ליהודים בנגב רוסיא, ותאציל לבאים להאחו שמה ממיטב האדמה ותתן להם משען כסף ותעשם חפשים ממס ומעבודת הצבא; אך כל האמצעים האלה לא הביאו פרי ישוה להם — העברים עובדי האדמה עובו עבודתם ויהנו רק ממשען הכסף ומהזכויות וההנחות; אדמתם נתנו בחכירה לאכרים נוצרים, או עבדוה בידי אכרים נוצרים שְׁכֹרִים.

ב) כאשר ישלמו היהודים באחוזת אדמה, אם כקנין כספם או בקחתם אותה בחכירה, מלבד אשר ירימו מחיר האדמה, אשר האכרים נאלצים על כרחם לשלם, כעדות הועדים אדות שאלת היהודים למקומותם, עוד יכריחום לקנות מהם צעצועים (галетерейные товары?) יי"ש, מלח ויתר צרכי בית הנמצאים בחנויותיהם אשר יפתחו באחויותיהם. ואם לא ימלא האכר כל חפץ העברי, לקנות ממנו כל הנמצא בחנותו, ימאן היהודי לתת לו את כל הנחוץ לו למזרע השרה, אשר בגלל זאת נכון האכר לעשות כל אשר ידרוש ממנו היהודי — בעל הנכסים או החוכר.

בכח שלטונו על נכסים, אם לצמיתות או לזמן קצוב, יעשה היהודי את עדת האכרים, אשר בקרבה יתגורר, תלויים בו ולא יוכלו לעשות גדולה או קטנה בלעדו. — ובכן למען הביא גאולה לאכרים מעול העברים המעיק עליהם, נחוץ ראשית דבר בלי איחור ועיכוב למצוא עצה להרחיק את הסבות המעוררות שנאה בלב העקריים ליהודים. — מלבד זאת נחוץ לאסור על היהודים לקנות או לחכור קרקעות, בגלל המשפטים והזכויות האחווים וקשורים עם השלטן בנכסים, וכן גם בעבור זאת, לאשר ברוסיא האירופית יגדל מיום ליום חסרון אדמה לפי מספר היהודים המבקשות עבודה בשדה, כי האוכלוסין מתרבים משנה לשנה, עד כי ילחצו רבים מהתושבים העקריים לעווב את אדמת מכורותם, ללכת לבקש להם כבדת אדמה במרחקים.

4) לאסור על היהודים להחזיק בתי משקה בכפרים.

בדבר האיסור ליהודים לעשות מסחר במשקאות נחוץ לבאר הטעם, מדוע יוקח מהם המשפט הנתון לכל יתר עבדי רוסיא. — עפ"י הדיעות משלטוני הנפות והחלטות הועדים למקומותם ולנפות משכנם, המאומתות במעשים בכל יום, רוב בתי המרוח, לא לבד בתחום מושכם אך גם מחוצה לו, יחזיקו רק יהודים.

בימי השערוריות אשר קמו נגד היהודים נשאו ביותר אלה המחזיקים בתי משקה בכפרים. — לדברי הועדים הממונים להועין בשאלת היהודים למקומותם, לא עמד היהודי מחזיק בית המשקה

גלמוד, כי הקהל היה למשען לו, כן בכסף וכן בענינים אחרים; תחת אשר הרוסי המחזיק בית משקה בודד הוא ואין לו עוזר ומחזיק ביד למוץ לשד העם, מוכרח הוא להוטר ולהמעיט ערמומיות ועקבה. — הדין הנהוג בקרב היהודים הנוסד על פי התלמוד, לא לבד שהוא מתיר להם, אך גם יעשה לחובה עליהם, לרשת נחלת בן נכר במרמה או ביד חזקה, בנשך או בנגבה. — היהודי המחזיק בית משקה, לא לבד שהוא נעשה קונה בעקבה כל יבול אדמת האכרים, אך גם מעלים הוא את כל הננוב ומסתיר את הגנבים. בית המרוח המקרב את היהודי לרשות הכפר נותן עוז ומשרה בידו לשלום ככל עסקי הכפר; ההתחרות (קאנקורענץ) עמו אי אפשרית; הוא יקח נקמתו באכזריות חמה מאיש אשר יעזו לעמוד לשטנה לו להתעשר על חשבון זרים. — הועדים המקומיים יתארו בצבעים מעציבים את פעולת היהודי המחזיק בית מרוח לרעת יושבי המקום ולהשחתת מדותיהם, בבית המרוח של היהודים יפיתו אכרים לשבוע לשקר, שם בעזר היהודי המחזיק בית המרוח יסתום לשלוח בנגבה ידיהם, ושם יביאו האכרים את פרי עמלם למכרם במחיר מצער מאד לשלם בעד י"ש. —

עפ"י היריעות הסטאטיסטיקות הנמצאות בלשכת שר הפנים עולה מספר היהודים: בפלך הוראדנא $\frac{197}{10}$ % לעומת כל יושבי הפלך וממאה בתי מרוח יחזיקו הם תשעים ותשעה ($\frac{99}{100}$), בפלך חערסאן מספרם $\frac{91}{2}$ % מכל יושבי הפלך, ושבעים ושבעה למאה ($\frac{77}{100}$) בתי מרוח בידיהם, במשערניגוב מספרם $\frac{51}{2}$ %, וע"ז למאה ($\frac{77}{100}$) בתי משקה בידיהם, בעקאמע רינגסלאוו מספרם $\frac{31}{100}$ % וממאה בתי מרוח להם שבעים ושבעה ($\frac{77}{100}$). — יריעות בפרטית בענין הזה נמצאות בלוח סטאטיסטיקי מיוחד.

מספר כל היהודים מחזיקי בתי מרוח בתחום מושבם עולה $\frac{2}{3}$ מכל בתי המרוח בגלילות אלה. — אי לזאת בעת אשר יבוקשו אמצעים לכונן יחס טבעי בין יושבי הארץ לאומותיהם, נחוץ לשית לב אל השנאה הכבושה אשר בלב האכרים למוזגי הכוס בכלל וביחוד לעברים, אשר הראתה פעלה בימי השערוריות האחרונים.

הועד הממונה לישא וליתן בשאלת היהודים מוצא לנחוץ, כי אחרי אשר יאושרו ארבעה החוקים לפי שעה, יובאו בכור הבחינה והבקרת כל הדינים בנוגע ליהודים העומדים וקיימים כיום, למען בוא לידי החלטה אדות חוקים חדשים הנדרשים כעת לפי מצב היהודים ואמונתם. ולתכלית זאת, עפ"י חות דעת הועד, נחוץ לעשות ליסוד מוסד תוכן הענינים אשר ידובר בהם בהועד, והתוכן ההוא יוכל להתרחב, אם הליכות המועצות תדרושנה כזאת. בתוכן ההוא ימנו י"ג שאלות ואלה הן:

1) כאשר יסודי דתי המלכות נותנים דרור ליהודים לעבוד את אלהיהם עפ"י עקרי אמונתם, האם ראוי למצוא לנחוץ כי תעשה הממשלה סדר ומשמר בדבר הזה, או לאשר ולקיים את היסוד העקרי לבלי תתערב הממשלה מכל וכל בדברים המסורים אל הלב (תלמוד ועקרי; שמות היהודים)?

2) אם ראוי להחזיק גם לעתיד במעוז משרת הרבנים או לבטלה ובאופן האחרון על מי יוטלו חובות הרבנים ביחס קדושין וגטין? (הנהגת ספרי הנולדים והנפטרים הוחלטה להוציא מידי הרבנים ולמסור לבית המשטר (פאליציי), ההצעה בענין הזה הובאה לפני לשכת הסופרים של הקיסר מחלקה השניה (Втор. отдѣлен. Собствен. Его Императ. Велич Канц.) שנסגרה, ומשם תשולח ההצעה ליושבים ראשונה בממשלה (Государ. Совѣтъ).

3) האם נכון להחזיק במעוז הדינים הקיימים אדות בנין בתי כנסיות ובתי תפלה, כן בתחום מושב היהודים וכן מחוצה לו? ואם להותיר או לבטל את החוקים בנוגע לבחירת שלמן רוחני ומנהל עסקי בתי התפלה ולהסכמת הרשות עליהם?

4) איך תתנהג הממשלה עם החברות הנוסדות ברוח האמונה הישראלית? אם תסכים עליהן ותאשרן, או תאסור אותן לגמרי, או לא תשית לב אליהן כאלו לא היו ולא נבראו?

5) אם נוסח השבועה ליהודים ישאר כמו שהוא עתה עפ"י דתי המלכות, או נחוץ לשנות הנוסח?

6) איך תתנהג הממשלה ביחס החברות לא מאושרות מהמלכות העומדות וקיימות בקרב היהודים ולכן לא לבר תכונה דתית ברוח אמונתם, אך גם תכונה לאומית (אגודת אחים לקבירת מתים—חברה קדישה, אגודת אחים ללמודי תלמוד—חברה תלמוד (ר"ל ת"ת), הבגסט אורחים, קופה (באנק) כוללת של היהודים להלוואות—גמילות חסדים, פדיון שבויים, חברות בעלי מלאכה אשר תכונתן לאומית ותעודתן לעשות יד אחת: חברה חייטים, סנדלרים, xaa-exomъ (?) (אולי "חיי אדם"), חברה קציבים וכאלה למעשה צדקה וחסד?

7) איך תתנהג הממשלה ביחס משמר סגל חבורה (סאציאלע אָרגאניזאציען) הנהוג בישראל האסור מטעם דתי המדינה והוא הקהל (ר"ל שלמן, הקהל), השליט בהליכות הקהלות, וכן ה"בית-דין, שהוא שער המשפט. למפעלות הקהל נמנו: מערופיא וחוקה¹).

ולמעללי ה"ב"ד — נדווי, חרם, שמתא — xoape (?) (משפט מות) ?

8) איך תתנהג הממשלה להביא סדר ומשמר במספר מפקד היהודים יושבי הארץ ובהליכות העדה? (בנוגע לספרי הנולדים והנפטרים עיין סימן 2), איך להכין ספרי הפקודים, רשימות המשפחות, ולעצור בעד הערמומיות בחלופי השמות בשני מיני הספרים הנזכרים?

9) אם ראוי להותיר בתקפם את הדינים הנתונים ליהודים זכויות ביחוסן לנפשם, לרכושם, למסחרם, לפי השכלתם, ובנוגע למסים וארנוניות², או נחויץ להגביל ולהמעט הזכויות האלה, או לבטלם מכל וכל? ואלה הן הזכויות אשר ידובר בהן?

א) זכות הישיבה בכל מקום — לסוחרים מגילדיע ראשונה, אנשי חיל שנפטרו מעבודתם בצבא על משך זמן בלי קצב ומשוחררים לגמרי, בעלי מלאכה, מכיני שכו-שעורים, רופאים, רוקחים שיש להם כנוי (מאגיסטער פֿהארמאציע, או "אפמקאר" מטעם האוניווערסיטעט) ועושי מלאכת רוקח שלא זכו למעלת מלומדים (בכנוי "פראָוויזאָר"); ב) הזכות לשבת בשטח 50 גם 21 וויערסט בקרבת גבולי הממלכה; ג) הזכות ליהודים מסוג ידוע לשאת משרה במדינה; ד) הזכות לשאת משרה עפ"י בחירה בכלכלת הקרקעות (זיעמסוואָ) והערים; ה) המשפט לקנות ולחבור אדמה בתחום מושב היהודים ומחוצה לו; ו) המשפט להכתב באגודות עושי מלאכה (צינפֿמע) אשר לא הותרו לשבטי לאומים אחרים; ז) המשפט לעשות מסחר במשקאות חריפים ולהחזיק בתי מרקחת; ח) זכויות היהודים ביחס חובתם לשלם מסים וארנוניות נפרדים מהתושבים העקריים, ע"י גובים נבחרים מקרב היהודים?

10) המסים אשר ישלמו היהודים בפרמיות: ³ מס לקופת הקהל (כן הכוללי וכן העזורי), מס הנרות וכאלה, אם ישארו כמתכונתם, או ישונו, או יבטלו כלה? — ואם דרוש לשנות אופן גבייתם ותעודתם, ואיזה סגנון נחויץ לתת לתעודתם.

11) איך תתנהג הממשלה בכלל לעצור בעד היהודים לבלי יעברו בתחבולות חוקי המלכות ולא יוכלו להגצל מעבודת הצבא ושלומי המסים?

12) אם יש באפשר להחזיק במעוז החוקים הקיימים בנידון הנהגת העדה, או נחויץ לשנותם? — וכן אם לעזוב או לבטל את החברות המיוחדות ליהודים בערים ובכפרים ואגודות (צינפֿמע) לבעלי מלאכה ולאנים בעלי מלאכה?

13) ביחס השכלת העברים, אם כדאי להחזיק בתקפם המשפטים שנתנו להם עפ"י דתי המדינה וההנהחות בבה"ם הכוללים הבינונים והנמוכים, או נחויץ להגבילם? ואם נחויץ להותיר או

¹ מערופיא וחזקה הן שני המזיקין אשר צרא צראפואן צספרו "הקהל", ואף אם כבר הוכיחו כנוטים כי אין סוס יסוד בהלטרוריא זו, וספר "הקהל" כאלו עבר ובעל מן העולם, ועל המהדורה השניה אין קופלין, ככל זאת עוד שפתחיו דוכבות צקבר וגשענין עליו כעל צר סוכא.

² "Жеробечный сбор" הוא המס אשר תעמים העדה בעצמה עליה בהסכמת צחוריה, להיות לצרכי הקהלה ולהחזיק בתי צדקה וחסד ולשלם מסי המלכות וכדומה, והכוללי והעקרי הוא מנס הבצר, ויש אשר יוסיפו עוד אנשי הקהלה להעלות מס על צרכי רבים אחרים למלאת החסרון.

לסגור בה"ס המיוחדים ליהודים מדרגה ראשונה ושניה⁽³⁾, וכן בתי הישיבה, תלמוד תורה, חדרים ומלמדי דרדקי.

לבסוף יחשוב הועד לנהוץ להודיע הגיון רוחו אשר נתעורר לרגלי השקלא ומריא אדות החוקים לפי שעה הנזכרים, כי בהגבלת משפט היהודים בכפרים והאיסור לקנות ולחבור קרקעות נחוץ לשית לב, כי אם איזה יהודים כאשר יגורשו מהסתפח בהכפרים לא ימצאו מקור מחיה בערים ובערי מצער, או מהראוי היה אחרי חקירה ודרישה בענין ההוא להראות להם דרך לעבור בגפות רוסיא באזיא ולהאחו שמה. לתכלית זו מוצא הועד לנכון, כי תאציל הממשלה לאיזה מהם משען מקופת המסים הקיימים לעברים בפרטית. קרוב לודאי כי יציאה כזאת לנפות אזיא אשר לרוסיא תמצא משען גם מאת העשירים העברים.

החלטת הועד אדות היהודים המאושר מאת הרוממות.

על מוסדות מערכי-לב אלה כהסכם עם הצעות נציגי הגלילות, שרי הפלך והועדים הפרטיים בהפלכים שנמנו לפתור שאלת היהודים, מצא הועד אדות היהודים לנכון, אחרי אשר הביא במשפט את האמצעים שהוצעו בישיבתו ביחד עם שרי הפלך: למען קדם פני הרעה והשערוריות הנשקפות על היהודים בקרב הימים, לאשר ולקיים את החוקים לפי שעה הנזכרים למטה:

- 1) לאסור על היהודים לקנות אחוזה, להשתקע או גם לגור מחוץ לערים וערי מצער.
- 2) לתת המשפט לקהלי הכפרים, לגרש עפ"י החלטות (פרינציפאל) שנעשו עפ"י רוב דעות לאספת האכרים, את היהודים הנגים כעת בכפרים, בשטח הקרקעות הנבדלות לאכרים, ואשר האכרים אינם חפצים בהם. והיהודים שלא גורשו ממגורותם, נהנים מהזכויות הנתונות לשבטי העמים האחרים מקהל האכרים, להגן על נפשם ועל רכושם.
- 3) לתת המשפט לקהלי הכפרים, עפ"י החלטה שנעשתה ברוב דעות באספת האכרים, להשתדל לגרש את היהודים היושבים על אדמת בעלי נכסים, ואחרי אשר יאשר בית הפקודות את החלטת קהל האכרים יגורשו היהודים משם.
- 4) לאסור על היהודים מעתה והלאה לקנות קרקעות מחוץ לערים וערי מצער, אוליגנות מהן בתור חכירה או לקיחה בערבון, לשלום בהן בעצמם או עפ"י כח והרשאה; שמרי קנין ושמרי חכירה ושמרי שלטן שנעשו בתוקף הכותבים הנשבעים (נאמארוים) לא פחות משהיה חרשים טרם צאת החוקים האלה, ישארו בתקפם עד כלות זמנם הקצוב בהשטרות.
- 5) לאסור על היהודים לקנות מחוץ לערים וערי מצער בנינים, איזה שיהיו, העומדים וקיימים כעת, וכן לבנות חדשים, ולשלום בהם וליהנות מהם עפ"י שמרי חכירה או שמרי ערובה עליהם, לשלום בהם בעצמם או עפ"י כח והרשאה.
- 6) המסחר במשקאות חריפים וביין, כן לממכר בחביתין למחזיקי בתי מרוח וכן למכור לאחרים בכוסות יאסר על היהודים מחוץ לערים ולערי מצער.
- 7) שמרי קנין וחכירה וערובה ושלטן שנעשו נגד הסעיפים 4, 5, 6, על שם נוצרים, אין להם כל זכות ומשפט עפ"י דתי המלכות.

על מוסדות ההצעה הזאת מצא שר הפנים גראף אינגנאטיועו לטוב להשתדל להשיג הסכמת הרוממות על החוקים לפי שעה, כידוע לכל אלה אשר קראו מכה"ע הגדולים בפ"ב ובמאסקווא ואחרים אשר הביאו בפרטית כל השקלא ומריא בענין הזה. ולמען תשאר זכרון בספר חות דעת שר הפנים הנזכר מיום 4 יאנואר 1882 נעתיק אותה פה לעברית.

⁽³⁾ כ"ס מדרגה שניה סוגרו עוד בשנת 1873 ולא נפתחו עוד.

פרשת דבר.

אחרי אשר יזכר את מנוי הועד עפ"י פקודת הרוממות מן 19 אָקטאָבער 1881 ותעורתו — לבקש אמצעים להרגיע רוח יושבי הארץ המתקוממים על היהודים וכי הועד תמך יתרותיו על החלטות ועדי הפלכים והנציבים ושרי הפלך ואנשים פרטים אשר כלם פה אחד הכירו כי מעפרי היהודים בעולם העשיה מביאים נזק מוסרי וחומרי לעם הארץ העקריים והועד מצא לנחוץ להרחיק את הנזק הזה בעזר שינויים שונים בחוקי המדינה, ולמען שים מעצור לבלי תפוצנה עוד שערוריות בקרב הימים, נהוץ לגזור איזה גזרות לפי שעה, עד אשר יבואו בכור הבקרת כל דיני דמלכותא הנוגעים ליהודים.

הצעותיו תמך הועד על יסוד הדבר שנתברר היטב, כי היהודים, הודות לרוח הלאומי השליט בהם ועושה את כל ישראל ערבים זה בזה, התחברותם יחד והתבודדם מכל יתר תושבי הארץ לאמונותיהם ודעותיהם ובכחות נאחרים ועזר הקהל (ר"ל שלטון הקהל) וקהלות אחרות, כוננו הריצותם לנצל את האזרחים העקריים, אשר בסבת כל אלה יצא היחס לא-טבעי, אשר בראה לה היהדות לעומת התושבים הנוצרים, ואשר לרגליו פרצו הפרעות בשנה העברה.

התושבים העקריים הרגישו עקת עול היהודים וידעו כי אי אפשר להם להתחרות את היהודים, לאשר הם (העקריים) נבדלים ונפרדים זה מזה וגם לא התפתחו למדי, ואיך יוכלו עמוד נגד תוקף מסודר של היהודים, ע"כ בקשו מפלט להם בעזר האגרוף. כל מקרה פרטי, כל מפגע בודד די הוא, לדאבון נפש, לעורר מחדש רוגז וכעס במקומות שונים בנפות המערב והחרום ולהסית דלת עם הארץ לעשות לו דין ביד חזקה.

מכל היריעות אשר קבצה לשכת עסקי המדינה פנימה בנוגע להשערוריות אשר פרצו נגד היהודים יצא — כי הנסבות לכל הפרעות המעציבות היו כמה מפעלות העברים הירדעות בנוגע למחיה וכלכלה, המביאות ביתר שאת נזק מוחש ומרגש ליושב הארץ.

המסחר במשקאות, קנין קרקעות, וחכירת אדמה וכל ענינים הנוגעים לעסקים האלה אשר היהודים יעשו בהם בערמתם, המבוארים בפרשות בספר הזכרונות של הועד, כל אלה פועלים לרעה ביתר שאת להליכות האזרחים העקריים ונותנים תואנה לשנאה ולאגרוף רשע נגד היהודים.

על מוסדות כל הכתוב ומפורש לעיל מצא הועד לנחוץ לבלי להחמיץ, למען שים מעצור להתעוררות העם לעתיד, לחוק החוקים לפי שעה: לאסור על היהודים לקנות ולחכור אדמה, למכור משקאות וגם לגור בכפרים, אשר העסקים האלה בעוזרי היהודים לנצל את התושבים העקריים, שלא התפתחו כל צרכם והם דלים ואביונים, וע"כ קצרה ידם להגן על נפשם מפני תוקף היהודים.

עפ"י פקודת הרוממות מיום 19 אָקטאָבער 1881 נמנה ועד מיוחד בדבר היהודים, אשר תעורתו לבחון ולברוק את היריעות והדעות שהגיעו ללשכת עסקי המדינה הפנימיים מאת הועדים למקומותם אשר הושיבה הממשלה לאסוף יריעות נחוצות לפתרון שאלת היהודים ולהציע מועצות אדות האמצעים הדרושים למען הרחיק את היחס המתנגד הקים כעת בין היהודים ובין התושבים העקריים.

והנה בכרך V הלכות מסי המשקאות, משנת 1856, סימן 354 כתוב לאמר:

ביום א' לשבוע (יום שבתון לנוצרים) וכימי גניסא לבית המלך אסור למכור משקאות חריפים בכל בתי המרוח בכפרים אשר בהם בית כנסיה לנוצרים, ובערים — עד כלות התפלה בבית כנסת המקום וכן כימי נוסע הכהנים בחוצות עם צלמי קרושיהם (פראָצעסיאָנען). כמו כן אסור למכור משקאות בכפרים בימים אשר יאספפו שם האכרים לאספה ולעשות הערכה, עד כלותה.

הערה I. הרשות נתונה לעדת הכפרים לעשות החלטות לבלי למכור משקאות חריפים לאחדים גם בימים אחרים היותר נכבדים לכנסת האמונה, אשר לענין הזה נחוץ לכתוב החלטות פרטיות של הצבא, ובערים

מסור הדבר ביד בתי מועצות העיר או בדומה להם, להחליט בצמצום, לפי זמן כלות התפלה בכנסיות המקום, עד איזה שעה ביום מהויכוס בתי המרוח להיות סגורים.

ה ע ר ה II. ההחלטות הנזכרות במימן הנ"ל לא תשתרענה על בתי האוכל ומשקה שהתעע ושולחנות ערוכים (בוֹפֶט), בתי אכסניא ובתי תחנות הבי-דואר.

ומביא עוד את הכתוב בכרך XIV, הלכות תעודות מסע, בהמשך לשנת 1876, סימן 17, סעיף 3 (ככל הכתוב ומפורש במאמרנו „מלכויות“ צד 5).

ועפ"י הדברים האלה בא שר המשפטים לכלל החלטה עפ"י שקול הדעת, כי בהכירו מצדו את האמצעים שהציע הועד מכונים בכלל למטרה הררושה, מצא רק לנחוץ לשית עליהם איזה נוספות, היינו: ביצאת האיסור על כל היהודים לשבת מחוץ לערים ובכפרים ראוי להתיר, עפ"י השתדלות הרשות המקומית, את המושבות הנוסדות ביחוד לעברים, העומדות הרחק ממושב נוצרים, בתנאי אם יאבו לקבל על עצמם לעסוק רק בעבודת האדמה ולא להיות סרסרים ומלוי ברבית וכדומה כל מין עבודה שאינה מוציאה מחיה ממקורה.

ובדבר התולדות אשר תצאנה מן האמצעים אשר הציע הועד יחשוב (שר הפנים) לנחוץ לעצור בעד שמך המון עברים אשר יעזבו מקומות מגורם בתחום המוגבל לשבתם, להתישב בנפות מחוץ לגבול מושבם התמיד.

כאשר יצאו אל הפועל האמצעים אשר הציע הועד יגורשו יהודים רבים מהכפרים אל הערים הגדולות והקטנות, ולמען לא יתחרו את בני בריתם יתאמצו לבוא במקומות חוץ להתחום הנגבול למושב היהודים.

כאשר הראה הנסיון, זה הוא דרך היהודים עד היום, כי ישתדלו להשיג להם במקומות מושבות תעודות בעלי מלאכה ויעזבו את המקומות ההם ונוסעים בפלכים, שלא הותר להם לשבת שם. על פי רוב הנה התעודות אשר בידי עושי מלאכה אינן ערבות כי באמת יבינו מלאכה והיושבים כעת עפ"י תעודות-כאלה מחוץ לתחום מושב היהודים אינם עוסקים מכל וכל במלאכה, וימצאו מקור מחיה בנתינת כסף בנשך, סממכר משקאות בחשאי, מסררות ובאופנים אחרים, העושים פעולתם לרעה על גורל התושבים העקריים. להשיג תעודות בעלי מלאכה לא יכבד מאד על היהודים, לאשר במקומות מגורם הם כל כך תקיפים, עד כי דבריהם נשמעים בבית פקודות עושי המלאכה, אשר כידוע עפ"י הנסיון נתן תעודות בעלי מלאכה גם לאלה אשר אין להם שום מושג במלאכה.

אם היהודים עושי מלאכה יוכלו עוד למצוא להם עבודה בערים, הלא שבתם בכפרים מויק בהחלט ומעורר פחד סכנה עצומה להשבת שלום הכלל, ומרבה בלי שום צורך מספר הפלכים, אשר נחוץ יהיה לבקש עצות לעצור בעד שערוריות אשר תוכלנה לפרוץ בהם.

עוד גם זאת, בין בתחום מושב היהודים ובין מחוצה לו תפרוצנה שערוריות על הרוב אצל הנויות היהודים ובתי מרוח שלהם בימי חגי הנוצרים. מלבד זאת המסחר שעושים היהודים בחגי הנוצרים, אחרי אשר בחגי היהודים סגורים הנויותיהם ובתי המשקה, יכאיב רגש הדתי בלב התושבים העקריים.

ה הח ל ט ה .

על מוסרות כל הכתוב ומפורש לעיל אחשוב אנכי לישר ולקיים את ארבעת החוקים לפי שעה שהציע הועד.

(1) לאסור על היהודים להאחו, להשתקע או לגור מחוץ לערים וערי מצער.

ה ע ר ה: יוצאים מן הכלל יוכלו להיות הקולוניות העבריות העומדות וקיימות אשר יושביתן העברים עוסקים בעבודת האדמה.

(2) לאסור ליהודים מעתה והלאה מחוץ לערים וערי מצער לקנות קרקעות, או לשלוח בהן וליהנות מהכנסותיהן עפ"י שמרי הכירה או שמרי ערבון, להיות למשניחים על נכסים אם בעצמם או עפ"י כח והרשאה.

3) לאסור על היהודים לקנות מחוץ לערים וערי מצער כל מין בנות קיים ועומד מכבר, או לבנות חדשים, לשלום וליהנות מהכנסות בנינים כאלה בתוקף שמרי הכירה ושמרי ערבון ולהיות למשניה ומכלכל עליהם עפ"י כתבי התקשרות.

4) לאסור על היהודים לעשות מסחר במשקאות הרופים ובין מחוץ לערים וערי מצער, בין למכור למוזגים ובין למכר לאחרים.

ולשית על ארבעת החוקים נוספות עוד שתי גזרות לפי שעה:

1) ליהודים עושי מלאכה מותר לבוא לגור במקומות מחוץ לתחום מושב היהודים, אך רק בערים אשר ובשום אופן לא יתנום לשבת בכפרים.

2) לאסור על היהודים המסחר ביום הראשון לשבוע (יום שבתון לנוצרים) ובשנים עשר חגי הנוצרים, ולשית לב כי תהיינה החנויות של היהודים בימים האלה סגורות ומסגורות כבימי שבת ומועד של היהודים.

יחד עם זה יוצעו לאשר ולקיים י"א דינים איך להתנהג להוציא אל הפועל את הגזרות לפי שעה. — הדינים האלה מצאתי נכונים לתעורתם ומסכימים עם הצעות שרי הפלך, אשר הגזרות האלה תצאנה שמה לפעולת אדם.

באחרונה הוא אומר כי הוא מתכבד להציע זאת למועצות ועד שרי המלכות.

ועל החתום: שר הפנים גענעראל אדיוטאנט גראף אינגאמיטעוו.

והמפקח על לשכת הסופרים וואַעיקאָוו.

המלצה.

במקומות הרבים האם מיוקלה ישאל ידוע וכן באשר הוא יושב שיהיה מוכרח לו לחשוב על זה.

1) יושב ידוע מיוקלה ידוע או בקרבתו, והוא מיוקלה ידוע או יושב ידוע.

במקומות הרבים האם מיוקלה ישאל ידוע וכן באשר הוא יושב שיהיה מוכרח לו לחשוב על זה.

2) יושב ידוע מיוקלה ידוע או בקרבתו, והוא מיוקלה ידוע או יושב ידוע.

במקומות הרבים האם מיוקלה ישאל ידוע וכן באשר הוא יושב שיהיה מוכרח לו לחשוב על זה.

פרק שני.

תולדות המושבה.

ויהי בשנת תרמ"ג בימות הקיץ שלחו בעיר מעוריימש בפולגוניה אנשי יסוד המעלה את ר' ליב רובין ואת ר' פֵּישֶׁל סאלימאן ארצה ישראל למען יקנו להם אדמה למושבה, ויבואו האנשים הנה ויתורו את ארץ יהודה ולא מצאו ויפנו אל הגליל ויתורו גם שמה ימים רבים עד אשר מצאו אדמת איזבד ותשא חן וחסד בעיניהם ויקנהו במחיר 480 דגרי צרפת. ויגמר דבר המקנה בחדש כסליו שנת ה'תרמ"ד ותהי כל ההוצאה אשר הוציאה עד יום המקנה כחמש מאות וחמשים דגרי צרפת. והמקנה נעשה בשמרי עברית בב"ד של ישראל ויתחייב המוכר בשמך לאמר: כי אם יבחרו הקונים איש אחד אשר הממשלה התוגרמית תרשהו לקנות נכסים בארצה ויתן המוכר לו שמרי המוכר בערכאות וגם הוצאות המכר על המוכר כמבואר לעיל. ויהי אחרי שנגמר המכר הזה ויאמר ר' ליב רובין לבנות ששה עשר בתים קמנים סביב בית האוצר למען יבואו שמה בני המושבה וימצאו מנוחה, וימאן ר' פֵּישֶׁל וירב אתו בחוקה ולא נתנהו לעשות חפצו ותהי רוח רעה בין אלה השנים ויסתור איש דבריו רעהו ויעברו ימי החורף ולא נעשה דבר ויבואו ימי הקיץ ויחלו בני החברה לבא אחד אחד על נחלתם להאחו בה ויבואו כשמונה איש, הלא המה שש המשפחות אשר קראנו אותן בשמותן למעלה ושני יחידים, הלא המה ר' ברוך מאיר ראזענבלום ור' זאב אופה. וישב ר' ליב רובין לביתו ותהי המשרה על ר' ברוך מאיר והאיש יקר מאד ונתון בכל לבו אל הרבר, ותהי דעתו כדעת הר"ל רובין וישם אל לבו להחל בבנין, ויצו ויסיעו אבני הבשן מן ההר ויבואו כבירת עם שורפי שיד ויקנה מהם שיד בשלשים דגרי זהב, ואת האבנים הובילו שנים מכני המושבה בעגלותיהם וסוסייהם, ויבואו כבירת עם אחד הבונים ויחל לבנות. פתאום והנה באה פקודה מהממשלה והמלאכה נשבתה.

וזה הרבר: הארון יעקב חי עבו מוכר הנחלה נושא משרת קונסול לממשלת צרפת ויגונן בצלו על כל המערבים, המה יוצאי אלגיר הנוכרים למעלה, והממשלה התוגרמית חושבת מחשבות תמיד להביא המערבים תחת דגלה, ויהי ריב בין מושל המקום ובין הארון עבו ויצא הריב מגבול ריב מדיני ויהי לריב פרטי ויחתרו איש תחת רעהו להפילו למשואות.

ויהי כאשר מכר עבו את הנחלה ולא ידע איש דבר כי מכר, ותהי הנקל לעבו לבנות בתים ואוצרות כחפץ לבו, ואולם כאשר הרבו בני המושבה לבא, נתפרסם דבר המכר וימצא המושל תואנה לעכב הבנין, ובכ"ז לא היתה הרעה גדולה מאד, כי ר' יעקב חי אמר כי האנשים האלה אך שכיריו המה, לולא הרעו בני המושבה לנפשם בפחותם. כי ר' פֵּישֶׁל הציק מאד לבלי לעשות מאומה בהאדמה עד אם יעשה דבר המכר בערכאות על שמם, כי אמר „הן תעודותינו בידנו, כי דרי ירושלם אנו זה שתים עשרה שנה ומה מעכב? ולא שמע לעצת המוכר באמרו לבל ידחקו את השעה, כי חשדהו אשר יש את לבבו דבר בליעל לגזול האדמה מהם, ויבחר לו דרך עקיפין ויכריע גם את ר' ברוך מאיר לדעתו וילכו אל המושל ויתאוננו באזניו על המוכר, כי זה קרוב לשנה אשר קנו ממנו האדמה והוא משתמם להעלות דבר המכר בערכאות. והמושל ראה את המציאה ונפל עליה ובשמעו את הדברים שמח שמחה גדולה כי אמר: עתה אעלה את הליותן בחכה, ויסתר את מחשבתו בלבו ויאמר להמתאוננים: אם תתנו לי חמשים דגרי צרפת ואשתדל כי תנתן לכם הרשות לכתוב כתב המכר על שמכם, ויאורו לו ויאמר להם: א"כ עתה תשקלו על ידי עשרה דגרים ואורה לכם הדרך אשר תלכו בו. וישמעו לו גם בדבר הזה, ויאמר להם כי יערכו בקשתם בכתב ויספרו בה הדברים כהיותם מבלי לכחד דבר, ויעשו ככה. ויהי כי באו הדברים לידו בכתב, ותהי ראשית מעשהו להחזיק הפקודה לבלי יתנו לבני המושבה לשים אבן על אבן, ולדמשק כתב שטנה על המוכר כי עבר חוק הפר משפט למכור נחלתו, לזרים אשר צותה הממשלה לבלי יבואו בקהל הקונים, וע"ד התעודות אמר כי מזויפות הנה ואין לסמוך עליהן כי בעליהן חדשים מקרוב באו. ותבא הפקודה מדמשק כי יחקר הדבר היטב, ואם אמת נכון הדבר כי האנשים האלה מערימים לאמר בני הארץ המה, יגורשו מעל אדמת איזבד ולא ינתן להם שמה אף מדרך כף רגל.

ויהי כבוא הפקודה ויהיו בני המושבה צפויים לגרוש, לולא הקדים ד' רפואה למכה, כי בימים ההם הוסר המושל ממשמרתו, ויבוא אחר תחתיו וישתקע הדבר לפי שעה.
ובני המושבה כבואם מחוץ לארץ באו אל נחלתם ויודרו כולם בכית האוצר, והכית מרם נפתחו בו חלונות וסרם הוכן לדירה וישבו בחושך ויתגוללו באשפתות ותפרוצנה מחלות בהם, ואשה אחת אשת ר' שבתי הכהן מתה ברמי ימיה וינסו אחד אחד מן המושבה וישבו בצפת וישארו שמה אך מתי מספר. והנה שם אתם בחור מווארשא אשר אמר להסתפח אל המושבה, ויקר מקרהו כי תעה בלילה בלכתו מן המושבה ולא מצא דרכו ותבואהו חרדה ותבעתהו רוח רעה ויהי מן היום ההוא והלאה עציב רוח וילך קודר בלחץ מרה השחורה ויקץ בחייו. ויהי היום ויעביר תער על צוארו וימצאוהו מכני המושבה עודו מפרפר בין החיים ובין המות ויביאוהו אל מקומם ויחי כיום תמים וימת. ושם במושבה לא היה איש בן דעת, כי ר' ברוך מאיר היה בעת ההיא בירושלים ור' פישל בכירוסה. ויקחו ר' יוסף מלמד ור' הכהן את המת ויניחוהו בעגלה ויובילוהו לראש פנה לקברו שמה, ור' מלמד רגיל בשקרים רח"ל ומשקר גם במקום אשר יותר תועלת לו בהאמת. ויהי בהיותם בדרך ויאמר לר' הכהן נאמרה נא שמה כי אסון קרה להנער כי נפל על דבר חד ונהרג והרי"ב בתומתו הסכים על ידו, ויהי כבואם שמה ויראו בני ר"פ את הפצע אשר בצואר המת ויתמהו איש אל רעהו וישאלו: מה זאת? ויען ר' יוסף מלמד כי נפל על חודו של סכין וישחט מאליו ור' הכהן אמר כי נפל על צור ויקוב את הנשם, ולא כונו ערותם ויתפשו כבדאים, וימאנו אנשי ר"פ לקבור את הנהרג בקבורתם, ויובילוהו בני יסוד המעלה צפתה וירבו שקרים גם שמה וימאנו גם אנשי צפת לקברו וישיבוהו ליסוד המעלה ויקברוהו שמה, אפס כי בינתיים נודע הדבר ושם בצפת אחד מאחינו בן אחיו של ר' מרדכי סג"ל והוא מוסר ומלשין ושמו משה פייגל, וילך האיש ויאכל קורצא בי מלכא לאמר: אנשי יסוד המעלה שחטו את הנער ויגזלו ממנו מאתים דגרי זהב; ותהי עת צרה לאנשי יסוד המעלה כי הובאו כולם בכלא. ור' ברוך מאיר בא מירושלים וכשמעו את התלאה אשר מצאה את אחיו ויבוא להשופטים ויאמר כמוני כאחי, אם הם אשמים ואשמתי גם אני, תנו גם אותי בבית האסורים. וישב אתם יחד, וישתדל ר' יעקב חי עבו ושאר נכבדי צפת, ויתברר הדבר כי אין עולתה בהם ויקראו להם דרוך, אפס כי צורם הוקל במשקל ששים וחמש דגרים, והשר הישר אַליפּאנמ חש לעזרתם ויתן להם חמשים דגרי צרפת וגם בגדים לכסות מערומיהם. יהי זכרו ברוך!
ויהי בכל משך ימי הקיץ בשבתם צפופים בצר ובמצוק ותרבינה ביניהם המריבות והקטמות על כל דבר נמכזה ונמאס, ויתרוששו האנשים מאד וינהו אחרי ר' ליב רובין ויפצירו בחבריהם במעזרימש לשלוח אותו אליהם לחלצם מן המיצר ולגמור דבר המכר. ויתפשרו אנשי מעזרימש עם ר' ליב ויתנו לו ארבע מאות רוי"ב להוצאות דרכו ולהוצאות ישיבתו בצפת ואף להוצאות ביתו במעזרימש משך חצי שנה. ויבוא ר' ליב שמה לחג הסוכות בזמן העלילה וימצא את הענינים סבוכים מאד והקופה ריקה באין יכולת לעשות דבר בדבר גמר המכר. ויועץ ויקח חמשה צמדי בקר בהקפה ויקח גם זרע ויתנם לארזים מן הפלחים, ולאנשי המושבה אמר כי יעבדו השנה הזאת בגן. ובדבר גמר המכר אמר לחכות עד כי ירוח להחברים ותמצא ידם לתת כדי ההוצאות. אך ר' פישל לא נח ולא שקט וירב לחרחר ריב ומדנים ויסת את בני המושבה בר' ליב ויעברו הדימים במריבות ואל עבודתם בגן לא שעו כהוגן וייבשו הזתים ויקמלו שאר העצים ובמורע הירק לא ראו ברכה.

ויהי בהיות האספה בקאמפּוויץ ויקבעו לאנשי יסוד המעלה מלזה העולה לסך אלפים רוי"ב, ויארכו הימים בטרם שלחו הכסף הנה, ואח"כ נתנו בני חו"צ את הכסף ע"י אחד מבני עירם, ע"י ר' בייניש (כי הר"פ הלשין לפניהם על ר' ליב כי יאכל את הכסף) וישלחוהו הנה לגמור דבר המכר. ויהי כי בא ר' בייניש ויסר ירושלימה, וימצא פה את ר' זאב אופה אשר מכר את חלקו והשליך את המושב וישב לביתו. ויספר ר' זאב לר' בייניש את כל התלאה ויגד לו כי הרברים מסוכסכים שמה מאד וכי לעולם לא יגמר שמה דבר המכר, כי גם להמוכר אין שמרות כשרים מן המלכות ורצונו לבלוע את כספם. ועל אנשי המושבה אמר, כי אם יבא ר' בייניש שמה עם צרור כסף יעמדו עליו ולקחו הכסף מידו בחוקה. וישמע ר' בייניש דברי האיש

וכל הרבה הרעה וכל השקרים והגזומאות וימאן ללכת צפתה, ולא שמע לקול אנשי מעזרימש הנכבדים היושבים פה אשר אמרו לו ללכת וגם לדברי לא המה אוזן, כי האיש קשה עורף מאד. ויבוא הרק"ו וויסאָצקע ויצו עליו גם הוא ללכת וימאן, ותבוא הפקודה מווארשא כי ימסור הכסף להרק"ו, ויהי אחרי חג השבועות ונלך אני והרק"ו לחיפה, כי לא אבה הרק"ו ללכת צפתה מפני טורח הדרך וההרים הרמים וצורי המכשול ויבקש את המוכר הר"י עבו כי יבוא חיפה גם הוא ויגמר דבר המכר, וישלח המוכר את אחיו. והנה ראינו כי מצד המוכר אין עכוב ולא חסר בלתי אם לסדר הענינים אצל הממשלה, וישלח הרק"ו אותי וימלא את ידי לגמור דבר המכר על שם הקונים עצמם או על שם הרה"ג הרי"ע הילדסהיימער, אשר בידי כח והרשאה ממנו כדת המלך. ויהי כבואי שמה בטרם ירדתי מעל סוסי והנה נמצאו בני אדם אשר גלו אוני מי שעליו לדעת, כי ציר שלוח בא מאת שר האוצרות הסוכך בכנפיו על המושבות לקחת גם את „יסוד המעלה" תחת כנפיו. ויהי כי נסיתי ללכת אל מטרתי ואמצא מכשולים רבים על דרכי... המכס עלה מן 25 נאפי עד 144 כמבואר למעלה, ואם גם נמסר הדבר להריין לגרוע מן הסך כפי ראות עיניו, אך מי פתי יאבד ממון המלכות לטובת היחיד, וגם בכלל טרם ידע אם הותר המכר לבן חוץ לארץ, ויש לשאול על ככה את פי הממשלה בעכו, והיא תשאל פי הגבוהה עליה ברמשק יכו' וכו', ולמכור לבני יסוד המעלה עצמם אשר בצפת ודאי אסור בטרם שחזרה הממשלה ברמשק להתיר את אשר אסרה, ומבלי שאלת פיה אין באפשרות סוף דבר, עשיתי חשבון וראיתי כי ערך מאתיים דגרי צרפת תעלינה ההוצאות הכשרות גם אחרי שיהיה בידנו רשיון גמור מסממבול לקנות ולבנות בתים וכו'. ע"כ גמרתי בלבי ואכרות ברית עם מי שיש בידו היכולת, כי במחיר 250 דגרי צרפת ינתנו לי שמרי המכר מהממשלה על שם הרי"ע הילדסהיימר וגם רשיון לבנין וקביעות המצרים אשר בין האדמה הזאת ובין שכניה וחלוקת האדמה משותפיה הערביים, כללו של דבר: לגמור כל הענין מבלי שישארו שום ציצים המעכבים התישבות אחינו והאחוז בנחלתם; ולהסך הנ"ל נותן המוכר חמשים דגרי צרפת משלו, מלבד מה שהיה לי מקום לגבות עוד חמשים דגרים ממקום אחר הידועים להרק"ו, וימאן הרק"ו לקיים דבר הברית הזאת, כי המה אונו לקול אנשים אשר אמרו לו כי הרביתי במחיר הדבר, ואשובה ליפו אחרי עשותי בצפת חמשה שבועות, ומאומה לא עלתה בידי.

מצב המושבה בעת הזאת.

במצות הרק"ו נתתי לכל אחת מן המשפחות עשרה דגרי זהב, בס"ה ששים דגרי זהב, עשרה מהם יצאו לתשלום מכס הממשלה ובהשאר קנתה כל אחת צמד בקר, או יותר טוב, שלמה מה שנשנו בה בעד צמד בקר. (המעות מסרתי ביד ר' פישל ויתן מהם שלשה דגרים למכס ושבעה שלם נשיו, ובעד השאר שלמתי בידי שבעה למכס וארבעים ושלשה ליד ה' רובין, אחרי אשר צוו לי בני המושבה לעשות כן), והנה עתה יש לכל משפחה צמד בקר; אך הבזה נושעו? לע"ע חיי כל המשפחות האלה ועתירות המושבה בכלל תלויים באויר. בגלל קמצנות שלא בעתה ושלא במקומה לא תוכלנה המשפחות האלה להאחו על אדמתן בשנה הזאת, ומאין אוכל ומאין עבודה יוסיפו לריב איש את רעהו וחלילה ילך הכל לטמיון. האיש האחד, הוא ר' ליב רובין, אשר אולי היה בידו להחזיק ברסן המושבה ולשמרה עכ"פ מכליון, תלף הלך לו וישב לעירו מעזרימש, כי הרק"ו קיבל עליו לשה"ר לאמר: עושק ורוציץ הוא את בני המושבה ופושט עורם מעליהם. כי על כן בבואו לפניו השביעוהו בחרפה לעיני בני המושבה ויתן עליו בקול בטרם חקרוה ודרשהו ועוד יתרה עשה כי נתנהו לבז גם בהמליץ. לא אכחד כי לבי חם מאד על הדבר הזה. אנכי מעיד בתורת עדות כי בקרתי כל חשבונותיו ועמדתי על כל פרט ופרט ושאלתי את פי בני המושבה, אם יודעים המה מן ההוצאה הזאת ואם אין להם טענה כנגדה ולא היה פוצה פה ומצפצף, ולא זו בלבד אלא שבין ר' ליב ור' פישל היו דין ודברים בחשבון שביניהם, כי ר' ליב תבע מר' פישל שישא בחלק הוצאות הכלליות ככל אחד משאר בני החברה ור' פישל מאן בזה באמרו, כי הוא קנה חלקו לבדו והוא פירש מן הצבור. ויהי בהיותי שמה הגישו ריבותיהם אלי לפשר ביניהם ובקרתי שנית כל החשבונות ולא היתה

שום הכחשה חלילה ביניהם בלתי אם מענות של דת, כגון המענה שמען ר"פ שאינו רוצה לשאת בהוצאות אנשי מעזריטש להאלבום אשר הגישו להשר מונטיפיורי ז"ל, או למעשה התנור ותקון החלונות בבית האוצר וכיו"ב. — ובדבר שכירות ה' רובין אשר לפי דברי הרק"ז יעלו לששה עשר רז"כ לשבוע, ויקחן מיד בני המושבה, גם בזה שמעות שקר שמע, שקר כפול, כי לא ששה עשר רז"כ לשבוע הן ולא מידי בני המושבה העניים יקחם. וזה הדבר: כאשר שלחו ראשי החברה ממעזריטש את הר"ל כי ילך שנית צפתה נתנו לו ארבע מאות רז"כ להוצאות דרכו בהליכה והזרה ולהוצאות מאכלו ומשתתהו בצפת ואף להוצאות בני ביתו במעזריטש כאמור לעיל והתנו עמו שישב שמה חצי שנה. ומיום כלות הזמן הזה לא לקח הר"ל מן הקופה בלתי אם הוצאותיו אשר עלו לחמשה חרשים ערך מאה רז"כ. והנה שמעתי על האיש הזה בכלל כי בעירו חשוב הוא ומתפרנס בכבוד מעניני ברירות ופשרות ומשתכר ערך עשרים רז"כ לשבוע, ומה עון נמצא בו אם לקח שכר במלה ערך עשרה רז"כ לשבוע, ולא עוד אלא אם אינו הגון למשלחננו הלא על אנשי מעזריטש התלונה כי בחרו בו ומדוע ישא הוא חטא משלחו? כי עפ"י שקול דעתי: לא מצאתי בידי הר"ל עון בלתי אם העון הנמצא בכל העוסקים בצרכי הצבור, על דבר אשר המה עוסקים בעסק כזה שמביא לבעליו אך בוז וחרפה.

אמנם גם זה אמת, רק עון לא מצאתי בו אבל שגיאות מצאתי. וכל השגיאות האלה כלולות באחת, כי הוציא הוצאות לעבודת הנחלה בטרם נבנתה ובטרם נתחלל ק"ה — כי כל ההוצאות שמוציאים באופן זה הולכות לתהו. וכלל גדול זה יהי שמור בידי „חובבי ציון“ בכל מקום שהם, כי בקנותם הרקע אל נא יטהרו להושיבה, בראשונה תמסר אך בידי אחד לשנה או שנתים אשר לא יוציא עליה הוצאות מאומה, מלבד הוצאות בנינה ואך ימסרה להפלחים בארוסות, ורק לאט לאט אחרי שתבנה בבנינים, אפשר להביא משפחות אחת אחת להושיבן. ואז לא ילכו אוצרות לים הגדול וחרל גם ריב ופגע.

בהשגיאה הזאת לא נכשל ה' רובין לברו כ"א כל מיסדי המושבות שעברו וגם אלה שעתידיים להיות, כי אחינו שאל ישאלו תמיד בעצה וכחפץ לבם יעשו, ולא יבושו אח"כ להמיל פחותם על ראש אחרים. ואולם למטרפסיה שקל ה' רובין יתר מאחרים, וזה הדבר אשר הביאני להציל כבודו בגלוי, כי לא אוכל להיות שומע בגרופו של איש ישר ואחשה, וכן לא יעשה.

סוף דבר! עתה אין דרך לפני אנשי חובבי ציון לתקן את מושבת יסוד המעלה, כ"א לבחור באחת משתי אלה, אם להואש מן המושבה הזאת ולעזבה לנפשה לגמרי, ואם לאו תמהר לתקן אשר עותה ותשתדל בכל כחה ובכל טמון שהוא, אף אם תעלינה עתה ההוצאות הרבה יותר מאשר בראשונה, לגמור דבר המכר ודבר הבתים ולהכין ישוב המשפחות בכל דבר.

ואלה המה הדברים הנחוצים לתקן הישוב:

(א) שלש או ארבע בארות מים חיים בתוך הגן עם כלי השאיבה: גלגלים או פומפיות של יד, אשר יעלה בס"ה למאה או למאה וחמשה ועשרים דגרי צרפת.

(ב) בית אחר עם ארוה לכל משפחה אשר יעלה לערך מאה נאפ' כל אחד, — והנה הם לע"ע שש משפחות אשר באו מחו"ל. אבל הצורך הגדול להושיב עמם גם את הספרדי ר' שלמה מזרחי הנ"ל אשר הוא רוח החיה בכל הקולוניא, כי על כן יבנו בית גם לו, ואולי טוב לבחור עוד בשנים מילירי הארץ לבנות להם בתים דוקא למען יתישבו עמם.

(ג) לחקים להם רועה נאמן אשר בקולו ישמעו ואשר יש בידו להיות עליהם גם סתרה מפני חמת המציק מבחוץ. ולפי דעתי יפקדו עליהם לפקיד את מוכר הנחלה ה' יעקב חי עבו ויקבעו לו שכירות חמשים נאפ' לשנה, ועל ידו יפקידו את ר' ברוך מאיר או את ר' בייניש כי יהיה המוציא והמביא ברבר הכסף. והכל על מקומו יבא בשלום.

יחיאל מיכל פינס.

ירושלים כ"ב לאלול תרמ"ה

העומדים והמהלכים *

א) אנחנו הורגלנו בעולם המשבילים לתת הכבוד והיקר להולכים לפנים (פרוגריסיסטים) ולתעב את העומדים בלי נוע (קונסרוטורים), לפי שאנחנו מחזיקים את הראשונים לאנשים ההולכים לרוח היום, כלומר, מתנועעים עם הלוך התפתחות ההשכלה ודרכי המוסר בתבל (ציוויליזציה), ואת האחרונים—לאנשים המושכים את הציוויליזציה אחורנית. המובן הכללי כן הוא, אך מושגיני אודות קונסרוטויזם ופרוגריסיזם ישנבש לפעמים, ולרגלי השבוש הזה יתחלף הסדר, ותחת הכבוד שאנחנו מחלקים להמפלגה האחת, עלינו לתת להשנית. על כן נחוץ לנו לבאר הטיב את המושג האמתי משני התארים האלה. מה הוא קונסרוטויזם? — הקונסרוטויזם הוא ההשתדלות להחזיק בהדעה שכבר נושנה, ופרוגריסיזם — לקדם את פני כל דעה חדשה וללחום מלחמתה. אבל לפי שהרעות משתנות, יקרה פעם בפעם שהדעה שהיתה חדשה בעתה ושמחזיקה היו פרוגריסיסטים בראשית צמיחתה, זקנה אחרי זמן, ולפי זה, מחזיקה הפרוגריסיסטים נהפכו לקונסרוטורים; וכן להפך, בשוב איזה דעה לתחיה אחרי בלותה, הנה מחזיקה, שהיו קונסרוטורים בעת שנחשבה למתה, שבו להיות פרוגריסיסטים בהתחדש נעוריה. באופנים כאלה, בשוב איזה דעה לחדש כחה כבנעוריה, אנחנו הורגלנו לכנות את התנועה הזאת בשם „רעאקציה“ — שעל אחורנית. השם הזה הוא תאר לגנאי, ולפי המובן הזה כבוד הפרוגריסיסטים במקומו מונח, ושל הקונסרוטורים מחולל כבתחלה. אבל המשפט הזה איננו אמתי תמיד. בכלל, הורגלנו לחשוב שכל „רעאקציה“ הוא שם גנאי, לפי שמוכנה החמרי הוא — „שעל אחורנית“, והציוויליזציה דורשת התנועה לפנים ולא לאחור, והדין הזה איננו אמתי. כי יש אשר האנושית תשתבש בתנועתה, ואחרי ראותה מענתה תשוב לסגת אחור מדרכה שאחזה, לשוב אל הדרך שכבר עברה, למען תוכל אחרי כן לסול לה מסלה חדשה, יותר ישרה וטובה. באופן זה, הנה ההליכה לפנים בלי הפסק היתה להשתת הציוויליזציה, וההסגה לאחור היא ההתחלה להטיב התפתחותה והשתלמותה. אם כן הדבר, אם „רעאקציה“ בכלל תוכל להיות גם לשבח, הנה באופן זה, בהיות הרעאקציה לטובה ולא לדעה, הפרוגריסיסטים, שמוסיפים ללחום להדעה ההיא, שהיתה חדשה בזמנה, יתהפכו לקונסרוטורים, המושכים את הציוויליזציה אחורנית, ולהיפך, הקונסרוטורים, המחזיקים בהדעה הישנה ששבה להתחדש מתוך „רעאקציה“, הנה הם המה הפרוגריסיסטים, ולהם ראוי השבח, כי הם המה המניעים את הציוויליזציה להתפתח ולהשתלם בהמסלה החדשה שבאה בה מתוך הרעאקציה. היוצא לנו מזה, כי למען דעת מי ומי המה הפרוגריסיסטים, הראויים לשבח, ומי המה הקונסרוטורים, הראויים לגנאי, נחוץ לנו להגביל את איכות הרעאקציה ולדעת איזה היא רעאקציה רעה, המביאה להשחתה, ואיזה היא רעאקציה טובה, המביאה להתפתחות הציוויליזציה. למען הבין את זאת, נחוץ לנו לברר בבירור מה היא ציוויליזציה.

ציוויליזציה אמיתית היא—התפתחות השכל, המוסר והשלום. על שלשה דברים אלה העולם עומד, ואין מותר האחד יוכל למלאות את חסרון השני. אם מין האנושי, לדוגמא, יתפתח בדברים העיוניים והשכליים עד כדי לדעת את כל מצפוני הטבע ועד תכלית כל המצאות. להטותן לתועלתו החמרית, עוד לא יוכלו האנשים להיות חיים מאושרים, בעשותם כל תועבה וזרן ותהפוכות רעות; ואם יתרוטמו האנשים כמוסרם, לא יוכלו עוד להיות מאושרים, אם לא ירב השלום בין הפרטים והכללים, כלומר, בין היחידים ובין הגוים. כן לא ינעמו החיים, גם בעולם המוסרי—כלי דעת הכמות הטבע, וכן לא יועיל השלום בלבדו להצליח פראים בוערים ומגושמים. ציוויליזציה שלמה כוללת את שלשת העקרין האלה, והמין האנושי, שנברא מיוצרו בהנטיה הטבעית לרדוף השתלמותו הציוויליזצית, הנה הוא רודף אהריה מיום הבראה על פי חוקים הכרחיים טבעיים. בהשתדלותו זאת ילפות פעם בפעם ארוחות שונות, יהליף ארוחותיו אחת באחת אחרי מועד מועדים, בבקשו תמיד את הדרך היותר ישרה. כל דור ודור מוליד את דורשיו, אנשים גדולי דעה וחקקי לב, המרגישים את ננעי בני אדם, והם מוציאים לאור עולם דעות מדעות שונות

* מספרי „עניני היחודים“ שאתי ככתובים.

להתוות ארחות חיים בני האדם. האנשים הגדולים האלה הם כשליחי קהלותיהם, מבארים להם את מכאוביהם, שכל פרטי ופרטי מרגיש בעצמו, ומציעים לזי מעוצותיהם. בהתנבר דעה אחת, רוב אדם ישו אחריה, ואם יגיע זמן אשר הדעה הזאת תתקלקל, אם בידי משכשים או בהשתנות העתים, יולדו מתקנים, ובהגיע תקופה אשר חיי המעשה והנסיון יזכחו שאין כח בהדעה המקובלה להוביל להציוויליזציה, אז תתעורר „רעאקציה“, והדור ישוב אחרנית מן הדרך שאחז. במשך ימי הרעאקציה, המסבבת תמיד מבוכה ותמהון ונוק להפרטים ולקבוצים שלמים, תולד דעה חדשה, או תתעורר לתחיה דעה ישנה, שכבר היתה לעולמים אך לא נתקבלה בזמנה מסעם שלא האמינו בכחה ובתועלתה, או מאיזה סבה אחרת. הדעה הזאת תולד, או תשוב לתחיה באמצעות חכמי הדור ההרום, כי ההרס יכריחם לאמץ שארית כחם העיוני לבקש תחבולה לצאת מהמבוכה, ואחרי תולדה וצאתה לאור, באמצעות הגבורים לפעול ולעשות, היא תחיה שלמת ושורת. אבל מסעם שתמיד יש אנשים רעים וחטאים למין האנושי, תולדנה פעם בפעם רעאקציות להרע ולהשחית ולקלקל, כי הרשעים האלה ישתמשו בעתות המבוכות של האומות להנאתם הפרטית, והרעאקציות האלו הן לרעה, ובפרין נביר אותן, אם כונתן למעט את התפתחות השכל העיוני, המוסר או השלום. למשל אם יתעוררו אנשים לנוור חרם על ההתחקות על שרשי מצפוני הטבע, אם יסיפו להשחית את מוסר בני האדם, או אם יעוררו שנאת חנם בין גוי לגוי, הן הנה רעאקציות רעות, שומר נפשו ירחק מהן. אבל אם יתעוררו אנשים לעזוב שמה מקובלת לאחוז בחדשה, או גם בשמה שכבר היתה לעולמים, אך בשינויים ובתקונים, לעשותה לשלמת לטובת האדם — הרעאקציה הזאת היא טובה, ופרוגרוסיסט נאמן להציוויליזציה מחויב לעזוב את הדעה שנחשבה לחדשה ולאחוז בהישנה שקמה לתחיה. הזהירות בדבר הזה — לחקור הטיב את הדעה המתחדשת, אם יכולה היא באמת להביא תועלת יותר מן המקובלת. לדון בהשאלה הזאת, להיות דין ומוכיח בין שתי הדעות האלו, נחוצה זהירות יתירה, מתינות ורוח קרה, ויותר מכל נדרש — להתרומם על המקובל, המורגל והחביב ולקוב את ההר על פי הדין.

(ב) חכמי דורנו הנוכחי נחלקים לחצאין: יש אומרים שהציוויליזציה האמתית תושג באמצעות התערבות הגוים וביטול לאמיותיהם (קנסרוטוריסט), ויש אומרים כי מההכרת להשאר לכל גוי וגוי את לאומיותו (נאציאנאליזם). מי המה ביניהם הפרוגרוסיסטים ומי המה הקנסרוטוריסט? — כפי שהורגלו לחשוב בעולם הנאור, הנה הראשונים המה הפרוגרוסיסטים, ולחם ראוי השבח, שהם מניעים את הציוויליזציה לפנים, והאחרונים הם הקנסרוטוריסט, המושכים אותה אחרנית, וא"כ הם ראויים לגנאי. אבל יש אפשרות להפוך את הסדר ולאמר: הראשונים הם קנסרוטוריסט, וראויים לגנאי והאחרונים הם הפרוגרוסיסטים הראויים לשבח. למען הוציא את הדין לאמתו ולתת לאיש ואיש את תארו הראוי לו, נחוץ לנו להתבונן תחלה ולראות אם מתחוללת בדורנו זה רעאקציה בהליכות האנושית על דרך ההשתלמות ואם לא; וכאשר נוכח לדעת כי נתעוררה רעאקציה, עלינו להנביל את איכותה ולהכיר טיבה — אם היא רעאקציה טובה או רעה. והיה, במצאנו, למשל, שהיא רעה, או כבוד הפרוגרוסיסטים במקומם מונח, ואם היא טובה, או עליונים למטה ותחתונים למעלה, ישוכו הפרוגרוסיסטים להיות קנסרוטוריסט — אנשים חרשים ועורים, שלא ישמעו את קול הדור ולא יראו אנה הוא משתדל לרוץ, והקנסרוטוריסט יעלו למדרגת הפרוגרוסיסטים, השומעים את קול הזמן בדברו ורואים למרחוק את מרוצת ההשתלמות.

דבר-גלוי ומורגש הוא כי לעינינו רעאקציה מתחוללת בהתפתחות מין האדם. למרות רוח הרת הנוצרית, אשר בראשיתה החלישה את חרות ההתפתחות הפרטית והלאומית, בכטלה את הרכוש ובערבה את כל העמים המרוחקים בבשר ובכח הטבע להשתתף כלם בהאחזה הרוחנית — האחזה ע"י המשיח, החיוק עמי אירופא בכל מאמצי כחם בקיום הפרטי ובקיום הלאום כסדר, עד המהפכה (הרעוואלוציה) הצרפתית. איש איש דאג לעצמו, וכל גוי שנא את זולתו, אף אם הם שניהם נוצרים. השטה הזאת — התפתחות הפרטי והלאום במרה נפרוה הילידה תועבות גדולות ורעות רבות. התקפים, העעאדאליים, הכמרים ושרי הצבא דכאו את עם הארץ, והעמים לא חדלו משפיכות דמים בשנאת חנם. המהפכה הצרפתית בסוף המאה העברה, המהפכה שנתהוה בהכרח לרגלי ננעי ההמונים, בהחריבה בחמת אפה את השטה שהשתררה עליה, לא חסה גם על העקרים,

החרות הפרטית והלאומית, ותוציא לאור גוים דעה חדשה — „דרור, שיוי ואחזה“. הדעה הזאת תבטל גם את הורוע, גם את הרכוש וגם את שנאת העמים, כי הכל שוים, הכל נאהבים והכל אחים. חכמי הדור ההוא האמינו אמונת אומן שרק בכח הדעה ההיא יש לרפאות את כל משובות בני האדם; תרופה היא גם ליחס הפרטי גם ליחס הגוים, וממנה תצא תורת ההשתתפות (קאמונע) ותורת ביטול הלאומיים (קוסמופוליטיזם). התורה הראשונה לא התקיימה כל עקר, לפי שהיא נוגעת לצרכי אנשים פרטים, והפרטים שיש להם כבוד וזרוע, רכוש ושלטון הם תמיד רבים ועצומים, ויתאספו כלם תחת דגל נאפוליון הראשון ללחום לקיום ההתפתחות הפרטית, והם המה שהרימו מתוך ההפכה את נאפוליון על נס ויעשוהו לגבור מרגיו ממלכות וארצות. התורה השנית — קוסמופוליטיזם, הנוגעת ללאומים שלמים, שלא יכלה לצאת אל הפועל בכל אירופא, לא יכלה ג"כ למצוא לה אויבים ככריזת כח שיתאזרו לעקרה משרשה, ותחת שהעמים היו כלם עיפים ויגיעי כח, הגה בשאפם גוי נוי למנוחה, עזרו בלי משים להתעוררות השלום בין העמים. החכמים שנולדו והונכו תחת משטר הכח של הדעות מקאמונע וקוסמופוליטיזם הוסיפו איש איש לחוק ולאמץ את הדעה הזאת בעיונים מעיונים שונים, ותולד הדעה „אהבת האדם“ (הומאניטעט) כמו סוכנת להדעה הראשית של ביטול הלאומיים. המשכילים, שידעו את כל תועבות הגוים עד הרעוואליציה, החזיקו בהדעה של קוסמופוליטיזם כמו בעץ חיים לכל האנושית, ויתחזקו באמונתם שרק הדעה הזאת — קוסמופוליטיזם, היא דרך סלולה להשתלמות הציוויליזציה. המשכילים האלה בזמניהם היו פרוגרסיסים, לפי שהם השתדלו להגיע לפנים, להשתלמות המין האנושי ברוח זמנם ודורם; מתנגדיהם היו קונסרוטורים, מעצרי הציוויליזציה — המשוכים את הגוים להתועבות שהשתררו עד הרעוואליציה, אולם ברבות הימים התיאשו המשכילים מהשתלמות הדור בדרך התפתחות הפרטי והלאום, וישבו לעקבי חכמי יון שראו את קץ ההשתלמות רק בהשתתפות פרטית ולאומית. חוקי ליקורג, פלאטון ודומיהם היו בעיניהם למאורי העולם.

בימי נאפוליון השלישי החל להולד רעיון „הלאומית“, עמי אירופא החלו לשאוף איש איש ללאומתו הגזעית. עד הדור ההוא היתה חוקה השתרות הקבוצים, כל קיבוץ שכחו נבר על רעהו בלעהו חיים, אבל הקבוץ בעצמו היה מורכב מכני לאומים שונים וחלק אחד מהקבוץ הניח גורלו על יתר בני התערובות ויכריעם תחתיו, להקרא על שם לאומיתו הגזעית. זכות הלאום על פי גזעו הטבעי נתעוררה בדור נאפוליון השלישי, והתנועה הזאת הלכה והתגברה יום יום עדי התלבשה בכח אדיר וחזק בפני ביסמארק. זה האיש, כליד דורו במלואו, החל להוציא אל הפועל את הדעה של לאומית בכל רובי גבורותיו העצומות; הסלויס, לעומתו, התעוררו ג"כ ברב כח והקימו לתחיה את בולגריה, ואת סערביה ואת מונטונגריה, ועוד רוחם נכחל שוטף לאחד את כל שבטי הסלאווים; וכן כל שבטי העמים, איש איש שואף למקורו הטבעי. התנועה הלאומית הזאת הולידה מלחמות עצומות, שנאה בין העמים ומהומות ומכוכות בין המפלגות השונות בכל מדינה ומדינה. הנה זה משפט „הרעאקציה“ בכל הודה והדרה. ועתה נשאל: הטובה היא הרעאקציה הזאת או רעה?

הרעאקציה בפני עצמה, ככל רעאקציה פעולתה רעה מצד אחד, כי היא מסבבת תמיד מהומה ומבוסה ומכוכה, עמידה וטעזור בכל מעינות החיים הפרטים והלאומיים, שנאת המפלגות ושנאת הגוים, אבל מתוך הרעאקציה הזאת תצא תנועה לטובה. חכמי דורנו, דור ההרס והמהפכה, אחרי אשר התחכמה מהנסיון היומי, שהדעה מביטול הלאומיים לא יכלה להוביל את בני האדם להציוויליזציה, ישובו להתבונן מחדש להדעה הישנה — קיום הלאומיות והתפתחות הטבעית. ואחרי שהנסיון כבר הורה שגם הדעה הזאת כבר סבכה תמיד עריצות ושנאת חנם, יעמיקו חקר לתקן אותה ולעשות בה שינויים לטובה עד שתהיה מתוקנה להועיל. באמת, שטת הקוסמופוליטיזם — „דרור, שיווי ואחזה“ — השמטה הזאת אמנם יפה ונעימה, אך יפיה ונועמה הם רק בעיון ולא כהלכה למעשה. בוב מאד היה לו יכלו כל האנשים להיות בני חורין, שוים ונאהבים. כי אין כל ספק אשר בהשתרר סדר כזה — העריצות, השנאה והאגרנות את ישרתו ויבטלו. אך מן הנמנע לקיים את כל זאת בפועל, כי מטבע הבריאה שכל איש, ככל חי, ילחום לקיום עצמו, וכן גם כל לאום לקיומו הלאומי. אבל אם השיטה הישנה „קיום הלאומיות“, מסכמת עם הטבע האנושי, היא מן הצד השני מביאה

לקטמות ומריבות. לכן נשאר רק לתקנה, כלומר, להשאירה על מתכונתה הקודמת בכל מה שמסכים עם הטבע, ולעשות בה שינויים ותיקונים, לטהרה מחלאתה ולצרפה מכל סיגיה בכל מה שמעורר קטמות ומריבות בין הגוים. זאת היא הנקודה, אשר אל מרכזו ישתדלו לקלוע חכמי דורנו הלאומיים, ואחרי מצאם אותה יקדישו לה מלחמתם. אחרי כן יקומו הגבורים בעולם המעשה לעשותה לשלמת, ויפעלו ישועות בארץ.

ג) התיקונים הדרושים להעשות בשמת הלאומיים נראים גלוי לעין. לפי המוכן האמתי אי אפשר לכנות את השינויים ההם בשם "תיקונים", יען שהשינויים הם אינם תיקונים בהשמה בעצמה, כי אם בביאוריה החדשים, היותר קרובים לאמתתה. המחזיקים בקיום הקבוצים עד הרעוּאָלוּצִיָה, אם מקוצר ההבנה או מזוע מצב המדות המוסריות, הבינו שקיום הלאומיות דורש מכל לאום להכריע את זולתו לטובת עצמו. לרגלי ההבנה הזאת לא יכלו לשבות מלחמות וקנאות בין הגוים, והמלחמות התמידיות ההן, שהרעו תמיד לשני הצדדים, גם להמנוצח גם להמנצח באיזה שיעור, הן הנה שהכריחו את דור הרעוּאָלוּצִיָה לבקש תרופה לתחלואי האדם בהדעה של קוסמופוליטיזם. המלחמות התמידיות ההן, תולדות התורה האכזרית של "כל דאלים גבר", הן הרכיבו קבוצים מאנשים שונים ומשונים מתערובות גזעים שונים, עד שלא היה "גוי" במציאות כלל. מלת "גוי" או "לאום" תורה על קבוץ אנשים אחים מלדה, בני שפה אחת ותולדה אחת, שנקבצו יחדו לתאר חברה אחת ברצון חפשי ובהסכם לטבעם הגזעי; אולם הגוים שקמו ונהיו עד כה, הם רק תקפים הרודים בהחלשים והמכניסים אותם תחת קבוציהם על אפם ועל חמתם. אבל באמת, ההבנה הזאת של הרעיון "קיום הלאומיות" הוא הכנת שקר, ואם רק יוכר השקר לשקר, ההבנה האמתית תצא מעצמה לאור, ואז לא יהיה כל חפץ לאנוס את הטבע האנושי ע"י דעות יפות בעיון ובלתי מצליחות להלכה למעשה. הדעה "קיום הלאומיות", על פי המוכן האמתי, איננה דורשת מהגוים מלחמות תנופה מאיש על רעהו, להיפך, היא דורשת שלום משותף ועזר משותף. הבה נבאר את הנחתנו זאת: הנה הונח ליסוד מוסד—לכל גוי הזכות להיות במציאות". לפי זה, רשאי הוא לפעול תמיד לתועלת התפתחותו הלאומית ככל אשר ירשוהו כחותיו הטבעיים, ולפי זה, גדולי הדור מחויבים לפתח ולשרד את ההכנות הטבעיות של עםם להשלימן יותר ויותר. זה הוא יסוד מוסד בשמת הלאומית, ושלילתו—הוא חיוב הקוסמופוליטיזם או העדר כל סדר—אנרכיה. אם הדבר כן, אם היסוד של שמת הלאומית נוסד על "הזכות שיש לכל גוי קים להתקיים ולהתפתח", הנה התגרות גוי בגוי, והתשוקה לכבוש את זולתו, הוא הוא ההפך הנגמר של היסוד השרשי הזה. כל גוי, בדרשו קיום לאומיתו, בזה בעצמו הוא דורש קיום לכל לאומית זולתה; שאם לא כן, הנה הוא, בנרעו את הזכות הזאת מזולתו, הוא בזה בעצמו שולל אותה גם מעצמו. בהכר כל גוי את הזכות הזאת לו לעצמו, הנה, בכללית כל הגוים, הם כלם מחיבים את הזכות הזאת לכל זולתם—היינו לכל הגוים הנכללים במין האנושי. באופן זה, בהשתרר הדעה הזאת המשותפת לכל הגוים ולכל הלאומיות, הנה כל גוי פרטי, אשר יצא מן הכלל להקדיש מלחמה על זולתו, הוא יתעורר לא רק נגד אויבו הפרטי לבד, אך נגד הכלל כלו יצא. במלחמה כזאת—נגד כל בני האדם—לא יוכל לעמוד כל גוי יחיד, וע"כ ילחץ לשבות מריב וממחשבות אונן לעשוק בלי משפט. ולפי זה, הנה כללית הגוים עומדת בעד כל אחד ואחד, ורק יחיד הוא היוצא נגד כל הכלל, בחצותו על זולתו. ועל פי ההבנה המויופת של רעיון "הלאומית", ההבנה שהשתררה לפנינו, שעל פיה כל גוי מחויב להתרחב על חשבון זולתו ולהכנות מחרבנו, יצא ההפך הנמור: כללית הגוים נגד כל אחד ואחד, והיחיד הוא לו לעצמו ונגד כל האנושית. החילוק גדול מאד, ועל כן, בנפול השקר, תהינה להדעת של "קיום הלאומיות" הנלים מוצקות להתקיים.

אף שהדעה הזאת, המסכמת עם אהבת עצמו, מסכמת עם טבע האנושי, אך גם עליה יוכלו המערערים והמתנגדים לשעון את מה שאמרנו אנחנו על השמה של קוסמופוליטיזם: יפה להלכה וקשה למעשה, והגוים בשננה ובזודן ישבשוהו ויוסיפו לחרוץ איש איש את זכותו לו לעצמו לא ביושר ומתינות, כי אם בזרוע. כאות ומופת לזה יביאו את הנסיון המיוסד על קורות העתים וחזיונות יום יום, כי העמים לא חדלו מקרבות עד כה, נלחמים הם היום וכן לא תשבותנה המלחמות לעולם.

נגד טענה כזאת יש להשיב: הרבר המונע להביא את ההלכה למעשה בהשטה הזאת — שמת הלאומית — איננו דומה להמונע הקבוע כמסמך חוק בשטת הקוסמופוליטיזם; שם בהקוסמופוליטיזם, המונע הוא חוק טבעי — אהבת עצמו, החוק החוק מכל ואיננו סובל כל התחכמות וכל הכרה, ופה — בשטת הלאומית, הוא איננו טבעי; להפך, כל גוי יחפץ מטעם אהבת עצמו בשלותו ובהתפתחותו בנחת, מברעש ובפחד מלחמות. אבל הוא, המונע, דבר מלאכותי, שנוצר ונגדל מהשתבשות הדעות ומהבערות והפראות העתיקה, ויוכל גם מחויב לסור לגלגל התפתחות הציוויליזציה, וכן באמת יהיה כי יסור ויבטל. המונע הוא, שהעמים הקימים והשליטים היום בארץ הם כלם מרכבים מתערובות לאומיות שונות. התערובה הזאת, כפי מה שאמרנו, היא נגד הטבע האנושי, אך קימה היא בכח הזרוע. הזרוע איננו משנה את רוח האדם, אך הוא מוליד עריצות, זדון ואגרוף מצד אחד, ועבדות הדעת, התמרמרות הרוח והשתובבות המדות מהצד השני. על כן אין גוי וממלכה בתבל אשר יתענג על שלום בית, ולפי זה לא יוכל להיות גוי אחד בארץ אשר לא יהיה לו דין ודברים עם איזה גוי וזולתו. במעמד הרום פנימי והצוני זה, אי אפשר שלא תתעוררנה תגרות ומלחמות בלי הפסק, וההפסקים שנפגשים בהיסטוריה הם רק כהכנות למלחמות עתידות, עד כדי יתאזרו חיל הגוים השנואים זה לזה. לולא הפסיק הכח החמרי ולולא היו העמים השוררים סבוכים ומסוכסכים איש ברעהו, כי עתה כבר בלעו ופלטו פגרים מתים איש את רעהו.

(ד) גלוי לעין, שמונע התפתחות הציוויליזציה בשטת הלאומית איננו דבר טבעי כבשטת הקוסמופוליטיזם, כי אם דבר מלאכותי, שנוצר ונתקיים רק וביחוד מההליכה נגד טבע הבריאה, שנהגו עד כה לברוא גוים וממלכות מלאומיות שונות בזרוע רמה, כמעשה רומא מלפנים שחפצה לבלוע את כל הגוים ולעשותם לגוי אחד — רומי. המונע הזה סר ומתבטל אעצמו, בלי כל עזר צדדי, רק וביחוד בכח היסוד השרשי המונח בשטת הלאומית. בהכרת הגוים „זכות כל גוי ולאומית להתקיים“, ישנו כל הגוים השוררים היום. לאט לאט את פני הרכבותיהם הבלתי טבעיות, פולטים מתוכם את חלקי הלאומיות הזרות שנכבשו ונתכנסו אל תוכם נגד טבעם ורצונם החפשי בזרוע ובאגרוף, ובולעים את חלקי הלאומיות המתרוצצים בקרב קבוצים אחרים, ואלה החלקים המתרוצצים בקרב עמים שונים להותם ולשברם, למכאוב לעצמם ולזולתם, באין להם כל מרכז, ישוכו יתלכדו ללאומיות אחת לחדש למו לאומותם כמקדם, סרם נכבשו בידי התקיף, באופן זה יהיה שלום בית בקרב כל גוי, בהיות כלו כחמר מקשה מבני גזע אחד, וגם שלום מבחוץ, בסור המבוכות המתהוות מהשתדלות הלאומיות הנפרדות והנבלעות בקרב עמים שונים להתלכד לאחדים. על פי השטה הזאת — „זכות כל גוי להתקיים“, מניע לכל לאומית על פני כל כדור הארץ ארצה המיוחדת, שהתנחלה עליה מימות עולם ושהעבירה אותה מועד מועדים. העמים בזמן הזה התרטמו במוסרם לבטל את העבדות הפרטית, אך הם אינם עוד גבורי רוח לבטל את העבדות הלאומית. החכמים הקדמונים המציאו מחקרים עמוקים להצדיק את העבדות הפרטית בשם חוק טבע; והעמים הנוכחים מולידים ג"כ את חכמיהם המצדיקים את העבדות הלאומית, וחטאם עוד יותר גדול ונורא בהצדיקם אותה בשם הקוסמופוליטיזם הצדיק הכביר. מה מאד עָנָה שכלם הנוטה אחר הרצון והזדון! הם מרגישים בחטא קטן — עבדות הפרטי, ואינם חלים ומרגישים בחטא גדול הממלא את כל העולם, ביחס לגוים וללאומים שלמים! בהנאל האנושית מהחטא הכללי הזה, אחרי התהוות השנוי בהרכבת הגוים וחלוקת כדור הארץ ביניהם, אז ממילא תתבטל הדיפלומטיה (שמת יחס הממשלות זו לזו) הנוכחית, אשר לכל גוי וגוי שמה מיוחדת ויחידה לה בפרטות, הדיפלומטיה המלאה לה ערמומית ותחבולות שונות, — ותחתה תקום דיפלומטיה אחרת, משותפת משלוחי כל הגוים. היא תכונן כסאה במקום מיוחד ותשפוט עמים במישרים. כל ריב וסכסוך שיוכל לצמוח בין הלאומים, יובא לפני הבית דין הגדול ההוא, והוא, המרכב משלוחי כל הגוים, לא יוכל לשפוט במשוא פנים ובעול ויוכרח לשפוט עמים בצדק.

גורל כל דעה רוממה הוא — שתקדמנה שערוריות ופרעות לפני העשותה לשלמת, ומשך הפרעות האלה הוא זמן המעברה, אשר בו תעבור האנושית ממעמד למעמד. אנשים קצרי שכל וקצרי רואי, שירגישו את תנועת הדעה ולא יבינוה כראוי, בצאתם ללחום מלחמתה, ישתמשו באמצעים פסולים ובלתי נאותים, ולרגליהם יתגודדו חנפים ובני עולה להרבות את המבוכה במעשים מוראים

ומגואלים. השופט שאינו מעמיק חקר, בהביטו לחרפת קלי הדעת ולתועבות החנפים, ישים תהלה בהרעה בעצמה ומאשים אותה בכל הצרות והמבוכות שקלי הדעת והחנפים מסבכים בעולם. אבל מי ששכלו לא התעקם והוא חוקר ישר לכל תכלית, הוא יודע להבדיל בין מעשי הסבלים והרשעים ובין הרעה על פהרתה, ואלה המטיבים עוד לראות את הנולד, יוכלו לראות מראש את התועלת הרבה שתוכל לצאת מהרעה אחרי סור כל מנאציה ומזולזיה.

הרעאקציה המתחוללת לעינינו באירופא איננה פתאומית, בלתי תולדות סבות טבעיות מכריחות ואיננה תולדת זדון תקיף אחד או איזה עריצים, כאשר יאמינו אלה שלא יוכלו נקיון מהקוסמופון-ליטיזם משא נפשם ויאשימו את ביסמארק בהשתדלותו הנמרצה לדרות בעמים ולכבשם תחת מרכו גרמניה. הרעאקציה הנוכחית איננה כי אם „צער אחורנית“ מצד מין האנושי, אשר אחרי שנכחה לדעת עפ"י הנסיון שאין הקוסמופוליטיזם דבר שיש בו ממש, תשוב אחורנית להחזיק בחזרה בשמת „הלאומית“, למען אשר ממנה תשוב לסול לה מסלה חדשה להשתלמות הציוויליזציה. ביסמארק איננו כי אם שליח ציבור, אשר קולו אדיר מיתר בני העדה, על כן עמד בראש. הפנגרמניזם (הרעיון והחפץ לאחד את כל שבטי האשכנזים תחת שבט מושל אחד) הוא רגש טבעי ורוחו מוכרח היה לנוח על איזה גבור, וימצא לו את ביסמארק בשעת הבושר בגבור הדור. אבל ביסמארק זה איננו ממציא משלו מאומה; הוא איננו מהפך עולמות ומחריבם בזדון לבו ואיננו בונה שמות חדשות לכללית מין האנושי. הוא הבן הגרמני, פועל ברוח הפנגרמניזם, כי תנועת דורו תשוהחיה, תגיעהו לפעול לאחרות הגרמנים. הפנסלוויזם גם היא רגש טבעי, כמו הפנגרמניזם, ובעוד שלא נמצא לו גבור נערץ כביסמארק, מטעם פשוט שהסלויים לא הגיעו עוד להתפתחות הגרמנים, הנה הוא מחולל גבורים שניים במעלה ללחום את מלחמתו. גם הפנגרמניזם גם הפנסלוויזם יצדקו שניהם, יצדקו במה שהם משתדלים לשחרר את בני גזעם משעבוד עמים זרים, ואך שוא יעלילו עליהם מתנגדיהם עלילות ברשע שהם הורסים את שלום אירופא מטעם ענאזים נמרץ ומנושם. איזה זכות וצדקה, למשל, לצרפת על עלואם ולושהרינגניה? איזה זכות ומשפט להתגורר על עמי הבאלקאנים? — כן להבל ולהבהלה יעמולו חסדי הקוסמופוליטיזם הצולע על ירכו, לחזק בכסמרות אהבת האדם והופש והרות והשכלה את שמת „התערבות עם בעם“ וביטול הלאומיות, כי אליל לא יועיל עוד הקוסמופוליטיזם אחרי הגלות ערותו ואי-תועלתו. אמת, השיווי והדרור הם מדות טובות וגם נחוץ למוד להשכיל ולדעת, אך עור כל איש יקר לו מעור זולתו, ואין לך עם ולשון, אשר יחפוץ לדאוג לחופש, לחרות ולהשכלה של עם זולתו יותר, אי גם בהמדה הזאת בעצמה, שידאג בה עבור כל אלה לו לעצמו. סרנציא מאסה לקבל שוחד נבזה מיד הקונגרים הברליני ואת טונים כבשה, עוד עיניה למושות על מאדאנאסקאר, התצדק בזה? — אנגליא קראה חמס על תוגרמה על העבירה את הסלויים בעולה, ולמצרים שלחה יד. גם זה גלאדסטון אשר רב חמד ריב חרות ומשפט אנושי, זה גלאדסטון האומר לאוסטריה „אספי ידיך“, לא ראה עמל ברדיפות היהודים בימי הפרעות ובעשק רומניה, העושקת דלים וררוצצת אביוני היהודים, ותחת זאת נתן את ידיו הכבדות על עם חפשי במצרים לדכאו תחת רגליו. הוא לא „אסף את ידיו“ מאלכסנדריא של מצרים בעת שהיה בכחו לירות עליה בכלי תותח של קרופ. הן ערבי-פחה, כחבר נאמן ללקח גלאדסטון ולגועם המוסר של „החרות והשיווי“, מסר את נפשו לגאול את עמו מעול עם זר. אך לא חפץ גלאדסטון לראות בו את חברו נושא דגלו ויעיק על הסולטן להכיר את ערבי-פחה לבוגד. ערבי הבוגד והכריב הצדיק! איזה שחוק אכזרי על האמת והצדק! הכדיב החלש מכר את עמו בכסף נבזה, וערבי-פחה, העני והאביון, קם לשבור מטות רשע בורוע עוון ביושר ובמשפט, אך הדיפלומטיה הצדיקה את הרשע והרשיעה את הצדיק. ביקונספילד, למצער, גלה לאירופא את פניו ויריס את אנגליה גבחי שמים, וזה גלאדסטון מתכסה בענות הכל ואת ארצו הוריר פלאים, כי כל צדקותיו כבגד וחסדו כמל משכים עד ארניעה. גלאדסטון, נזר הליברלים בהדר נאון הממלכה הנאורה, מרגיש הטיב את עורו, ואת עור זולתו לא יחפוץ להרגיש. הוא מבדיל גם בין אמונה לאמונה. יאסרו נא מהלליו ומעריציו את כל התהלים בשבחו, והמצאיות מעירה שהוא מואס את היהודים ואיננו בודר בהמחמדים, מטעם הבדל הגזע והדת.

ה) כן המה נושאי הדעות הנחמדות, הם נאה דורשים ואינם נאה מקימים, דורשים הם את המעשה מכל זולתם, ובעצמם יקחו את הדעה הנשנבה רק לכסות עינים, לכסות בה על רוע מעלליהם שהם עושים להחלשים הזרים. גם אי אפשר באופן אחר, יען אשר כל אלה הדעות החמורות אינן מסכימות עם האהבה לעצמו; כי האהבה לזולתו יותר מלעצמו (אלטרואיזם) תתנגד להטבע האנושי ולא תוכל להתקיים, תחת אשר האהבה לעצמו, לשארו ובשרו, לעמו, לארצו ולהאמונה שבה נולד והורגל בדרכיה מנעוריו — אהבה טבעית היא, וע"כ חוקה היא. בנלא זאת לא תוכל להתקיים בפועל כל ציוויליזציה אשר לא תשלים עמה. בצדק וביושר יוכיח טפענסער בספרו, שהאהבה לזולתו בפני עצמה, מלבד התנגדותה להטבע, עוד שקרה והכשתה בקרבה, כי בעבוד כל האנשים רק לטובת זולתם, מי ומי יהיו מקבלי התועלת ובאיזה רגש טבעי יתקיימו חיי העובדים האלה? אלוטרואיזם הוא נמנע בטבע ומוכחש מעקרו וביסודו, והעניינים (אהבת עצמו) הוא יסוד החיים והכרחי בטבע, וצריך רק לפנקו ולעדנו במוסר ובמדות; גחון שההתפתחות וההשתלמות האנושית לא תדרוש מן האדם שיקריב את עצמו לקרבן על מזבחה; ולהפך, שההתפתחות וההשתלמות תקריב לאדם שי ומנחה שמנה. האדם, קודם כל, הוא חי, הוא הפץ בחיים, בחיים טובים ונעימים, ועמו הצדק, כי לכך הוא נוצר, כי באין מטרה בחיים בעצמם, מה איפוא תכלית כל הבריאה מהרומם עד המדבר? אם כן, אל תדרשו ממנו לנרוע מהלקו לתועלת. זולתו רק בשם איזה דעה רוחנית, אשר פריה לא תמתק לחבו בתועלתו החומרית. הבו גודל לחיים, בחרו בחיים, אהבו אותם, השתדלו לעשותם יותר טובים ויותר נעימים, אז ישמע האדם לכם ויעשה בחפץ לב ככל אשר תדרוש ממנו הציוויליזציה!

כן הוא! התאחרות הגרמנים והסלאווים היא רגש טבעי; ואל תדכאו את הרגש הזה, כי מקור חיים הוא ללאומים נכבשים בעולה ובוזון. אבל אם התנועה הזאת יסודה בהטבע האנושי, הלא גבוריה הנלחמים מלחמה, אם לאשר לא יבינו לצרף את שמתם מבדיליה או לאשר ההכרח יביאם לקבל גם את הסיגים בראשונה, ישתמשו לפעמים באמצעים פסולים, המתנגדים לעקרי השטה בעצמה: איש איש מהם ירדוף בשנאה את זולתו ומתחרר ריב משפחות. גם הפנרמניזם גם הפנסלוויזם דוחקים זה את זה ואת כל זולתם, ביהוד את הנחלשים, ככני עם מפורד ומפורד שאין לו עוז ומשרה להגן על עצמו. הסכלים והרשעים ילכו עוד הלאה, הם ישכחו בהחלט את המטרה ועלו רק את האמצעים הפסולים למדרגת מטרה בפני עצמה, והיתה כל עבודתם להתהפך מסבות בתחבולותיהם להדוק את כל זולתם בכל מיני עלילות שוא ומעשי חסם ורצה. הפרוגרוסיסטים, מעריצי הקוסמופוליטיזם, מאשימים בכל אלה את שטת "הלאומית" ומופלים עליה את כל עונות האנטיסימיטיזם. מעללי שטאקער, טרייטשקע, הענרצי, אישטאָצי, ראָהלינג, אָאָדי, אַקאָאָו, פּיכנא, סוכאָרין ודומיהם, הם לדעת הקוסמופוליטיזם, פרי גודל לבב של שטת "הלאומית", ובוה ישנו הרבה מאד, וביחוד ישנו בוה כל בעלי ה"וואַסחאָד". באמת, האנטיסימיטיזם וכל כהניו, כהני אליל המולך, שמהם סכלים ומהם גם חכמים להרע, הם לא יוכלו לשמש בכהונה לשטת "הלאומית", אשר יסודה העקרי: "זכות כל לאום להתקיים", עוד פחות מאשר לא נוכל לכנותם בשם "קוסמופוליטים", אשר גם דגלים: "שיוי, דרור ואחווה". הסכלים והודים האלה הם רק בני דור הרעאקציה (הנסונים לאחור) שליחי צבור לבני ההפכה; וכעבור הרעאקציה עם כל צרותיה, אז יכלו כעשן גם כל אלה ההשפכים, אשר לא ימצאו עוד ירים לפעולתם, ובאין ציבור לא יוכלו עוד להיות שליחי ציבור. ביסמארק המציא את האנטיסימיטיזם הקל כאמצעי להתעוררות רוח הגרמנים; האמצעי באמת פסול, אך ביסמארק, אם יצדק באהבתו להגרמנים יותר מאשר יאהב את היהודים, באשר רגש נפשו זה מסכים עם הטבע, עוד לא יצדק במה שהוא הרשה לעצמו להשתמש באמצעי פסול. הסכלים והחכמים להרע עוד הרבו כושל, בלקחם את האמצעי למטרה בפני עצמו. האם אשמה בכל אלה ההתפוכות הרעות שטת הלאומית, אשר יסודה — זכות כל לאום להתקיים? גם העכו"ם בעת שהתנצרו והגוים הנוצרים מאז ועד היום שוללים את זכויות היהודים, האם אשמה בוה שטת הנוצרית, אשר יסודה: חסד ללאומים ואהבת האדם? — הרעאקציה הנוכחית, תגרת העמים והתנגחותם, היא, כפי שהוכחנו, רעאקציה הכרחית, היא תולדה של ההשתבשות האנושית בהקוסמופוליטיזם, והיא, כנאמר למעלה, רעאקציה לטובה, כי ממנה תסול לה האנושית

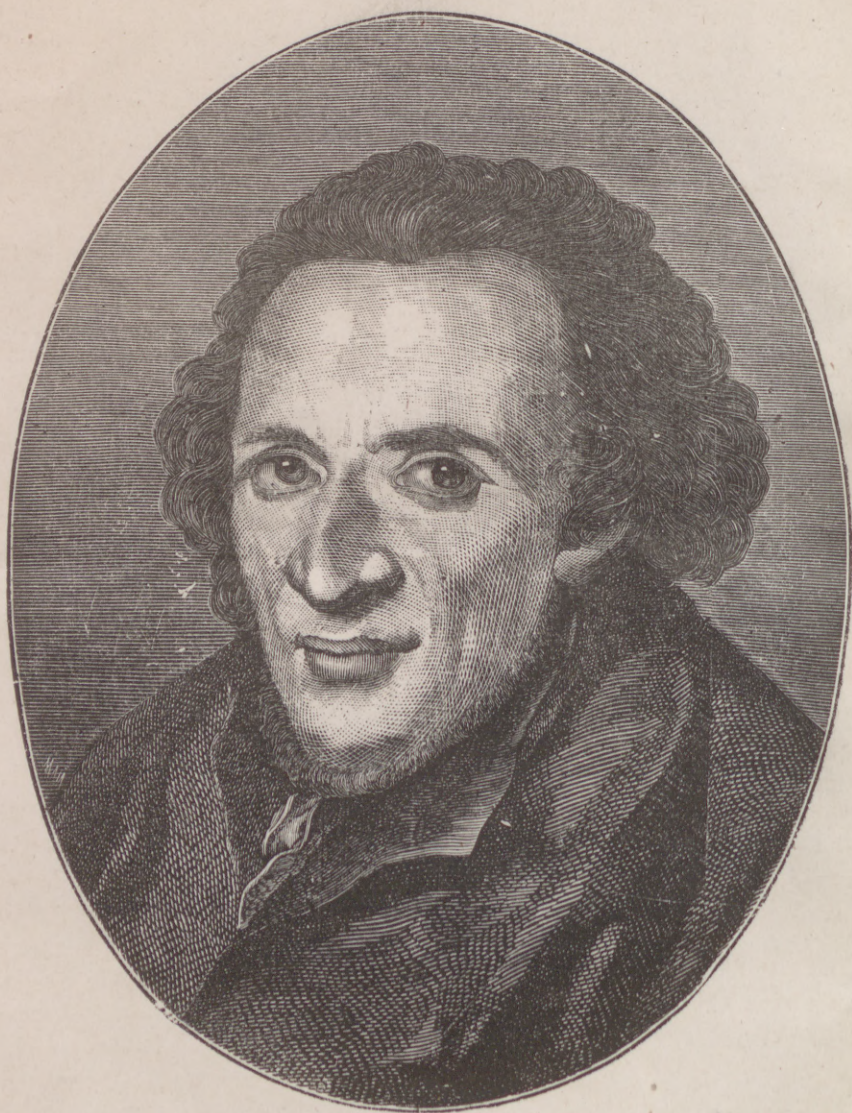

מסלה חדשה להתפתחות הציוויליזציה. הציוויליזציה החדשה תהרות על דגלה: „שכל, מוסר ושלום“! אם הרעאקציה טובה, הנה מנאציה הפרוגרוסיסטים מתפכים ונעשים קונסרוטורים, והקונסרוטורים — מתנגדי התערבות הלאומיים וביטול הלאומיות — הם שבים להיות פרוגרוסיסטים. אלה המתימרים בכבוד הפרוגרים אינם כי אם אנשים, אשר לא יוכלו לעזוב את המורגל, הוקר והחביב להם. כשם שהקנאים בדבר האמונה (רעליגיאָוע פֿאנאטיקער) לא יוכלו נקיין מהיותיהם ותעתועיהם שהורגלו בהן גם בהתחדש תנועה חדשה לטהר את הדרך מהחטאים והפשעים שנתהוו ע"י הבנה משובשת בהאמונה; כשם שאלה הקנאים לאמונה יאטימו אזניהם משמוע קול רעש הנלגלים המסכבים את מרוצת האדם לפנים ואת עיניהם יעורו בשגנה ובזרון מהביט להתכלית הטובה שאליה משתדל הוא לרוץ, כן המה—פרוגרוסיסטים המדומים החכמים בעיניהם— גם הם לא יתפצו לשמוע בדרונו הנוכחי את קול העמים בקראם ללאומיותיהם הגועיות להתכנס, ועיניהם טחו מראות שהתנועה הזאת, המסכמת עם השבע האנושי, עודה בילדותה, וכמרבית הימים כן תפרה וכן תגדל וכן תתערה כאזרה רענן, עד אשר, למרות כל מנאציה הקנאים של הקוסמופוליטיום, האומרים להכחיד שרשה עודה באבה, תהיה באחרית הימים לעץ חיים לכל האנושית. הפרוגרוסיסטים הקנאים האלה מעצרים את הציוויליזציה, כי הם מעכבים וממשיכים את זמן המעברה, מאריכים את תקופת ימי הנסיגה לאחור, ולפי זה הם, ואולי בלי משים וכלי דעת, אשמים בהתהפכות ובהפרעות הנולדות מהנסיגה לאחור, לא פחות מאלה קלי הדעת והזורים המשתמשים באמצעים פסולים ומגואלים בשם השמה של „לאומית“. במדה שהפרוגרוסיסטים מתקוממים ומתנפלים על „הלאומית“, במדה זו תחגור הלאומית יתר כחותיה להגן על עצמה, ולפי תאות הנצחון זאת, כן תרב מבוכת הנסיגה לאחור, וכן תגדל שנאת חנם וכן יורדפו וכן יענו הנחלשים מחמת המציקים. לולא פגש ביסמארק מעצורים בשמותו המדינית ועוד מעצורים מצד איוה יהודים הנדחקים בזרוע ללאומיות זרות בשם הקוסמופוליטיום המזויף, יוכל להיות כי לא נתן חיים להאנטי-סימיטיום אשר בחר בו ככלי למעשהו, וכן גם הפנסלוויזם המחקק מעשי ביסמארק. הפרוגרוסיסטים הזמניים, חסידי הקוסמופוליטיום, הם מורדי אור, חרשים ועורים, ואלה הלאומיים, שנחשבו בומנם לקונסרוטורים, הם עולים למדרגות המקדימים ללכת, המרגישים את חפץ דורם והרואים את הגולד. אמנם בכל אומות העולם יש לאומיות אחת בתבל שאיננה לא חיה ולא מתה. נגזרה היא לנזרים רבים למספר כל העמים השוררים בארץ, ובאשר היא שם לא נבלעה בקרב העם השורר ועומדת ברוחה כחיה בפני עצמה. בקרב כל גוי וגוי היא כעצם בגרון, לא לבלוע ולא להקיא. על כן, מלבד הסבות האחרות—שעוד נדבר בהן בהמאמרים שלפנינו—כל הגוים מואסים ומתעבים אותה, מפילים עליה כל עונות האנושיות ועושים בה כל מיני שפטים רעים ואכזרים. מעמד הלאומית הצי-חיה וחצי-מתה הזאת הוא מעמד בלתי מוגבל, ואי אפשר שמעמד כזה ימשך לבלי תכלית. לא טוב המעמד הזה לא להעמים השוררים שהיא בקרבם ולא לה לעצמה. אחת משתי אלה: או כי תאבד שארית כחה החיוני ותבלע בין הגוים השונים בלי כל שארית וזכר מהייה העצמיים, או כי תפלט מקרב כל הגוים לחקבץ בחלקיה ולעמוד על נפשה. לדעת הקוסמופוליטים השאלה הזאת כבר נפתרה, ודין הלאומית הזאת למיתה מוחלטת ע"י ההבלעה בין העמים השוררים, ולדעת הלאומיים דינה לשוב לתחיה שלמה ככריה בפני עצמה. כבר אמרנו במקומות שונים שהקוסמופוליטיום הוא אליל אכזרי ולא יועיל, מטעם שהוא נגד השבע—ביחס כל הגוים, — וביחסו להלאומית הזאת, המפרפרת בין החיים ובין המות, עוד נוכל לאמור שהיא בעצמה ממציאיתה תתן מופת הותך להכחיש אפשרות ביטול הלאומיות הזאת. א"כ נשארה איפוא עצת הלאומיים, שהעמים השוררים יאשרוה ויקימוה כאומה בפני עצמה חיה וקימה. הלאומית הזאת מעולם היתה חלשה וקטנה במספר, גם למצער האריכה שלותה בארץ מולדתה, אך יותר מכל זולתה האצילה מרוחה על האוצר הכללי של רוחניות מין האנושי, ויותר מכל זולתה הביאה את העמים השוררים והתקפים להטפל בה. הלאומית הדלה והעשירה הזאת, הלאומית הנפלאה כחידה סתומה והגלמודה בכל מלוא ספר תולדות מין האדם עלי האדמה, היא אחת מצאצאי שם—לאומית היהודים. את המאמרים ההולכים לפנינו אנחנו מקדישים לבאר את תכונתה, קורתיה, את מעמדה הנוכחי בין הגוים ואת מבטנו על עתידותיה.

משה אייזמאן.

תמונת רבנו משה בן־מנחם מענדעלסוואָהן נ"ע.

קול נְהִי

על מות רבי משה בן מנחם מדעסוי

מאת נפתלי הירץ וויזל.

בְּאַבְרָחָאֲדָקָה סַיִים וְדַרְךָ נְתִיבָה אֶל־מִנְתָּה (משלי כ"ב כ"ח).

עוד דובר עם ריעיו לשון וספר
לא משפתי בשׁר עפר ואפר
לא אומר ודברים כי אם ברוב.

גם רוזנים תמהו על מפעליך
כי כִּאֲבֹן ספיר נוצצים מליך
יין מבוס זהב אותם השקית
על כן פֶּאֶר הֵייתָ לְבָנֵי עַמֶּךָ
מְפֹשֶׁף קַסְתֶּךָ חתו קמִיךָ
כי לא קָטַן יַעֲקֹב אוֹתָם הֲרֵאִיתָ.

על נשמת האדם כבוד סבות
חות בוני צלמו הבוק בקות
ונתיבת¹ אל־מִנְתָּה שְׁתָּה לָהּ נֶצַח.

אך² יש אל ממעל רנו שפתיך
מורדי אור הכרעת פֶּעֻזוֹ מוֹפְתִיךָ
ולמועדי שחר חרדו עני מצח³

בל רק על מופתיך נשען לךך
⁴ אֲמוֹן בִּי! אֲמַרְתָּ אֵל אִישׁ רִיבֶךָ
צָנוּף טָהוֹר זֶה לָךְ וּפֶאֶר רֵאשֶׁךָ
לוֹ חֲקְרֵי לֵב כָּלֵם כְּזֹאת יִשְׁבִּילוּ
מִתְהוֹ לֹא דָרְךָ נִפְשָׁם יִצִּילוּ
כִּי יִגַּה גַם לָהֶם לֵהֵב אִשֶּׁךָ.

נחל שומף מִנְתָּה! תִּשְׁטוֹף עַל חֶלְד
מִיָּדֵי עֲבָרְךָ תִּקַּח גַּם שֵׁב גַּם יֶלֶד
לֹא תִשָּׂא פָנָי אִישׁ לֹא תִהְדַּר גָּבֶר
גַּם זֶה הָאִישׁ מִשֶּׁה אַף בּוֹ פִּגְעָתָהּ
וּבְשִׁבְטָהּ עֲבָרְתֶךָ עַת בּוֹ נִגְעָתָהּ
שֵׁב רֹחוֹ אֵל יֵאל וְעַפְרוֹ קָבֵר.

רבנות פה פעלת משה! ריך
אך קול נְהִי נִשְׁמַע אוֹמְרִים אִיךָ!
יִלְלָת אוֹהֲבֵי חֲכָמָה נָחֵם שִׁבְטֶךָ
כִּי רַבִּים הִשְׁבַּעְתָּ מִמְטַעְמֶיךָ
הַנִּסְתָּרוֹת מִיָּהִם דְּרָשׁוּ מִמֶּךָ
מִדְּרַשׁ קָשָׁה בְּצוּר כָּבֵעַ מִמֶּךָ.

אֵיךְ סֵפֶר חֲכָמָה לֹא בּוֹ דְּבַשֶּׁת
אֵיךְ מַחְקֵר שְׁכָל לֹא בּוֹ חֲקִרְתָּ
כִּי הִגּוּ סִיגֵיהֶם שְׁבַע זִקְנוֹ
אִם גִּמְעָתָהּ עַל סֵפֶר הוֹבִילוּ
אוֹ מִדְּלֵתִי פִיךָ לַחַיִּין גָּזְלוּ
גַּם מִשְׁמֹן רִכּוֹ מִדְּבַשׁ מִתְּקוֹ.

מִנְתָּה! עֵיץ חֲסִבְתָּ שָׂאֵר פְּרִיהוֹ
לֹא כֵלֹ שְׁחַתָּ אָפֶס קֶצֶהוֹ
עוֹד מִכְּתָב חֲכָמָתוֹ חֲרוֹת עַל לוֹחַ

¹ ספרו עת דאן על השארת הנפש.

² ספרו מציאות השם.

³ כן קרא שם ספרו הנ"ל בלועז' (דיא מארגענשטונדען).

⁴ כן השוב בספרו לאיש ריבו יא קא בי בעיר דיסעלדארף (Pag. 29—34) הדר הוא למשוב נכוחות

כאלה, ותוכחת מגלה היא לכל איש הנשען על משפטיו שכלו.

משה! על משפכתך תישן! תנוח!
 אור לא ראתה עין תראה ברוח
 פי מכסה האדמה כל עוד עליך
 וליום פיזת שזכבים שנית יגובו
 ובקול^א שירי דוד הלום ישובו
 גם אתה בקהלם תרים קולך.

שבע הללתיך על^א תרגומך
 עתה רבים ראו כי טוב מעמך
 גם הדור האחרון על זה יודך
 מה אוסיף דבר רבות פעלת
 לולי אין המות יותר עמלת
 אך בין שזכבי קבר פתאום שמך.

נצח ישראל.

פלפלי יוצר עליך לא יצלה.

(ישעיה ג"ד, י"ז).

עוד עתה על צירך תספי כדלת
 ותשלחי באדם צירים וחבלים,
 אך תצננעי לכת — לסתיר הקלם
 ותבדי מלבך דבה ונגלים...
 ומעילים שונים הן תעט קנאתך
 עת מלאכימות תשלחי בחמתך.

שם בבגדישם למה יתגר יפת
 ופה מה יתגרו בס חם ונגען?
 קנאתך היא זאת! בערה כנפת.
 זיקימו זיקך — יען... ולמען...
 שוא תתעסקין תליטי פניך
 כל רואך יגידך — ובצפרניך!

ובכימון אם נסחפו בפירים עמים
 עת עלימו משפכת סמכו חמתם
 ומלאככה שאף חילם עצמים,
 ותקח את דתם כפר חיתם,
 אך לא בנו תנחת ידך הקשה
 כי לנצח לא נמיר דת המורשה!

ומה לא עברה עלינו רעתך?
 נגעתי ברכש נגעתי בנפש,
 ויברה יעקב ויפמן מחמתך
 בצור בעפר ובמחלות רפש
 גם עתה מאפך עז נסתרה
 עברים היינו — עברים נותרה!
 צכי הכהן שערשעווסקי.

לבו נתן עמי! ישראל לחרם!
 ובעשק ובגזל צעים צעהו,
 בצרו עוללו לקשו הכרם
 חמסו את גנו — ויכרסמו;
 נער בתימן תקרץ מצפון
 ונד את פרים עמי בשדפון.

אם גנבים באו לנו באמש
 או שודדי לילה מחתרת חתרו?
 הוי! יזמם עלינו קבר השמש
 ולשוסינו האיר בהריעם; ערו!
 ולאוריום עלה הפריץ ברצח
 בצדיה ובדון ובחזקמצח!

העל זאת לא תרגו תחיל הארץ
 אם לאדם מאדם מבטח און?
 אם נגר על עמיתו יביא תקרץ
 ובדס-אח נגאלה יד אח — יד-קון!
 עוד, יחר לך קין באז גם עתה
 כי מנחת-אח לאל לא מנחתך אתה.

הוי מנחה לאל! הוי מנחת הקנאות!
 אך בידי אדם לחטאת נהפכת?
 מי ישא את ראש הצרות התלאות
 על ראשי מגישך בחרון שפכת,
 כמה מאז בפלשת ובגליל
 העלית צאן-אדם על מזבחה כליל!

^א שיר מהלל ריע שכתבתי אז, לכבוד תרגומו האשכנזי.

^ב לזכרון תרגומו, שתרגם ספר תהלים בארץ שיר בלשון אשכנזי.

משוא מארוקא.

רצוני משפט.

כי נשע מכתיר את-הצדיק על-פן יצא משפט מעקל.

(חבוק א' ד').

וְחִיתוּ מָרָף
 לֹא יִדְעוּ חֲנִינָה
 וַיַּעֲשׂוּ מְלֵאכְתָּם
 כְּחֹק לְמִשְׁפַּחְתָּם
 בְּאֵף וּבְחִמָּה! ...
 גַּם הַבְּקָרִים
 כִּבְנֵי הָאָדָם
 עַת מִטָּה יָדָם
 מִזְדוֹן אֲכֹזְרִים
 חֲקָמִים הַפֹּה
 לְמִצָּא תַחֲבֹלָה.
 וּבְקוֹל הַמְּלָה
 יֵצְאוּ פָרִים
 אֵילִים וְכָרִים
 אֵל מִרְבֵּץ הָעֲדָרִים
 לְקֹרֵא עֲצָרָה.
 וּבְרוּחַ נִשְׁבְּרָה
 מִכְבֵּד צָרָה
 נֶאֱסָפוּ כְּאֶחָד
 כָּל־מִינֵי הַבְּהֵמָה
 לְהִנְעֹץ יַחַד
 בַּמָּוֶה יִסִּירוּ
 אוֹ לֹא יִגְבִּירוּ
 עֲלֵיהֶם
 הָאֵף וְהַחֲמָה! ...
 וְתָהִי בֵינֵיהֶם
 הַעֲצָה הַיְעוּצָה
 לְשִׁלּוֹחַ הַחוּצָה
 שָׁם בְּשַׁעַר
 אֵל מְלֶךְ הַיַּעַר

חֲסֵד רִשְׁעִי — פִּשְׁעִי
 וּבְרִית־שְׁלוֹם — מְדוּן:
 כִּי מִרִשְׁעִים יֵצֵא רִשְׁעִי
 גַּם בְּשִׁנְגָּה כִּמּוֹ בְדוּזָן!
 לָכֵן אֵל תִּקְוֶתְךָ
 תִּשִׁית בְּאֵהָב פִּשְׁעִי:
 כִּי אִם יִחַפֵּץ גַּם מִזְבַּחְךָ
 תִּתְהַפֵּךְ לְךָ לְרִשְׁעִי!

 קֶצֶרָה מִן חֲלָחִין
 נִפְשׁ הַבְּקָרִים,
 כִּי רִבִּים וּבְנֵי שַׁחִין
 וְשׂוֹדְדֵי הַיַּעֲרִים
 מִצְּאוּ אֶת־מְעוֹנָם,
 וּבְאֶפֶס וּחְרָם
 בְּדָמָם כָּל־הַיָּמִים
 רָחֲצוּ אֶת־גְּרוֹנָם
 וְגַם אַחַת מִחִיתוֹ תִּטְרַף
 לֹא אָמְרָה: תֵּרָף
 מִבֵּא בְדָמִים!
 בַּפֶּקֶר וּבַעֲרָב,
 גְּמָרִים וְזֵאֲבִים
 צְמָאִים וְרַעֲבִים
 נִהְרוּ הַמּוֹזִים
 כְּמִים זִוְדָנִים
 אֵל רִבְצָם וּמְעוֹנָם
 לְשִׁפְרֵי רַעֲבוֹנָם —
 וַיַּעֲשׂוּ כֵם כְּרִצּוֹנָם! ...
 וְזֹאת נִבְיָנָה
 כִּי זֵאֲבֵי עֲרָב

נְשִׂיאֵי עֲדָתָם;

צָבִי וְאֵל,

פֶּר כֶּן חֵיל

וּכְבֹּד בֶּן-שָׁנָתוֹ —

וְהֵם בְּחֻמְתָּם

לִפְנֵי כְבוֹד מַעֲלָתוֹ

יַעֲתִירוּ בְּעַד עַמָּם

כִּי יֹאמֵר: הֲרַף! —

לְחֵיתוֹ הַטֹּרֵף

וַיִּשְׁבֹּד וְעַמָּם!

הָאֲרִיָּה הַתַּמָּם

עִם אֱלֹהֵי הַתַּמִּימִים;

וּבְדַבְרֵים נְעִימִים

עָנָה וַיֹּאמֶר:

הִנֵּה בַחֲמֹר

בִּיד הַיָּצֵר

וּכְמוֹנֵל בִּיד הַקּוֹצֵר

כָּל-עַבְדֵי

תַּחַת יָדַי!

שׁוּבוּ אֵל בְּיַתְכֶם

כִּי אֲגִזֹר-אֲמֹר

עַל חֵיתוֹ שָׂדֵי

לְבַלְתִּי עֲנֹתְכֶם —

כִּי כְלָכֶם, בְּנֵי,

כְּרִיאֵי פְנֵי

הַנֶּכֶם יַחַד!

לֵב הַמְּלֹאכִים

הַנִּגְאָנְחִים

רָחַב וּפְחַד;

וּבְשִׁמְחַת עוֹלָם

עַל-רֵאשִׁיָּהֶם

אֵל בְּתֵיחֶם

שָׁבוּ כָלֶם;

וּמְקַמְנֶם עַד גְּדוֹלָם

אֶת-מֶלֶךְ הַיְעָרִים

בָּרְכוּ בַשָּׁעֲרִים!...

אֵלֶם —

מַה-אַחֲרִית הַבְּקָרִים?!

אַחֲרֵיהֶם?

נִבְרָתָה!

וְאֶת-בְּרִיתָם

עִם הַמֶּלֶךְ

מַה-נִּהְיֶתָה?

הָאֲרִיָּה שָׁנָה

בְּזֹדוֹן אוֹ בְּשֹׁנְגָה!

כִּי בְּכָל נֶף וּפְלֶךְ

לְנִמְרִים וּלְלִבָּאִים

לְדָבִים הַפְּרָאִים

לְכָלכֶם עֲזֵי הַנֶּפֶשׁ

לְחֹזֵרֵי הַרְפֵּשׁ

לְשׁוֹעֲלִים בְּחֻרְבוֹת

וּלְזֹאבֵי הָעֲרָבוֹת

מָסַר אֶת-דִּינָם!!!

וַיִּתֵּן פְּקֻדָּה:

לְגִישׁ לוֹ תְּעוּדָה

אִם צָדְקוֹ הַבְּקָרִים?

אוֹ אוֹלֵי רַק חֲנָם

יַעֲוִלְלוּ בַשָּׁעַר

עַל-חֵיתוֹ הַיָּעַר —

בְּכֹזְבִים וּשְׂקָרִים!?

וּבְלֵי שֶׁפֶק תִּכְבִּינוּ אַחֲרֵית הַיְשָׁרִים

אִם עַל-יִשְׁרָם הַעִידוּ בְּנֵי שַׁחַץ אַכְזָרִים!...

* * *

וַיֹּאֲתַעֲמֵי בְּמֵאוֹרֵקָא וְזֹאת תִּקְרָה לְבְּקָרִים!...

מ. מ. דאליצקי.

תמונת הרב הדר אליעזר הלוי.

תולדות הרד"א אליעזר הלוי .

האיש המצוין במעלות ובמדות זה, אשר כיהושע בן נון בשעתו בן עמר הוא לימין משה עבד ד' ברורנו, כל הימים אשר הקדיש השר לעמו ולכבוד אמונתו ולא מש מאהלו עד הרגע האחרון—האיש הגדול מרבבות זה, נולד בעיר צילץ (מרינת שלעויען) בעשור להרש תמוז ה'תקס"ט (יולי 1809), אביו ר' מרדכי ז"ל, נצר מגזע היחש והריף ובקי בכל חדרי התורה נקרא לשבת על כס הרבנות בעיר ראָזענבערג. משחרות ילדותו הראה הנער אליעזר הלוי יתרון הכשר ושכל טוב וכה זכרון נפלא. בהיותו בן שש שנה ידע על פה ספורי ספרי הקדש, לתמהון כל שומעיו, וינסהו אביו במאמרי התלמוד ויבינם עד מהרה וכבוד שיר לא אבד טפה לא מתוכן הענינים ולא ספירוש המלות, וכה נהלו אביו לאט לאט במעגלי התורה, וישגיח עליו בעין פקחא כי ישקוד בלמודים. ואף אם בעת ההיא היו ידעות חצוניות פגול לאחינו בשלעויען, בכל זאת לא מנעהו אביו ללמוד מפי מורים נוצרים שפת אשכנז וצרפת, דברי ימי עולם, גלילות הארץ וחכמת הטבע. אך פתאום נאסף אביו אל עמו ויעזוב אליעזר את העיר ראָזענבערג וילך אל מקום תורה—העיר ליסא וישמע, בהיותו בן י"ג שנה, תורה־ביום בישיבה מפי הגאון ר' הירש פֿרוישטאדט ז"ל, ובלילה מפי הרב המאוה"ג ר' וואָלף לאה"ס. ויעש הנער הלוי לילה כיום להנות בתורה ויקיים בעצמו—אחוז בזה וגם מזה אל תנח ירך, כי למד שפת רומי ויוני, מלאכת החשבון ומדידה ותכונה. ואחר כל אלה לא אבה לבקש עזר משאריו וימצא מחיתו בריוח משכרו בעד הלכת אשר הורה לבני עשירים תנ"ך, אחרי אשר הוא כבר השתלם בשפת עבר ורקדוקה. שנתים ימים התמחה בליסא וילך לניקאלסבורג להקשיב תורה מפי הגאון ר' מרדכי בנעט ז"ל וימצא חן בעיני מורו זה, כי הכיר כי ברכה בו. ויחד עם זה הוסיף ללמוד שפות אירופיות אחרות. ביום שמע תורת הגאון בנעט ובלילה הורוה הרב הגאון מ' משה צילץ רב"ד דשם—אשר הלוי גר בביתו—פוסקים ראשונים ואחרונים. וכאשר כהו עיני הרב ונפשו חשקה לקרוא בספרי קבלה, בקש את הנער אליעזר כי יקרא לפניו בלילה בספר הזהר או ס' קבלה אחר, וכי חננו ד' לשון למודים ושפתים נוטפות חן, וכה נכנס הלוי גם לפרסם הקבלה בלי עמל ויגיעה רבה. וגם בעיני חכמי הנוצרים בעיר מצא חן ויתנו מועצותיהם אמונה לו להשתלם במדעים ובלשונות וגם למרוהו ויבינוהו כל הרבר הקשה. מקץ שלש שנים הלך לפרעסבורג להאזין תורת המאור הגאון ר' משה סופר ז"ל וגם בעיני הרב החריף והקנאי הזה מצא הלוי הצעיר חן ויסמוך ידיו עליו כהרב ר' מרדכי בנעט ושני גדולי הדור אלה הרבו לספר תהלתו בתעודותיהם. שם השתלם יותר בשפת צרפת וילמוד עד היסוד גם ספרדית ואיטלקית ועוד החל ללמוד לשונות בני קדם בלי מורה ומנהל כי לא היה בפרעסבורג בעת ההיא איש יודע שפות המזרח. מהירותו בשפות אירופיות היתה לו למקור נאמן לחיות בנעימים ולראות טוב, לשבוע ולהותיר, ועוד עמדה לו להביאהו בחברת שרים ורוזנים, ובית עקד הספרים של הגראף אפפאָנים היה פתוח לפניו ושם מצא חפץ לבכו לקנות שלמות ולמלא חצנו חכמה ודעת. אחרי הכתנו בפרעסבורג בלשונות וחכמות ביתרון הכשר הלך לווינא לשמוע שמה בלמודים בבימדר"ד החכמות ויצא גם שם שמו לתהלה. אך לא ארכו לו הימים שם ויבא לברלין ויבקר את בימדר"ד המדעים הגבוה ויצא מוכתר בשם דוקטור פיליסופיא ופֿהילולוגיא. ועל כל רובי התורות והחכמות ושם טוב כחריף ובקי בתנ"ך בש"ס ופוסקים ובלשונות עתיקות וחדשות ובכל ענפי החכמה והמחקר, התנוסס לתפארה נזר יראת ד' אשר עטרהו כל ימיו, להיות למופת לרבים לדעת ולהכיר כי התורה והחכמה אחות תאומות חן ולא תצוררנה אשה את אחותה.

מאז עזב את אמו האלמנה וילדיה לא מנע לתמכה ולסעדה להקל מעליה גדול בנותיה, ואת אחיו הצעיר ממנו לקח אליו לפרעסבורג וילמדוהו דעת ויסעדהו ללמוד מלאכה לחיות נפש.

ובלכתו מווינן לברלין בקר את אמו בצילץ ויבא גם לראָזענבערג להשתטח על קבר אביו ולהפצרת אנשי העיר הטיף עליהם מלתו ויתפלאו על מתק לשונו ועומק חכמתו בתורה. גם בברלין דרש ברבים ויהי לנס ושם הציעו לפניו להיות לרב ולמטיף באחת הקהלות, אך הוא לא הפץ להביא בעול הרבנות צוארו. מברלין הלך לבקר את המבורג ויצא גם שמו לתהלה. ושם הד"ר פֶאָן שפרעוויטץ מאסף מטבעות עתיקות, אך עפ"י מקרה נאבדו הפתקאות אשר על כל מטבע ולא מצא שם איש מהיר בלשונות גיפמית, ערבית ותוגרמית לרשום פתקאות חדשות עד בוא הלוי, אך הוא לא נעתר לחפצו עד אם הבטיחו לתת לו בשכרו את המטבעות המשנים (דובליקאטע) אשר לו, ויאות לו בעל המטבעות. והנה מלבד אשר קנה לו ר' אליעזר הלוי ידיעה רחבה בהכרת המטבעות (נומיסמאטיק), אך גם רכש לו מטבעות יקרות הרבה ונכפשו התעוררה התשוקה לקבץ על יד עוד מטבעות למכביר, אשר הצליח למצוא אח"כ במסעותיו בארץ הקדם; עתה יעלה מחיר מטבעותיו לסך מסוים ומבינים ראו את הקבוץ הנפלא ויהללוהו מאד. תשוקתו להשתלם בכתב החרטומים ומחקרי הכתובות העתיקות הניעתהו לעזוב את המבורג ללכת ללונדון בשנת 1833, שם מצא לו מהלכים בבתי עקר הספרים המפוארים ובבית אוסף דברים עתיקים, הנודע למשגב בשם „כריטיש מוזעאום" ונתקבל גם באספת גדולי חכמי בריטניא אשר בארמון ראש האספה הנסיך פֶאָן סוסעקס.

כמעט נודע כבואו ללונדון חלו פניו מנהיגי ביהכ"נ ברחוב ראָזמעראָ לעהן לדרוש ברבים ויאות להם ויטף עליהם מלתו בשפת בריטנית ויפק רצון מעמם מאד.

בשנת 1836 קראתהו ערת קאססעל להיות לה לרב ולדרשן, וימאן לעזוב את עיר הדעת וארץ החופש לכל בני האמונות והאומות השונות. לא ארכו הימים ונבחר לחבר לחברת דורשי קרמוניות בלונדון ובעוד ימים נתקבל גם בחברת חקר לשונות (פֶהילאָלאָגיע) בלונדון ובבואו בפעם הראשונה לאספת החברה לשמוע דברי החכמים המפוארים בתכל, אך האחד אשר הבטיח לקרוא לפני החברים מחקריו—לא בא, ויבקשו ראשי האספה את הד"ר לעווי כי ימלא הוא מקום הנעדר, והוא לא זע מאימתא דציבורא ובלי שום הכנה קרא באזני הנאספים בשפת אנגלית צחה חות דעתו על שפת המצרים העתיקה, וישתוממו כל השומעים המבינים על יושר משפטו והגיגו ונועם לקחו. אח"כ הוציא לאור חקרי לבבו בענין הזה במאסף לחכמת בני קרם לשנת 1837, הוא הושוּרנאל (Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland) וכאשר נזכרד להתיצב לפני החכמים חברת Royal Society ויכירו רוב חכמתו ויהולל לפני ראש החברה הנסיך פֶאָן סוסעקס ויקראהו לבא אליו וינסהו בחירות וישתעשע עמו בדברי חכמה ומחקר שעות אהדות ויכיר השר את רוחב ידיעתו ובינתו הרבה וימשכהו אליו חסד ויחשבהו כאוהב לו וחבה יתירה נודעת לו ממנו. — גם נפש השר אלכסנדר רושאַנסטאהָן, לפניו מושל בהודו אשר לבריטניא, דבקה בהד"ר הלוי ויקרבהו בתור חבר אל חברת Asiatic Society Royal, וע"י החכם ווילסאָן מורה שפת הודו ביחד עם הנסיך Earl of Munster בן לגעארנ הרביעי מלך בריטניא בא לבית עקד ספרי הודו.

ככלותו הקירותיו בשפת החרטומים הלך לבקר את שני במד"ר החכמות הנעלים בתבל אשר באָקספֶארד ובקעמברידזש להתוכח עם הפרופֶיסורים אדות שפת גיפמית העתיקה, אשר עד אז האמינו כי הוא בודדת ושום יחס אין לה וללשונות בני שם, והלוי הוכיח באותות ובמופתים ההפך, כי השפה אשר עברו עליה קרוב לארבע אלפים שנה ורשומיה נכרים בכ"י ובכתובות חרותות על אבן ומתכת, אי אפשר שלא השתמשו בה העמים שכניה ולא העתיקה היא מלין מהם, ויהי אמריו לרצון לפני גדולי החכמים. או כתב כל מחקריו על ספר וילך בשנת 1837 לפאריז לישא וליתן עם החכמים יודעי שפת גיפמית אשר בבית אוסף זכרונות מצרים ולהציע לפנייהם החלטותיו אשר חכמי בריטניא הסכימו על אמתתם. וגם שמה קכלוהו בכבוד גדול ויספחוהו לחבר בחברתם. — בשוּבו ללונדון שבע רצון באה לו שמועה מעציבה כי אמו הצנועה הלכה בדרך כל הארץ ויתאבל עליה מאד ושישה חדשים מאן להנחם וישב כלוא בביתו ולא בקר את בתי העקר ואת מיודעיו החכמים, רק מדי שבת בשבתו התאספו אליו אנשי בריתו לשמוע תורה מפיו ותהי בפיהם כדבש למחוק.

גדולי חכמי הדור ואציליה הציעו לפני הר"ר לעווי ללכת למצרים לחקור שם במקומם את הזכרונות העתיקים עפ"י שטתו, ויאות להם ויצא ביום 23 יולי 1837 דרך פאריז ומארכעיל ומאלטא. שם התבונן אל המנורה המפוארה ויזכיר למעתיקי הכתובת אשר עליה בשפת וכתב צור כי שגו במקרא י"ג תבות. וילך למעסיו דרך ארם לאלכסנדריה וגדולי החכמים המליצו עליו לפני חכמי מצרים לקרבו ולעמוד לימינו. ביום השני לבואו קבלו בסבר פנים יפות מושל מצרים בעת ההיא—מחמד אלי, ולפניו קרא הלוי כתובת גפמית אשר נלאו כל החכמים להבינה וישתומם המושל ונבניו על פתרון הכתובת העתיקה ויתן לו השליש אגרת (פֵּירמאן) בידו כי בכל המקומות אשר יבא יעמדו לימינו בכל אשר יבקש. ויתמהמה בקאירא שני חדשים ללמוד תכונת המצרים ומשם נסע למצרים העליונה בלי מתורגמן.

בשבתו על האניה לנוביא לא מצא שם רק גרי הארץ ההיא אשר דברו בלשונם ומהם שמעו גם שפת ערב, וע"כ שת לבו להגה היוצא מפייהם וילמוד באופן זה להבין שפתם ולהעתיק אמריהם לערבית ויסדר את המלים עפ"י א"ב ויחבר ספר מלים בשפה ההיא. ויעבור בארץ נוביא וכוש וחוף אבוקס ויעמול להבין את לשון הארץ על בוריה. אז החל למלאות משלחתו ויעבור במדבר כוש, ובכל מקום אשר בא חקר אחרי זכרונות עתיקים ויעמיק חקר בהם ויעתיקם להיותם שמורים אצלו, וכה אסף העתקות הכתובות העתיקות בוואדא-האלפא ועל יד נהר נילוס עד דערר בנוביא ושם השתלם בשפת המדינה, ואחר הלך למהעמען, ומשם שלח ללונדון כל אשר הצליח עד אז לאסוף ויתמהו החכמים וידעו כי לא שגו בבחירתם. וכן עשה שנית כאשר אסף בחפניו דברים יקרים. בשוכו בקשו רבי המדינה בקאירא וחכמיה ליסד בית אוסף סגולות מצרים עתיקות ולהעמיד את הלוי לסדר את הסגולות ולפקח עליהן, אך נפשו כלתה לשוב לאירופא ויעבור דרך סוריא ופלשתינא, ובעת ההוא מרדו הדרוזים במלכם ויפשטו על צפת וסביבותיה לבזו בו, ויפגעו בהלוי ויפשטו את בגדיו ויציגוהו כיום הולדו ועוד נתנו מהלומות לגוו לגלות להם מצפוני כספו, ואחד הערבים חמל עליו ויתן לו שמיכה וחנית ארוכה וכה הלך ברגליו יחף ופצוץ, רעב וצמא, עד אשר מצא לבוש וישב לעכו, משם לבארות, ואף כי הוזחירוהו מידעויו לבלי ישים פעמיו לירושלם בעת המלחמה, אך הוא לא שמע להם וילך דרך שכס לירושלם ולחברון וישב לרמשק ובכל מקום אשר בא נחם את אחיו ויחוק את לבכם. ברמשק קנה מטבעות עתיקות, וילך דרך אלכסנדריה לקונסטנטינופול ויתמהמה שם שלשה ירחים ללמוד שפת תוגרמה והיא שעמדה לו לבוא בחברת שרי המלוכה ורוזני ארץ. שם למד גם שפת המשערה-קאסים ויחבר ספר תלמיד לשון משעראקאסית ואוצר מלין (אשר לא היו לה עד אז) לשפת בריטניא ומאנגלית למשעראקאסית. ויעמוד גם לפני השולמן לבאר לו כתב החרטומים על אבן אֶבְעֵלִיסק באטמעדאן. ולא שכח להתחקות שמה על שרשי הקראים ויאסוף כ"י ויהגה בהם. ובשובו ללונדון הלך דרך אמהען ורומי ויבקר את בית עקד הספרים וכ"י בהוואטיקאן. ושם התוכח עם גדולי החכמים בשאלת היהודים.

ברומא נפגש את השר משה מונטיפיורי ולאדי יהודית נ"ע בלכתם למסעם לארץ הקדושה ופתהו השר לשוב ללכת עמו למסעיו, אך ה' לעווי לא גרצה לו. ואחרי מסעיו שלש שנים שב ללונדון ויצהלו לקראתו שולחיו וישא חן וחסד לפני הדוכס פֶּאָן סוסעקס ויפקדהו על כ"י בני שם אשר בבית גנווי, לסדרם ולהעתיקם לשפת אנגלית. והיה לחבר לחברת חוקרי לשונות המזרח בבריטניא ואורלאנד.

והיה כאשר באה השמועה המעציבה מרמשק ללונדון בשנת 1840 כי נאשמו שם אחינו בעלילת דם ויפנו אחינו בבריטניא אל השר מונטיפיורי ו"ל לצאת לעזרת אחיו הנדכאים, ויואל השר ללכת בלוית הר"ר אליעזר הלוי, יחד עם השר קרעמען, ויעמדו לפני מושל מצרים ולפני השולמן וד' נתנם לחן ולחסד ויצילו את הנאשמים חנם. ויסירו חרפה מעל ישראל, כידוע לכל קורא דברי הימים לבית ישראל במאה שאנו חיים בה וגם תולדות השר מונטיפיורי ורעותו יהודית. והשר משה בעמדו לפני השולמן הזכירו כי פתח הלוי את כתובת החרטומים של האֶבְעֵלִיסקע וישמח השליש ויתן לו תורה.

בשנת 1841 הלך עוד הפעם להשתמח על קברות הוריו ויתמהמה בגרמניא ירחים אחרים
ובכל מקום מקטר מוגש לשמו. שם נשא אשה בת גביר ונכבד זו וילבערשטיין ותהי לו לעזר
בחינוך ילדיו לד' ולבריות.

מני עתה והלאה היו חיי הלוי ופעולותיו אחוזות וקשורות בחיי השר משה ורעותו יהודית
וכל מעשה תקפו וגבורתו של השר היחיד בדורו בעלילותיו להרים קרן עמו ולקנא קנאת אמונתו
וכל צדקותיו וחסדיו אשר עשה בישראל ובאדם הכל כאשר לכל נמלא—ועל הרוב גם נתעורר—
ע"י הלוי הזה. כל תושבי מדינות החוקות וקבוצות, כל קהלות יעקב אשר באו במצור ובמצוק,
אם מפני עקת אויב, גזרות המלכות, או כל מגפה וכל נגע, שנת בצורת וחוסר לחם, כל איש
מר ומצוק, כל מחבר וכל יודע מחסור כי פנו אל השר, הגיעו מכתביהם ראשונה ליד הלוי,
והוא שפט בחכמתו וחמלת לבבו וימליץ טוב על כל הראוי לשית לב לבקשתו, והשר מלא
אחרי עצתו. גם במסעיו עד כמה פעמים לארץ הקדושה, לבירת תוגרמה, להוסיא פעמים,
לרומיניא, למאראקא, לרומא ובכל יתר הליכות השר משה למוצת ישראל, ובכל עת התייצבו
לפני מלכים ושרים היה הלוי תמיד על יד ימינו ויהי לו למליץ ולמתורגמן, ובצדק נוכל לאמר
כי הוא היה רוח החיה באופני מפעלות הצדיק השר משה ז"ל, וכי מאת ד' היתה זאת לחבר
את שני הגברים המצוינים, האחד ברוחב לבבו ורוב עשרו ונדבת לבו, וקרבתו למלכות וחננו
בעיני מלכים ופרתמים, והשני בדיעותיו הרבות, במהירותו בלשונות שונות, אירופיות ומזרחיות,
בעוצם רוחו ובחריצותו, והמה בשני אחים תאומים הקדישו כל ימיהם לעמם. ויותר שהיה הלוי
חכם ומלא תורה ויראת ד' ונר לנתיבות השר משה, היה עניו כל ימיו ויתן משפט הבכורה
להשר אשר ידע לבחור בו ולא התפאר במעשיו.

אולם אף אם בלעדו לא עשה השר משה דבר קטן או גדול ועתותיו היו נתונות גם יומם
גם לילה לכל משאלות השר ולהשיב לכל הפונים אליו מכל קצות הארץ. לאיש ואיש בלשונו,
כאשר לא נמצא איש כהלוי אשר יבין לקרוא ולהשיב נכוחה לאיש ואיש, — ככל זאת עוד הקדיש
מועד לתורה ולחכמה ויהי ראשון לכל פועל להפיץ תורה ודעת. כאשר נוסד בלונדון בית
מדרש לתורה ולדעת בחרו בהלוי להיות ראש הישיבה ויסף לקחו על תלמודיו בכל חדרי התורה
וישתו בצמא ממעיניו המפכים. — בשנת תרכ"א יסד שנת בית חינוך נערים בכרייטאן וינהרו
אליו תלמידים לא לבד מבריטניא אך גם ממצרים ומארצות המזרח, כי שמעו משך אליו רבים
לשמוע תורה מפיהו. וכאשר אמר השר משה לכונן בית מדרש לזכר רעותו יהודית נ"ע בשם
„אהל משה ויהודית" קרא את הלוי לבוא לראמסגעט להיות לראש הישיבה. גם גדולי החכמים שרים
וכהנים וגם ראש כהני כנסת בריטניא Archbishop of Canterbury באו לשמוע חכמתו וישתוממו
על רוחב ידיעתו, עומק מחקריו וגוועם לקחו.

הספרים אשר הוציא היו איזה מהם דרשות בדברי תורה וחכמה, גם ס' „מטה דין" מר'
דוד יוסא, כעין חלק ב' להכורי; מקור שפת מצרים; ורב יקר ותהלה להעתקתו בטוב מעם
ודעת לשפת אנגלית את ס' אפס דמים לריב"ל והקדמתו הנפלאה, כי בספרו זה פתח עיני
חכמי בריטניא להכיר פחוות המעללים עלינו עלילות דם.

מכל הכתוב בקצרה תולדות הר"ר אליעזר הלוי יראו אחינו כי הוא אדם יקר בתכל ובו
התאחדו תורה וחכמה רבתי, ידיעת שפות רבות, יראת שדי, מדות טובות ומעשים ישרים וכל
חייו קרושים לד' ולעמו ולתורה וחכמה. יוסף ד' שנים על שנותיו ויוסף לעבוד בגן החכמה
והמדעים אשר לא פסק פומיה מגורסא כל הימים, ועתה עיני כל העם עליו למלאות מקום משה
עבד ד'.

על תמונתו כתב אחד ממיועדי חרוז נאה לו:

מִשֶׁה הִסִיר הַרְפַּת עִמּוֹ אֶשְׁרֵהוּ

נִדְחָם מִלְחַמַת יָאֵל וְאֵתָהּ מִשְׁנֵהוּ

הוּא עָשָׂה חֶסֶד וְלֹא הָיִיתָ עֹזֵר

הִכִּי נִקְרָא שְׂמֹךְ בְּמִשְׁק אֱלִיעֶזֶר.

(Concilium) במולמליה (Toledo) חקקה בשנת 540 עונשים חמורים על העובר על החוק הזה¹. אין עם לבכנו להאשים את הרועים האלה, כי אסרו להשומעים בקולם להתחתן בצאצאי עם נכרי למו (בני ישראל), ואף גם זאת, אחרי כי גם לנו אסור עפ"י החלטת האחרונים החיתון בבני הנוצרים ובנותיהם; אבל כזאת חמאו הראשונים ואשמו, כי שפטו משפמים מעוקלים בנידון דיון, אשר תצלנה אונים משמוע אותם. כי בחוקי הכנסיה הקמולית נאמר:

„איש יהודי אשר לקח לו נוצרית לאשה לא תחיה עמו ביהד“² — „אם איש או אשה יבאו כבדית דת הקמולית, או על הכנסיה לקחת את הילדים מביית אביהם העברי או אמם העבריה ולגדלם בדת הנוצרית“³. ובמקום אחר נאמר: „השמרו לכם לבלי יקח נוצרי אשה עבריה, ולכל תתנו את בתכם לאיש עברי, לבל תאכדו אשרכם הנצח“⁴ — „על ההגמון מוסלת החובה לדבר על לב היהודי אשר לקח לו נוצרית לאשה להמיר את דתו“⁵.

והנה כאן הבן שואל: תמול אני ולא אדע, מדוע לא אסרו החיתון מכל וכל? מדוע לא במלך הקדושין לגמרי, ולא הניחו בעצם וראשונה את החורים לשבת מושב יחידים ביה. אם החיתון הוא נגד חוקי הכנסיה? מדוע נתנו (כל מי שיש בירו למחות ואינו מוחה, מעלים אנחנו עליו כאלו עשה) כי יצא החיתון אל הפועל, ואח"כ יצו לחמוס את הילדים מחיק הוריהם (!) לסחוב את הנשים השאננות מבתי תענוגיהן, ולרחק את הקרובים? הלא דבר הוא!

אכן כשאנחנו לעצמנו נמצא פתרון. כי הנה במקום אחר נאמר: „יהודי אשר יפתה איש נוצרי לקבל עליו את עול דתו מות יומת והוא (הנוצרי) יחרם“⁶. ואיפוא מצאו מריבי כהן הצמאים להם מקרה נכון לעולל עלילות שוא, כי היהודי פלוני פתה איזה נוצרית להמיר את דתה, אם לא בקהל המתחתנים האלה? ואם נעמה לחיך העריצים האלה דם יהודי, הנה עוד יותר ערבו למו דמיו (כספו); וע"כ הניחו בכונה כי יתחתנו יהודים בנוצרים למען התגולל ולהתנפל עליהם, למגר לארץ חיתם ולגזול מהם את רכושם אשר רכשו. — תועבה נתעבה!

אמנם כן, מה רב ההבדל בין הגורה: „גורו על פתן ושמן, משום יינן, ועל יינן משום בנותיהן ועל בנותיהן משום דבר אחר“ (שבת י"ז ב') לגזרות המזורות האלה! אין איש אשר יאבה להכריח כנסיה דתית, להתיר החיתון בילדי דתות אחרות; אבל כל איש נלכב יתעב חוקי כנסיה כאלה, אשר נחקקו אך לפרוע פרעות ולשפוך דמים (תרתי משמע)... הוי שערוריה זוועה!... אכן בהמשך הימים הלכו צעד אחר הלאה ויאמרו „כי אם לא ישמע הבעל העברי או האשה העבריה בקול הכהן הנוצרי להמיר את דתם, או יפריד בין הרבקים“⁷ ונאמר:

„אם יבוא איש נוצרי במסורת ביותה הנשואין, עם אשה יהודית, או עברי עם אשה נוצרית — אז יחרמו מקהל עדת הנוצרים ודבר לא יהיה להם עוד עם הכנסיה“⁸.

ובכן הננו רואים כי המשנה האחרונה סותרת דברי הראשונה, אם כי מפי הכהנים יצאו גם שתייהן.

האפיפיור אינו צענין השלישי צעד עוד צעד אחר הלאה ויאמר: „וען יקרה לפעמים כי הנוצרים יתחתנו ביהודים, לכן הננו מצווים כי מהיום והלאה ישתנו היהודים בלבושיהם, למען יהוו הנוצרים כי אין להיהודים לבוא בקהלם ותכחד המסכלה הזאת מן הארץ“⁹.

ובכן הננו רואים מעם הנון, מעם בלתי נודע עוד למדי, אשר הסב כי היהודים ישתנו במלבושיהם, מבלי אשר שמו מחוקקי חקקי און כאלה אל לבם, כי

¹) L. 6. C. de Judaeis. *Statutes de l'Église de l'Espagne de l'Évêque de Tolède* t. 1. p. 10.

²) Cap. 10. caus. 28 qu 1. d. Judaeis 8.

³) Cap. 11.

⁴) Cap. 17 caus. 28. qu. 1.

⁵) Jbid I. c.

⁶) L. 17. C. de Judaeis.

⁷) Cap. 17. l. c. *Statutes de l'Église de l'Espagne de l'Évêque de Tolède* t. 1. p. 10.

⁸) Jbid. l. c.

⁹) Cap. 15 de Judaeis. *Statutes de l'Église de l'Espagne de l'Évêque de Tolède* t. 1. p. 10.

גם עפ"י דין ישראל אסור החיתון בין יהודים ואינם יהודים. ואם אחדים משתי הכנסיות עברו חוק, מדוע על כל עדת ישראל יצא הקצף, להכבדל מתוך הקהל, ולהיות למשל ולשנינה? היש עול גדול מזה!?

הנהגה היהודים אשר עברו עברה כזו והתחתנו בנוצרים, או ענשם עפ"י חוקי הכנסיה כעונש הבא על אשת איש (Ehebruch) אי-נקי¹⁾ והמעם לזה נאמר שמה²⁾ למען לא יתרדפו הנוצרים בתועבות היהודים, וע"כ מות ימותו העברינין האלה³⁾. ונמצא כתוב בספר הלכה למעשה, איך הומתו חוטאים כאלה להיות לאות לבני מרי. נוסף לזה תמכו מחוקקים אחרים יהדותם בדת משה וישראל⁴⁾, כי משפט מות לחטא זה, מבלי דעת כי — לפ"ד הו"ל — „הבועל ארמית אך קנאין פוגעין בו“, ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אך קנא את קנאת ה' ככתוב מפורש בספרי קדשנו⁵⁾.

בארץ ספרד דנו תמיד על עברה כזו בעונש מיתה⁶⁾, מחוקקים שונים הסכימו לזה בכל לבם; ואך בארץ גרמניא לא הכה החוק הזה שורש, וגם במקומות אשר דנו שמה במיתה על עון גילוי ערויות, הענישו בעונשים קלים על החיתון בין יהודים ונוצרים⁷⁾. אולם ישנה עוד דעה אחרת האומרת, כי על עון כזה הרוש להתעסק שבע שנים בתשובת המשקל⁸⁾, אך על כל פנים לפי הנראה נקרו נשואין כאלה אך לעתים רחוקות.

עד הנה דברתי מנשואין, עתה אשא דעי בענין זמה: בעונשי פנוי הבא על הפנויה נחזה את המחוקקים חולקים בדבר, ובדרך כלל יפרדו והיו לארבע מפלגות, ואלה הן:

הכת הראשונה אומרת: כי כחמאת סדום (Sodomie) העברה הזאת, וכי עונש שזה לשתיהן. וכל זה למה? מפני כי השופטים האמינו או חפצו להאמין בדברי מציטוס הנוכרים, כי היהודים יתמכרו לבושת יותר מכל העמים אשר על פני הארמה, וע"כ לא ימדרו להם במרה שמדרו לאחרים. הלא כה דברי המחוקקים האלה⁹⁾. «Sie (die Juden) suchen und bemühen sich sehr, bei den christlichen leichtfertigen Dirnen ihre schändliche Begierde zu löschen und sparen hiebei Kein Geld. Dieses ist ein Species sodomae und criminaliter zu bestrafen». וזה פתשגן כתב הדת ההוא: הם (היהודים) יבקשו ויעמולו (!) לכבות אש תאותיהם הנמכות בחיק עלמות נוצריות קלות הדעת אשר בהפקירא ניהא להן וכסף לא נחשב להם (ליהודים) להשיג מאוים, והוא אפוא מעשה סדום¹⁰⁾ וראויה לעונש יותר חמור בדיני נפשות".

ונאמר: «So sich einer mit einer Ungläubigen vermischt als mit Juden etc. wird es einer Sodomie gleich erachtet»¹¹⁾. ובהעתקה עברית: אם אחד ירוה דורים את אחת מכנות בלתי מאמינים, כמו היהודים וכי' לחמאת סדום תחשב (הוא חטא משבב וכו').

ובכן הננו רואים כי על דעת מחוקקי המדינות האלה ובתי דיניהן נשתנו סדרי בראשית ונקבה (עבריות) תהפך לגבר והאיש (הנוצרי) אשר יבקש אהבה מעלמה כזו, עונש יענש על עון

1) L. 6. de Jud.

2) L. 9. C. Th. de nupt. et L. 6. C. Th. de Jud. Marquard de Susanis de Jud. p. 2. C. 3. n. 15.

3) Seldenus, de jure naturae de Jud. etc L. 5. Cap. 13. p. 642.

4) (במדבר כ"ה ח').

5) (שם כ"ה י"א).

6) Laurent Matheii et Sanz tract. de re crim. cont. 56 n. 8.

7) Gmelin l. c. p. 66.

8) Farinacius prax. crim. qu. 139. n. 41.

9) Kirchgessner, tribunal Nem. juste jud. T. V. cap. 18 n. 32.

10) מוסב על דברי הפסוק „הויאם אלינו ונדעה אותם" בראשית י"ט ה'.

11) Otto, Corp. jur. crim. art. 116 p. 385.

Und ist Christenmann bey einer Jüdin gelegen, oder : בחוקי מדינת שוואבען נאמר : ein Jude bey einem Christenweibe die seynd beyde des Todes schuldig, und man soll sie auch beyde übereinanderlegen und soll sie Brennen, wenn der Christenmann oder das Christenweib hat christlichen Glauben verleugnet : ובהעתקה עברית : „אם נוצרי שכב את עבריה או עברי את נוצרית דמס בראשם, וגם ישכיבום זה על גב זו וישרפום, על כי הנוצרי או הנוצרית שקרו באמונתם“¹⁾.

Und soll sy : ובספר „פרייונגער לאנדערעכט“ נאמר כפי הלשון המדובר בימים מקדם : paide uber einander legenn und soll sy prennen, wen der Krisst hat das Kristenthumb verlaugnet²⁾. משפט צדק!

וכן נמצא להלכה בחוקי מאילאנד³⁾, ובחוקי היהודים ממדינת העססען-דארמשמארט משנת תע"ד (1714), בסיון מ"ו כתוב לאמר : „אם יבא יהודי אל עלמה או אשה נוצרית יאָסר בחצר המטרה ומות יומת, אך בהסכמתנו“⁴⁾.

וכן נמצא הלכה למעשה לרונגא, כי בעיר פראג נמסר לדין איש אחד יאלארד שמו, על אשר היתה עבריה שוכבת חיקו ויצא משפמו להשרף חיים⁵⁾. וכן אשה עבריה, אשר נוצרי נתן בה שכבתו ותהר ממנו ותכרע ללדת ויצא משפמה לשרוף אותה ואת בנה חיים⁶⁾. להשיב על דברי בעלי המפלגה הזאת, אף לפי שיטתה, לא נצרכה יגיעה רבה; לאשר כולם יתמכו יתדותם בחוקי-רומא, והתם במאי עסקינן? בנשואין, אבל לא בבועילת זנות, ובכך בנפול היסוד יפול גם הבנין הנבנה עליו, ובסתירת ההנחה הראשונה ממילא מבוטלין כל ההיקשים היוצאים ממנה, ולואת נאזה תהלה להמחוקקים אשר אמרו על ההלכה הזאת, כי היא מההלכות שאין מורין בה⁷⁾.

והנה בקראנו רוע גזר דינם, לא נדע מדוע הקילו המחוקקים בעון תונגני לאיזה מכהני הקטולים את העבריות, ומפורש נאמר : השגחה יתרה ומעולה דרושה להיות על הכהנים אשר בעת שיצטרם תקפם יבקשו מקרים שונים למלא תאותם, ובכך יסורו למעונות היהודים ויאמרו כי ברצונם להפך שמה את לב נשי ישראל ובנותיהן לרת הנוצרית, ובאמת יעשו שמה כל חמא ופשע ויחללו כבוד הנשים והבתולות, ולואת נתן צו, כי בעת אשר הכהנים יאבו לדבר דברי כבושין באוני העבריות, לא יהיה להם מקרה לענות ולכבוש אותן, או גם לתת

cons. 13. n. 3. J. de Bello Visu, prax. crim. L. 1. cap. 9. n. 50. Gabriel Com. concl. 1. 7. con. 21. n. 2. Tib. Decianus tract. crim. L. 5. cap. 12. n. 20. Jacob Menoch, de arbit. jud. Qq. I. 2. cas. 290 n. 8. Farinacius prax. crim. qu 139. n. 1. Rudinger Obs. Cameral. cent. 3. obs. 13. n. 11. Lynker D. de eo quod justum est circa personas diversae religionis, cap. 2. § 22. etc.

1) Cap. 347.

2) Theil II p. 204.

3) Menoch I. 2. cas. 290. n. 16.

4) Welcher Jud ein Christenweib oder Jungfrau schändet, oder beschläft, der soll durch unsre Beamten unnachlässig zu Haften gebracht und folgendes, doch mit unseren Vorwissen, ob Leben bestraft werden.

5) Boërius dec. 316. n. 5. Clarus senteniar. I. V. n. 25. p. 360.

6) עיין מאמרי „תולדות רבנו רפאל מילדולה“ (הגופה שנה י"ב), שמה הראיתי מקור לשו"ת בין רבני ישראל אודות עבריה אשר הרתה לזנוים מאת נוצרי ויאל הדת כי תשרף חיים. ועיין שו"ת „מים רבים“ אה"ע סימן ג' וסס נאמר : „אפילו פנויה ישראלית הגוי חייב מיתה בדעינה“ ועיין שו"ת „שכות יעקב“ ח"ב סימן פ"ב, חו"ל : „אשה אחת שילדה בן זכר שבאו עליה עדים בערכאות שזנתה את נוצרי ויאל דינה לשרפה, שישרפו אותה ואת ילדה אחרי ימי לידתה, אם יש למוול בנה כמלותו ביום השבת או לא? ע"ס.

7) Wesenbee. paraf. I. Digest. tit. de ritu nupiar. Groenwegen de legibus abrogatis.

בהן שכבתם ברצון, והכהנים העוברים ע"ז, הפרו חק החליפו משפט" ¹). גם פה נוכל לאמר היינו דאמרי אינשי „פרתו של רבי מותרת!"

כמה נלמד מהמלות המעמות האלה, היהודים נאלצו לקבל את הכהנים בסבר פנים יפות, נאלצו להוביל אותם לחדר נשירה ובנותיהם, נאלצו להניח אותם אצלן, ובעת אשר הוממות אמונתם בגרונם יכבשו ויענו את התמימות כבית בעליהן ואביהן... חיל זוועה!

אמנם ישנה ג"כ כת שלישית המבדלת בעונשי העברה הזאת, ולא כדרא מחתא מחתינהו, הבה נשמע מה בפייה: יש אומרים — אם אשה נוצרית תפור דרכיה ליהודי מות תמות, אולם נוצרי כי ירוה דודים את עבריה איננו בן-מות, כאשר הוא לא חלל את הדת הנוצרית במדה מרובה כ"כ, כאשר תקל בכבודה הנוצרית, אשר התמכר בשארה ובכשרה ליהודי להתעולל בה ולעשות אתה מה שלבו חפץ ²). ואחרים אומרים כי יש חילוק במעמד האשה ובתכונת נפשה, ד"מ, אם כבודה עוד עמה ואם הנה בת נדיבים, או כי כבודה כבר מחולל, או כי הנה בת משפחה נמבזה ושפלה; אם היהודי הנהו עוד עלם צעיר לימים, או אם כבר היה לאיש שבא באנשים (Volljährig), או עוד מרס נתנה הנוצרית את דודיה לו כבר היה רועה זונות או לא, ומהמענות על השאלות האלה יצא דבר המשפט, אם להקל או להחמיר, פעם בעונש כסף, ופעם בעונש גופני (Leibesstrafe), ופעם בעונש מיתה, הכל לפי התנאים והאופנים האמורים בזה ³).

כל אלה הנם כאמת דברים הראויים להשמע. אך מה נאמר ומה נדבר להשופטים המכריעים את הכף ואומרים: לחלק יצאה, אם היהודי יעשה זמה את נוצרות אך לכבות אש תאותו או אין לו משפט מות, אולם אם נתן בה שכבתו אך לאשר יבזה את מיסוד דת הנוצרים וילעיג בו, או מות יומת האיש ההוא אי נקי ⁴). רעיון מחוכם! אודה ולא אבוש כי כחולם בהקיץ הייתי בקראי את הדברים האלה, וכי לא היה לאל ידי לעשות לי אף ציור ומושג קטן מתכונת המחוקקים האלה, איך מלאם לבם לכתוב דברים כאלה על ספר דת ודין? איך יבערו ויכסלו וישבים לכסא משפט להגות דעות כאלה ברין? כי מי זה יעמוד בסוד משכב יחידים ביתה לדעת על מה עשו תבל זה? ומי זה נצב מראשותי ערש דודים לגלות סתרי לב הפרוץ והפרוצה? הודמו כי כאמת יוכל רעיון כזה לעלות על לב אדם? היוחשבו כי יגלה הנואף מצפוני לכבד אלה לשוכבת חיקו? התהיה הוא נאמנה אחרי אשר הפרה ברית תוסו והתממדה לתועבה — להעיד כאלה?... אין חקר לרוח האדם! אך נשוב לדברינו: מנויה וגמורה בסוד חכמי השמה הזאת, כי היהודי הבא על אשת איש, המגלה עריות, המאנס, או המפתה, יענש בעונש חמור מאשר יענש נוצרי עובר על עברות כאלה ⁵). ואם נמצאו שופטים אחרים אשר המשפט הזה כמורה נחשב להם, הם לחרפה ולקלסה. ומפורש יאמרו מחוקקים אחרים: „לצחוק הנם בעינינו האנשים החכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים אשר לא יאבו להסכים לזה לעשות פדות בין נוצרי ליהודי בדיני עריות. כי מי זה נואל להאמין כי יש דבר בעולם אשר ישוה להלכה, אם הגדון הנהו יהודי או נוצרי, וכי אין ביניהם כלום?" — דור דור ודורשו!

ודעה אחרת אומרת כי אך במנהג תליא מילתא, וזכי בין יהודי הבא על נוצרית ובין נוצרי הבא על עבריה, בין שהן פנויות ובין שהן נשואות, במקום שנהנו לענוש בעונש מות — או מות ומתו העברינין אי-נקי ⁶). מנהג קדומים יתן הצדקה לאכזריות רצח! S. H. J. 189.

1) Wisigothische Gesetze libr 12. tit. 3. art. 21. H. J. 189.
2) Hironimus Paulus. Boër decis. 316. n. 6.
3) Farinacius prax. crim. qu. 139. n. 8. et. 28.
4) Ibid. in cit. qu. 139 n. 27. Brunnemann ad. L. 6. C. de Judaeis.
5) Bossius de coitu damnat. et. punib. n. 21.
6) Hellfeld ad Eng. elem. jur. crim. §. 153. Struben, rechtliche Bedenken 41 T. 100.

אולם יש עוד כת רביעית, אשר אמנם לא תדון בעונש מיתה, אך בעונשים אחרים. נתבונן נא אל דעותיה ונחזה בה אך פרעות ופון ועמל.

בין העונשים המזוהים אשר יצוו בעלי המפלגה הזאת לענוש בהם את העברונים נמצא עונש משוקץ ומתועב אשר הסב לפעמים מיתה להעברונים, ואשר תצלנה אונים משמוע אותו, וע"כ נציגהו ראשונה, והוא — לחתוך קבל-עם את אבר המשגל של העברין ולהציג את הנתח על הנס, להיות לאות לבני מרי!¹⁾. לא יאומן כי יסופר! ואם תאמר: כי בלי ספק היתה ההלכה הזאת מההלכות שאין מורין כן למעשה, אחוך לדעת, כי מחוקקים אחרים יספרו כי חזו בעיניהם משפט חרוץ כזה ואמרו "קאלום!" (יפה ומשובח)²⁾.

אם תאמר: כי הדין הזה אולי היה בודד במוערו, רק באיזה עיר יחידה, — או הנני להראות לך לדעת ההפך מזה:

כמאה XIII נוסד ברית-ערי-הרהיין המכונה על שם המיסר "ברית-הוואלמפאדי"³⁾ וליושבי הערים האלה היו חוקים מיוחדים בכל המעשה אשר יעשו, ובכל חבל ערי הברית היו לחוק ולא יעבור; «Auch wan ein Waltpode einen Juden bey einer Christenfrawen oder Megde funde, Unkeuschheit mit ihr zu treiben, die mag er beyde halten. Da soll man dem Juden sein Ding abschneiden und ein Aug uestechen, und sie mit Ruden ussjagen oder sie mögen umb eine Sume darumb dingen».⁴⁾

ובהעתקה עברית: «אם וואלמפודה ימצא איש יהודי אצל אשה או עלמה נוצרית, יתפוש את שניהם. ואז יחתכו את אבר המנאף וינקרו את עינו ובשבמים כלה גרש יגרשום, או ישלמו כסף ענושים כאשר יושת עליהם».⁵⁾

לא נוכל ללכת הלאה לרגלי מלאכתנו מבלי אשר נעיר בזה הערה אחת שהיא שלש: ראשונה מה רב ההבדל בין תקנות מדינות רינוס אלה לתקנות מדינות רינוס שלנו, ר"ל תקנות שו"מ (שפייער וורמיזא ומגינצא); שנית איך הבינו השופטים לתת בימים ההם הכל בכסף, העונה את הכל, כי גם העונשים החמורים החליפו במטבעות, עד כי נבואה נזרקה בפי המשורר היינע: אם אין לך מאום, נבזה! עשה ביתך קברך; ושלישית, איך שחתו השופטים את רוח-המוכרי של העם לעשות שפטים כאלה לפני קבוצת זקנים עם נערים, נשים שאננות ובתולות עדינות, והנה תראינה נתוח הנתח ויבימו על הנס וחיו חיי נשים תמימות. כעס מביא לכלל שמות!

נעזוב נא את מקום התופת הזוה, ונפן צפונה: בשנת 1267 (ה"א כ"ז) נאספו ראשי הכנסיה הקטולית בעיר פראג במצות האפיפיור קלעמענס הרביעי (Clemens IV), אשר משל משנת ה"א כ"ה עד שנת ה"א כ"ח), ובין יתר תקנותיהם עשו לחוק ולא יעבור: אם תקצא אשה נוצרית אשר עשתה זמה עם איש יהודי, ישלם היהודי כסף ענושים לכה"פ עשרה מארק, ועוד יושם בכלא, והאשה אשר עשתה תבל כזה לזנות את היהודי תוכל ברחובות קריה, ובשרה ידושו בשומים קבל עם, ואח"כ כלה תגרש מקרב העיר ולא תשוב אליה עוד עד עולם⁶⁾.

ובכן נחזה כי הכתנים הקילו יותר משופטי הממשלה. ובאמת נתבטלה לרגלי הזמן דעת

1) Farinacius prax. crim. qu. 139 n. 5. Marquard de Susanis de jud. part. 2. cap. 2. n. 6.

2) Vildvogel D. de Judaeorum. recepian. ac tolerant. th. II. Oldradas. Cons. ult. וסס יסופר כי האבר הנחתך נתלה נוכח הארמון להיות לעד.
3) המיסר חת הברית הזאת היה שמו ארנאלד וואלפאדע, וחי בקן מאה ה"ב ותחלת מאה ה"ג למספרס.

4) Elen. Valpodarium der Stadt Mainz. Gudenus in Cod. diplomat. Tom. II p. 499.
5) עיין מאמרי "מחזה אל-מחזה" בהאופה להמנויך שנה י"ב מנומר 16 עד 20, שמה שיתוי לפני הקוראים

פרשת דברי האספה הזאת עד תומה.

הקדמונים אשר על פיה נחשב עון כזה לחמא משפט מות¹⁾, או משפט מתועב, והמחוקקים הסכימו כי יש להעניש בעונשים אחרים ולפעמים גם בעונש כסף²⁾. אבל בכל זאת דעתם נוחה מזה להעניש את היהודי בעונש חמור מעונש הנוצרי³⁾, ולפ"ד אחרים בעונש משנה⁴⁾, וזה נחוה משפטים מעוקלים גם בקהל שופטים מקילים כאלה.

אחרי ההצעה הקמנה הזאת לא למותר יהיה להעביר בסקירה אחת דעות שונות ממקצוע זה ומהן יקיש הקורא על השאר :

המחוקקים שמריק⁵⁾ וקארפצאוו⁶⁾ אומרים : העוברים על העברה הזאת אחת דתם לרוש בשרם בשופטים ובעקרבנים ולגרשם מן הארץ, ולעומתם דעת בעק⁷⁾ אומרת כי את היהודי יטאמאו במטאמי השמד (Staupbesen) ואת הנוצרים יחרימו וישלחו לצמיתות מן הארץ, אולם יודע דת ודין אחר⁸⁾ יאמר : כי ענוש יענשו להיות אסירי אָני (Galeeren-Sträflinge). ונאמר : אף כי אם נוצרי הבא על קדשה איננו בר עונשין, אכן אם העברין הנהו יהודי יענש קשה⁹⁾, ומאד ישמח המחוקק הוה אלי גיל בספרו איך פעם אחת יצא משפט היהודי להיות אסיר אָני משך שבע שנים. ולפי דעתו לא ראוי להאריך זמן העונש אם הנוצרים הקדשה היא נשואה לאיש¹⁰⁾ . . .

עוד דבר נפלא נמצא. גלוי יודוע כי בימים ההם כל חוטא ופושע אף מכני ישראל גם אם הובל לשרה קמל אם יאמר כי יש את נפשו לעוזב את דתו ולבוא במסרת ברית הנוצרים, או נקי יהיה מכל עונש, והנהו מעבשיו בכך שנה לחמא¹¹⁾; ובכ"ז נראה בחוקי מדינות אוסטריא הנמוכה (Niederösterreich) לאמר :

עברי הבא על נוצרית או נוצרי הבא על עבריה ענשם מטאמא השמד וגרוש מן הארץ, ואם גם יאבו העבריה או העברי להתנצר ולבוא אח"כ במסורת ברית הנשואין את החוטא או את החוטאת לא ינקו מעונשם¹²⁾.

מה הסב לב המחוקקים לסור הפעם משמתם? לא נדע, אולי אך משום "סחור סחור לכרמא לא תקרב". ואם נאבה לנעץ סוף הפרשה בתחלתה או נכיים הלכות פנוי הבא על הפנויה בההלכה הכתובה בחוקי יוסף אשר לארצות ויליסיה, ביהם, ומעהרן, הראויים להשאר פה לזכרון ככתבם וכלשונם :

1) Bonacossa com. opim. crim. p. 425. Boër Dec. 216 n. 5. Farinacius prax. crim. qu. 139. n. 2. et 3.

2) Aleiat. Cons. 458. n. 1. Ziegler de Jurib. Judaeor. cap. 7 et. 8.

3) Lauterbach Coll. th. pract. Pand. § 71 tit. de rit. nupt. Berger elect. crim. c. 2. mem. 4. § 3. Leyser Medd. ad. Pand. spec. 581. med. 12. Wernher obs. jur. univ. T. II part. 6. G. F. Harpprecht Dec. crim. 51 n. 25. Koch, Inst. jur. crim. § 277 n. 1 Püttmann, elem. jprd. crim. 580 etc.

4) Homel, Rhapsodia quaestionum in foro quotidie obvenient. Vol. III obs. 426.

5) Us. mod. Pand. § 18.

6) Prase. crim. part. 2. qu. 69. n. 43. et. qu 76. n. 64. sqq. et. Jprd. forens. part. 4 const. 26 def. 4.

7) Vom Rechte dov Juden cap. 13. § 16.

8) Frölich v. Frölichsburg, Commentar ub. die peincl. H. G. O. Tr. 2. B. 3. tit. 7. n. 1.

9) Farinacius. l. c. qu 139 n. 11.

10) Marquard de Sus., tr. de Judaeis part. 2. cap. 3. n. 2 et. 7.

11) ראה מאמרי "יהודי נוטה בממשלתו משאת גוית תלוי" (הכרמל החדשי משנה שלישית חוברת ה') ושם הראיתי מקרים רבים ומאורעות סוגות על אמתת ההלכה הזאת גם למעשה.

12) Emelin Abhandlung von den besonderen Rechten der Judeu in peinlichen sachen.

Und wie von denen, die sich mit drei Teufel vermischen, schon oben gesagt ist, so sollen auch diejenigen, so sich mit einem Juden oder der, so sich mit einer Jüdin vermischt der grossen Aergerniss halber wenigstens mit Ruthen ausgestrichen und auf des Landes verwiesen werden».

ובהעקתה עברית: „כאמור למעלה מאלה אשר יזנו את (שלשה) השדים כן יהי עונש הנשים אשר תפורנה את דרכיהן ליהודי או האישי אשר ידע את עבריה, בגלל הקצף אשר יעוררו ידושו בשרם למצער בשומים ויגרשום מן הארץ“¹⁾.

שמענו איפוא, כי היהודי והשעיר נשתוו ומשפט אחד לשניהם בדיני עריות. הגיון חרוץ!

והנה למותר לענות על דברי המחוקקים האלה. אך אשנה פה את אשר כבר אמרתי במקום אחר: למודים אנחנו לראות, כי ההמון יתקנא בעושר היהודים ויעולל עליהם עלילות רשע כסל, או כי הכהנים מורדי אור בשנאתם הכבושה ובקנאתם לדתם יעלו ע"י הגדות מוזרות חרון אף האספסוף לפרוע פרעות בישראל. אכן נפלאות הדבר לשמוע דברי מחוקקים תלמידי בתי שבת תחכמוני אשר על חכמתם יחיו, כי יבערו ויכסלו לחוק חקקי און כאלה, — זאת באמת לא הרגלנו לשמוע. המחוקקים האלה שכחו את פקודת אהבת רעים אשר היתה לקו בהקסד דת נצרת, והמה צללו בים המשפטים והעלו נבלי חרש כאלה, באמרם כי תורה אחת ומשפט אחד לבלתי מאמין בדתם ולכלב, לפרוץ חיות, לשד וליהודי... אי מרום! מה רחוקה דעת המחוקקים הנוצרים האלה מרעת מיסד דתם! —

עד הנה דברנו מעון פנוי הבא על הפנויה, עתה אשא דעי על חמאת אשת איש ונחזה גם כזה דעות המחוקקים לפלגותיהם.

בימים הקדמונים היה חמא משפט מות להחמאים האלה בנפשותם, ואין נ"מ לדינא אם החומא יהודי והחומאת נוצרית, או כי החומאת ממעי יהודה יצאה והעברין הנהו נוצרי, אחת דתם למות²⁾. בהמשך הזמן נשתנה הדין הזה, והדינים צוו לחתוך לעונש את אבר המשגל³⁾ ונמצאות דוגמאות מהלכה זו למעשה רשומות בספרים שונים⁴⁾. ברבות הימים נעשה פדות, ונאמר: אם היהודי עשה המומתה את נוצרית אשר עד אז היתה מצניעה לכת, גדול עונו לנשוא העונש האמור (חתיכת האבר); אולם אם האשה התמכרה עוד לפני זה לתועבה ותפוז את דרכיה לורים, או אין להעברין משפט ביאת אשת-איש (Ehebruch)⁵⁾. במה דברים אמורים במדינה או במקום ששם יענש נוצרי הבא על אשת איש נוצרית בעונש מיתה, אבל במקום אשר דמים אין לו, או יש שקלא ומריא בין הפוסקים מה לעשות ביהודי אשר תבל כזה עשה. נמה נא און למשאם ולמתנם:

יש אומרים כי במקום אשר כסף ענושים יושת על העברין שלם ושלם היהודי ככל אשר ידרוש ממנו הנוצרי אשר אשתו מעלה בו מעל, ותו לא מדי⁶⁾; ואחרים אומרים כי על היהודי לשלם יותר מאשר ישלם נוצרי, לאשר העברי איננו מאמין באמונת הכנסיה הנוצרית, אשר אך

¹⁾ Art. 19. § 20 p. 85.

²⁾ Marquard de Susanis, de Jud. part. 2. c. 3. n. 12. Ziegler, de jurib. Judaeor. cap. 7. Gabriel, Com. conc. 1. 7. concl. 21. n. 2.

³⁾ P. Gillard, tr. de poen. qu 12. Alexander, Vol. VI Cons. 99. L. Carerrius pract. causar. crim. p. 199.

⁴⁾ Doepler Schauplatz der Leibes-und Lebensstrafen 1 Th. c. 54. n. 4. p. 1022.

⁵⁾ Alexander 1. c. cons. 99. n. 6. et. Addit ad Clar. senteniar. 1. 5. §. adulterium ad voc. cum. Judaeis p. m. 364.

⁶⁾ Angel. 1. 1. Cons. 114 Bajard ad Clar. sentent. 1. 5. adulterium n. 85. sqq. Bonacossa Com. crim. p. m. 425.

היא לבריה מאשרת את בניה, וכי כן הרין גם במקום שנהגו לענוש את החוטאים בעונש גיפני, ר"ל להגדיל עונש היהודי לאשר הוא יהודי¹⁾, וע"כ יאמרו, כי על כל פנים דין היהודי להיות אסור-אָני כל ימי חייו עלי אדמות!²⁾. ודעה שלישית תכריע ותאמר: אם שפך היהודי תונותו אך למען שכך תאותו או דינו כנוצרי, אולם אם טמא את הנוצרת אך למען יטמא על ידי זה את כבוד משיח צדקם ולשום לחרפות את אמונתם, אז אחת דתו למות והונו יחרם!³⁾.

והנה גם כאן הבן שואל: איה שוקל בשיקול דעתו חפץ רועה וזנות? ואיך יוציא באור משפט, בחפשו אחרי דברים שבלב? ואיך יעלה על הדעת רעיון נמכזה כזה? אם לא כי העיקר היה בסופא דקרא „והונו יחרם“ — ומה נקל היה להשיג עדים כי דרך גבר יהודי בעלמה נוצרית היתה לא מאשר יצרו תקפו כ"א תאותו היתה לבנות את מיסד דת הנוצרים, — מה נקל היה להשיג עדים, אם ידעו כי הון היהודי יחרם... אמנם כן במקום המשפט־שמה הרשע! — והנה גם בעונשי פרשת עריות נמצא מליץ יושר המדבר טוב עלינו, ואביא את דבריו בתור חתימה, וז"ל: „תם אני ולא אדע מדוע יענש היהודי יותר מאשר יענש הנוצרי, ועבריה יותר מנוצרית בעשותם המומתה? האם תגדל החטאת נגד הממשלה אם החוטא או החוטאת אינם בני ברית? אם ימרוד נוצרי במלכו בעזר יהודי, האם יגדל או עונו מאשר אם העוה בלתי עזרתו או בעזר נוצרי? אשר ע"כ אחליט בצדק כי אין שום נפקא מינה לדינא בעון זמה מאיזה דת ואמונה שיהיו החוטאים. שקר בפי שומני ישראל כי היהודים ראויים להענש יותר מפני שהם שמופי זמה, ויתנו אותותם ואתות מדברי מציטום הרומאי ע"ד היהודים, כאמרו עליהם כי הנם עם אשר מטבעו עלול יותר להתמכר לתאות המשגל, אבל אין נכונה בפיהם, כי באמת היהודים הם אירופיים גמורים דומים במדותיהם לכל העמים הנוצרים, וע"כ אין לעשות שום חילוק בין יהודי לנוצרי“⁴⁾ ודפח"ח.

והדברים האלה נאמרו עוד לפני המרד בצרפת, שאו לא נהנו עוד היהודים בשום מקום בזכות מין האנושי! ואנן מה נעני עתה אבתריה!?

הושע לעוינוזאהן.

¹⁾ Dec., tr. crim. l. 5. cap. 16. n. 3. Tom. I.

²⁾ Clar. sententiar l. c. n. 9 p. m. 393.

³⁾ Marquard de Susanis l. c. c. 3. n. 13. Theoderici, judic. crim. pract. cap. 6. n. 78.

⁴⁾ Gmelin. l. c. p. 63. et 66.

ספר הלרי *

בין מספר הספרים מספרי קדשנו אשר היו מקובלים למוגהים ומדויקים בנוסחאותיהם, שהיו נמלאים בדי הקדמונים ועליהם סמכו כל הסופרים המדקקים והמגיהים בכל הגוגע לנוסחאות הכתובים בנקוד ועטמים וקריי וכתבן ומלא וחסר ודגש ורפי — היה בנמלא (ביחוד בעוליעולא) גם ספר אחד כ"י הידוע בשם ספר הללי, וזא זכרונו בפי הרד"ק בס' המכלול (ז"ג, ח' א', קג"ו, ח'). ובספר השרשים (ש' דרש, וש' שום), והרבה השתמש בו גם בעל מנחת שו בספרו, אס שראבו בעלמו, או שמלא מובא בשמו.

והנה, כאשר אמרנו, לא אחד היה הספר הזה אשר עליו היו סומכים הסופרים הקדמונים בהגהת ספרי קדשנו, כי בידם היו נמלאים עוד איוה ספרים מוגהים מקובלים להם לסמוך עליהם, כמו ס' סיני, הוא חומש מדוייק אשר עליו סמכו ביחוד בכל הגוגע לפסקי העטמים; חומש יריחו, מסתמא הוא חומש מוגה בא מיריחו, ומדבר מענין חסר ומלא (הרא"ב); ירושלמי, הוא הספר אשר סמך עליו ר' יונה המדקק כמו שהעיד עליו הרד"ק, ואולי הוא הספר אשר הגיה בן אשר שהיה בירושלים ימים רבים; ס' אספמיא, הוא שם כולל לספרי ספרד כי הם מוגהים מכל שאר הספרים (הג"ל). וככל אלו הספרים הזכרים היו משתמשים קדמוני המגיהים והסופרים להגיה על פיהם את ספרי קדשנו וליישר הנוסחאות עוד גם קודם שנדפסו ספרי מקראות גדולות כפעם הראשונה בוויניציאה (עי' החלון מהגרת ראשונה נד 87) על ידי דניאל בומברגי שנת

* ראה ע"ד ספר הללי המאמר לקורות המסרה הבא למטה בחדשים וגם ישנים. המ"ל.

ה"א רע"א (ע' סה"ד בשם ז"ד). וישוון בדברי הרא"ב בהקדמה שליטת לם' מסרת המסרת ותבין מדבריו כי אותן המק"ג שנדפסו בוויניציה יאלו לאור בשתי מהדורות בזמן אחד, א' בפארמאט גדול, וא' בפארמאט קטן, כי כן נראה מלשונם שאמר: לכן באתי כמוכיר וכמוהיר לכל הקורא. בספרי העשרים וארבעה הגדולים עם הקטנים הנדפסים פה וויניציה. וזה הלשון מוכיח שתיים הגדולים עם הקטנים אינם מוסבים על "לכל הקורא" (מדלג אומר "לכל הקוראים") אלא על ספרי העשרים וארבעה, שנדפסו גם גדולים גם קטנים.

ולא ראיתי אם העיר מני מהמבקרים מאומה על דבר שמו של הספר הזה, ס' הל"י, לאיזה טעם הוא נקרא ככה, ובס' שפתי ישנים ואחריו בשה"ג לא מנאחי זכרו כלל, אף כי אין כל ספק שידעו ממנו מפי הספרים שהביאו זכרו, אולי הוא מפאת שאינו כולל בקרביו ביחוד איזה למודים במסרת ודקדוק וטעמים בפ"ע כלל, והוא רק ספר מספיק מוגה בתכלית הדיוק ולא יותר, וכ"כ הם' ירושלמי הגו'. גם לא אדע אם מני מחכמי הבקרת החדשים בחו"ל דברו מאומה על אודות הם' הוה אם בשפתנו או בשארי שפות. והאחד אשר נגע כמעט להעיר על דבר שם הספר הזה, הוא המדקדק החכם רי"א בחור בספרו מסרת המסרת (שער שבתי לוחות) וז"ל: ספר הל"י מביאו הרד"ק במכלול ובשרשים וז"ל: בספר הל"י אשר בעוליותולא נמנא אשר תדרו לה' (דברים י"ב) הדלי"ת רפוייה, עכ"ל (ולפינו הוא בדגש). ואני חשבתי כי הספר נקרא כן על שם מחבר הנקרא היל"ל, אך מנאחי בקרת גוסחאות כתיב הלא לי באלף בין ב' האלמדין, ע' בשרש שום, גם ראיתי במכלול הנדפס בקושטאנטינא נקדו הל"י בידי הה"א ולא ידעתי מה הוא, עכ"ל החבור.

ועל דברי החכם החבור שהבאתי יש אמנם להעיר כי שער ולא ידע מה שער, הוא שער במחשבתו כי אולי נקרא כן הם' הל"י על שם מחברו הנקרא היל"ל, אך לא ידע להראות לנו אפילו ברמזיה בעלמא מני הוא הל"ל זה, ובאיזה זמן היה? והגיד אפוא השערתו זאת אך בשלוח, מבלי כי מנא לו איזה יתד לתלותה עליה. ואולם אנכי מנאחי באמת בשה"ד (בשם יוחסין בדורות האחרונים) וז"ל: בשנת ד"א תקנ"ג כ"ח מנחס היה שמד גדול במלכות ליאון, ואז הוילאו ומשם הכ"ד ספרי קדש שכתב אותם ר' הל"ל ומשם היו מניחים כל הספרים, ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקי, והיה ט' מאות שנה שנכתבו. עכ"ל.

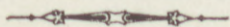
ויכולה היתה אפוא ההשערה הזאת שאורקה מפי החבור כעין נבואה (מבלי כי ידע בעצמו מה נבא) להתקבל על הל"ל, בזה לה סמוכים מדברי הרה"ד בשם היוחסין שהבאתי, לולא הספק שהטיל בה הוא בעצמו כנוכר. וראיתי אשר גם החכם החוקר המופלא ר"א גייגער בנשא את שם הספר הזה על שפתו לא ידע לבוין איך לכנותו בשמו: דגל"י או הלל"י [וזהו מפי הרא"ב כמוש"ל] ישוון דבריו בתולדות הרד"ק (או"כ מחברת ב'), אות הוא כי גם חכמי הביבליוגרפיה האשכנזים לא דברו מאומה אודותיו, ולא עלתה בידם לזכור גם שמו הנכון. ובאמת נקל לנו לשפוט כי גם חזון הספר הזה לא היה נפרץ אל קדמוניו ולא רבים נהגו מאורו, וישוון שם דברי הרא"ג מה שהעיר כי גם הרד"ק שמוכיר איזה פעמים את הכ"י הגו' של ס' הל"י הוא בעצמו לא ראהו בעיניו, אך הם' הוה היה בנמא"ל ביד ר' יעקב בן אלעזר (בעל ס' השלם) אשר היה פתוח לפניו והשתמש בו בכל עת, וממנו (מר' יעקב) למד הרד"ק מה שהביא בשם הכ"י, כי כן מנאנוהו גם בפרשו לתהלים (ק"ט יו"ד) מביא את ס' הל"י על מלת ודרשו סתם, ובשרשו שרש דרש הזכיר את ההערה ההיא בעצמה בשם ר' יעקב".

ולפי שאין השערה מנויה אלא בדבר הסמוי מן העין, על כן גם בידינו שלפניו אחמין שאינו רחוק לשער כי הספר כ"י הוה הנקרא בשם הל"י נקרא על שם העיר הקטנה הל"ל (Hillah) העומדת בקרבת צ"ל הישנה (ישוון ספרי המסעות, ולדעת איזה מהגוסטים היתה ג"כ עיר בצורה), אשר אולי משם הובא הספר הזה, כספר יריחו שבא מיריחו, וכיתר הספרים המדויקים שהובאו מצ"ל, וכס' הנקוד הגדול שחברו ר"ב אשי מצ"ל והיה בנמא"ל בידי קדמוניו, הביאו החכם ר"מ בוטריל בפ"י לס' יצירה לענין הדגש [וע' בשה"ד שכתב אלל הם' הזה: מובא בס' יצירה פ"ג מ"ג ברמב"ם (?)] ואולי ז"ל ברמב"ט]. ויש אמנם להוסיף עוד בהשערה זו, כי ס' ירושלמי הידוע (הנוכר לעיל), וזה הם' הל"י (הבבלי) מקבילים באמת זה לעומת זה בנוגע לנוסחאות שונות, הראשון (ירושלמי) למערבאי, והאחרון (הבבלי) למזרחאי.

ואמנם אין לנו קובע מסמרים בדברי השערתו זאת, בשגם כי עמדתי מעצמי על סתירה אחת קטנה ממה שנזכרתי לאחר כתיב זאת שראיתי בשכבר הימים במנחת שי (ריש ס' מלכים א' או ב') הלשון בהל"י של צ"י ון, ולא אדע להולמה, וכעת אין יש"ת"י לא מ"ש ולא שארי ספרים הגחונים לברור הענין שלפנינו, אפס לא נאמתי עכ"פ מלהניע דברי אלה, כי אולי יבוא אחרי מני אשר ימנא לאל ידו לזכור לדבר לאשורו.

צבי הכהן שערעשעווסקי.

ראסשוב על גתר דן.

אם השחית הישמעאלי את דרכו והטאותיו עצמו מאד וחשך ישית סתרו מדאגה מדבר פן תגלה רעתו בקהל. — על כן כל ירא אלהים לא ייעף לחקור ולמצוא שרש דבר, להביע מצפוני פשעו ולגמול לו כפעלו, למען ישמעו וייראו!

ויתחפשו שנית בלבושי ישמעאליים סוחרים ויבואו אל ביתו לעשות עמו הוזה על דבר ממכר וקנין, ויתורו כל חדריו, מובאין ומוצאין, גם אל חדר המטות אשר לא יפתח ויש לא יבוא בו, הניעו — ועקבות העלמה לא נודעו. — וישאלו בסתר את כל שכניו סביבותיו, מי היו המקוננות אשר נשאו נהי בהנשא המתה מן הבית, ואין מגיד — כי לא ראו ולא שמעו, ואחרי עמל רב הקשיבו מפי איש מספר לתמו, כי לפני ימים מספר בא איש אחד הנה במרכבה כבודה, ואדוני הבית ואשתו הטילו ילדה קטנה וישארה אל המרכבה, ותסע מזה — ומאז מצא רחמן און לו ויצבור כסף רב! — ותפץ החברה בכל העיר, לא נשארה גם מרכבה אחת אשר לא שמו אליה לב, עד אשר הגיד להם רבב אחד כי הוא הביא איש עברי אורח, ועל זרועותיו נשא עלמה קטנה הולה מבית הישמעאלי למלון האורחים בקצה העיר, אשר בו רק עברים סוחרים יתלוננו, והאורה שלם לו גמולו ביד נדיבה.

עברי — ילדה נוצרית — מה לו ולה? רק כסיל לא יבין את זאת!! —

כל הלילה לא נחו ולא שקמו הרעים ולא נתנו שנת לעיניהם, הלכו, רכבו ונסעו, דפקו פתחי נדיבי הנוצרים ונכבדיהם, התלחשו והתיעצו מה לעשות. לו קרו מהומות ותשואות כאלה בלילה באחת הערים הגדולות, כי עתה התעוררו השומרים הסובבים בעיר בלילות לעצור בעד מפריעי מנוחה, כי חשבו לשודדים עושים במחשך מעשיהם, או במורדים קושרי קשר על המטלה; ובפאריו נתנו אותם לפני הדבקים בבונאפארטע היוצאים בפעלם להרגיו את הארץ, או למאהבי שאמבאָר השוטטים בשוקים וברחובות להרעיש את העיר, להושיבהו על כסא אבותיו — אך פה כל שוטרי העיר נמו שנתם, גם אם באו זדים להפוך משרש קריה ומלואה לא שמו אליהם לב.

הבוקר אור ועדת עריצים תקיפה את המלון, ושר העיר ועמו אנשי חיל תוגרמה באו אל תוך הבית, וברעש וקול גדול העירו את העברים משנתם, במקל ובאגרוף הוציאו אותם מערשותם ואחרי כן שפכו עליהם חרפות וגדופים כמים. — איש אל רעהו תמהו העברים האורחים בני ארצות שונות, ויחשבו את הבאים למרצחים מבקשי נפשם.

— שמעו נא נבזים ושפלים, אמר השר בקול נורא, המעט לכם עשות כל עול במשלה ידכם ולעשוק במאזני מרמה, כי עוד תחניפו את הארץ בדם, תהרגו נפשות נקיים ותלוקו ככלבים את דמם? — רבים שמעו רק רעם ורעש ולא ידעו מאומה מכל דבריו, כי לא הבינו שפת הארץ, עד אשר בא המליץ ויגד להם בשפת צרפת את דברי השר — ויהדרו מאד, השתוממו ונאלמו, כי לא ידעו מה ישיבו על אשמת שוא ודבר כזב כאלה.

— אדוני, הרהיבו אנשים אחדים בנפשם עזו לענות אותו, אל נא תרשיענו טרם בחנת ונסית את הדבר, ואם יש באיש אחד מאתנו עון יסרהו במשפט.

— כלכם מרצחים, חבר פושעים אתם יחד, כי התעיתם בנפשותיכם באמונת הבל ואכזריה לעשות ענות מצות בתג האביב ברם נוצרים, וגם פה משכתם ברשכתם בת נוצרית, טבחתם אותה ולא חמלתם, ואספתם את דמה אל כליכם להיות למשמרת ליום מועד!

— שקר ענו בנו אויבינו מאז, וגם היום הסיתוך בנו בשקר ותרמית — לא נרהה ולא נפחד מאומה, חפש נא כל חדרי הבית, משש נא את כל כלינו וראה ודעה אם נמצא שרש דבר מכל התועבה הזאת, אשרי בראו שוטנינו הרשעים מלבם!

— אמת הדבר — השמיעו פתאום קולם אנשים אשר עמדו אחרי אנשי החיל, כי בכנפיהם נמצא היום דם נקיה, דם ילדה נוצרית, ושקר אתם דוברים כי ידיכם לא עשו חטם, אנחנו נוציא היום לאור משפט, נחשוף אתכם ונגלה את מסתוריכם לעיני השמש — רוצחים, מוכרים בכסף את אדונינו את מושיענו! — האנשים האלה היו היעזואים ושלשת רעיו אשר נבנו את הישמעאליית מקברה, המה הסיתו את שר העיר לנקום ביהודים נקמתם, ופה עמדו עליהם לשטנם.

ויחלו עושי רצון השר להפש את היהודים איש איש לברו מכף רגלו ועד קרקדו עד כי ערומים הציגום בלי לבוש, אחרי כן באו אל חדריהם ויפתחו שקיהם וצרורותם, גם את רצפת הבית הכו רססים ובקיעים, והיעזואים ינע בכל כחו למשש באצבעותיו את כל הכלים והחפצים, אף כל כפיים מעץ קרשי הרצפה, את הכל בחן ויחקור אם לא נכתם דבר בדם, גם הריח באפו, והמים אשר היו בכל הבית הריק מכלי אל כלי וירא אולי נמצא במ שריד דם. — אך ינע בדי ריק, אשר לא היה ולא נהיה; שחוק ומהתלות זורמו שפתיו פעם בפעם על העברים, אשר ספרו כל צעדיו ופערו פיהם כלמו לשמוע אחרית הבקורת.

עוד השר ואנשיו חותרים בכל עוז לגלות עמקות מני חשך, והקול נשמע בכל העיר לאמר: "העברים טבחו איש ואת דמו כעסים שתו!" ויננים ריקים ופוחים יחד את קטוליקים בני נבל התמלאו על משכנות היהודים, ינרו אבנים בתלונותיהם, פרצו דלתות ויעבורו ויבוזו חסנם ויקרם ואת היותר החרימו. — גם בתוך הרחובות נפלו על בני ישראל ההולכים בהשקט ובכטחה לרגלי מסחרם, ויקחו בחזקה מאמתחותיהם כסף ומורי שעות ואת בנדיהם מעליהם הפשיטו, ועל כל אלה הכום הכה ופצוע, כי כל שדוד נסה להתיצב לקראת שציו ולא היה כרחל לפני נוזויה — ועל כן נמשו בכל העיר מלחמות אגרוף בין גדולים ובין עושקיהם, ואנקת המוכה גם קול אויב ומתנגם הרעישו את כל הקריה. —

כראות שר העיר כי רק תואנה בקשו הקטוליקים מהעברים ולשונם הוות דברה, הואיל לתת את הראשונים אל בית הסודר אם לא יגירו ממסן מי יצא השקר הזה — ויספרו לו את התלאה אשר מצאה את העלמה בת הנוצרים בבית רחמן, וכי הוא מכרה לעברי אשר אין חפץ לו בה כי אם בדמה, ללוש בו מצות לחג האביב, ומקום תחנות הקונה האורח היה במלון הזה. — ויקרא השר אל רחמן, ויבוא ויגד כי כנים דברי השוטנים כי הפקיד את הילדה ביד עברי, אך הקטוליקים לשוא ישועו ויקראו חמם, יען כי היא עברה, בת ישראל מרומניא, אשר הובאה הנה מנאלאץ ביד ישמעאלי מכירו ומידעו אשר לא ישא לשוא נפשו; ויתן אות ומופת לדבריו, כי כל אלה המתאוננים היו בביתו ולא יכלו דבר אתה בלשונותם לגויהם, ורק העברי לבדו השתעשע אתה בלשון עמה. "לפוקה ולמכשול לב היה לי, אמר עוד בהניחו את ידו על לבו, לתת יהודיה ביד נוצרים למען באמונתם תחיה כל ימיה; ואילו עשיתי זאת הייתי מעול וחוטא ובוגד במחמד קדושנו! — ואת האיש אשר נכמרו רחמיו על העזובה לא ידעתי, אך הגידו לי כי ביום ההוא נסע באניה לסטאמבול".

כל שוכני מלון האורחים גם כן העידו, כי לפני ימים אחדים בא שמה איש אחד בבקר ויצא לפעלו ולעבודתו, ולפנות ערב בא שנית וילדה קטנה על זרעותיו ויתמהמה רק רגעים מספר, ויסע לדרכו; ומי הוא, מה שמו וזכרו — אין יודע.

אז אמר השר אל הקטוליקים: "חדלו לכם מן העברים כי אין דבר; הן תבשו ותכלמו כי לתוהו תמיטו עליהם און, ועיניכם תחזינה דבים במקום אשר גם יער און; רק בארצותיכם יעקשו הישרה להוציא שם רע על נוי כלו כי הוא ימצה וירזה דם אדם, ובארצנו לא ראינו כזאת ולא שמענו, רבבות אלפי ישראל הנפוצים בכל קצותיה לא עשו שערוריה כמות מעולם — על כן נפשי עפלה ואין אמון בה כי היהודים בארצותיכם לאוכלי דם אדם נהפכו! — קשי לב אתם כלכם ולא תוכלו להבליג עלי משטמתכם גם לעברים גם לנו, והיא תעורר אתכם להשחית ולהרע גם בכוב ואשמת שקר! — גם היום אחרי כל המהומה והמבוכה ראיתם כי רוח זרעתם וסופתה קצרתם; ואם לא השחוק הוא, כי העלמה אשר בעבורה חררתם את כל החרדה הזאת ונלאיתם ללכל בקרב לבכם נקמתה, היא עבריה, והן לא תשתגעו להאמין כי העברים גם את אחותם רצחו!! — לכו נא וראו את העשק והמרוצה אשר הסבותם בכל העיר, כי אחיכם דברי שקר כמוכם עשקו ורוצצו את העברים השקטים והשלמים, באין עול בכפם! — על כן, שוקרי און, לא תצאו עתה מן המשמר שבעת ימים, ומאתים שקל כסף תשלמו עונש — יען הרגותם באולתכם ובמרמתכם את שוטרי העיר כל הלילה!" —

אחרית התנואות אשר מצאו אנשי דמים ומרמה, הקטוליקים, על בני ישראל בסמירנא, היתה כאחרית עלילותם בכל עת אשר יפערו פיהם לבלע את יעקב ויסערו להפיצנו ולעשות בו כלה — בשקר באו ובהבל שמש יכסה; לבר כי בארצות הנוצרים יושבו את האומללים החפים מפשע — חשך וצלמות, ברול תבוא נפשם וימים רבים תחת יד אויב ומתנקם מר יאנחו, והשופטים יחקרו את הדבר לאט לאט, ולא בחפזון ילכו לאמר לאסורים: צאו! — אף ירשו את בשרם בשבטים, אולי מרוב כעס ומכאובים יודו כי עשו דבר אשר לא עשו — ופה, בארץ ישמעאל, בטח לב השופט המושלמי כי לשון השוטנים הצמידה מרמה, על כן לא אחר להוציא משפטו אור והקטוליקים שבו בחרפה ונענשו. —

לנכון נקל לדעת הסבה מדוע לא נמשה האשמה הנאלחה הזאת בתוגרמה, יען כי הקטוליקים הקנאים והנוקמים בזכרם עתה, בימי משוש דרכם וגבורת אמנותם, את אחיהם הראשונים ואת ענים ומרודיהם בימי קדם — עת עובדי פסל המתהללים באילילים שמו אשם נפש אבותיהם, כי ישתו ירוו דמי ילדים קטנים כבוא גוים להסתפת בנחלתם ולהתלונן בצל אמנות הנוצרים — יתקצפו וישימו להם לחק לגול חרפת תועבה כזאת גם על ישראל, ובכל מקומות מושבותם יחדשו כפעם בפעם עלילותם, לרדוף באף את שנואי נפשם, את העברים, אשר אין איש בארץ נחלה על שברם, כי אין מלך ואין שר ואין עומד בפרץ להם ואין מתעורר להכזיב דברי הות לבם ולהגן על רצוני משפט; ובהשנות העלילה פעמים אין מספר נטה לב גם יתר מפלגות הנוצרים להאמין בשקר. — לא כן בארץ ישמעאל, שם לא עלה מעולם על לב איש מושלמי לשום ליעקב עלילות דברים כאלה, יען גם על הישמעאלים, מאז היותם לגוי עד עתה, לא הוציא איש שם רע אשר כזה — על כן אם גם תכלית שנאה ישנאו את כל בני דת אחרת, ובתוכם גם את העברים, לא יפרו ברית אדם ולא יחשבו מחשבות להפוך אנשים כערכם לחיותו יער ולהפיה כזבים כי דמי אדם ילקו! —

בין האורחים אשר נתנו לגדופים במלון, בהציגם אותם ערומים כיום הולדם ויחפשו בכנפי בנדיהם דם נוצרים — היה איש מנאלאץ אשר נפשו באה בסוד נכבדי העברים בבית ר' נחום בירת האביב, עת הביאו שמה את העלם בנימין המצל מכף הישמעאלי. — ואחרי הודעו עתה מפי רחמן כי בביתו היתה עלמה קטנה מארץ העברים, אשר הובאה מנאלאץ, כדבריו, וזכר את דבר בנימן ואחותו אשר עמו היתה בצרה באהל הישמעאלי ובעוף התעופפה ואיננה, וכי לשוא התאורו אץ תמימי לב עוז לחפשנה כמטמונים בכל סביבות העיר, כי לא נמצאה; ויוצא לאור משפט אמת כי הילדה הגולה מורועות אביה אשר השלך באכזריות חמה במי הדגנו, היא העלמה אשר הובאה מנאלאץ ותהי ביד רחמן — ואם כן יש תקוה לאחריתה כי לא תאבד בענין רע, כי נמכרה לעברי אשר לא יתהלך אתה כאת מקנת כספו, ולא נתן מכרה למען מצוא שבר במרכלתו, כי אם עשה חסד ואמת ברחמי וברוב חסדיו. — אך מי היה העברי הזה אשר הופיע כמלאך לחלצה ממצר? — כמעט נולדה השאלה הזאת בקרב עשתונותיו החליף כח וכל טרח לא היה לו למשא לחקור את הדבר, וימחר אל בית רחמן; אולם כאשר בא אליו כן יצא, כי גם רחמן לא ידע מי האיש ומה שמו, ויאמר כי הוא נבה הקומה, שערות ראשו ווקנו שחורות כעורב, לבוש מחלצות כאצילי בני אירופא, עיני זמוכות במשבצות זהב על אפיו, ועל צווארו שרשרת זהב ומורה המעלות על קצותה; ויוסף עוד להגיד כי פנשהו על חוף הים במקום פלוגי אלמוני. ולא אחר הגאלאצי יובא היש אל החוף וישאל את פי כל מכיריו ומידעיו, ובתוכם גם אלה אשר ראו את האיש ביום ההוא בעיר, אך אין יודע אותו, ושמו וארצו לא נודעו למו. — באבוד כל תוחלת להודע אל נכון מי היה האיש, לא חדל לספר לרעהו ר' נחום במכתב את כל המקרה הזה, למען ידע גם הוא ויגיד אל העלם בנימין כי עוד גיר לאחותו בארץ, כי היא מכורה מיד הישמעאלי לסוחר עברי, ואולי ברוב הימים עוד ימצאה.

והקטוליקים, אשר באש עברתם וקנאתם כמוקד בערו, לא האמינו לדברי רחמן כי הילדה היא עבריה, ויחשבוה לנוצרית ננובה ביד הרשע הישמעאלי, למען מכור אותה לאמה ולהביאה לחסות תחת כנפי דת מחמד, ורק בראותו כי אפסה כל תקוה להחליטה, מכר אותה לעברי

אשר בלי ספק יספחנה אל בית יעקב, כי עברת המושלמים אל הדת הנוצרית קשתה, — על כן התעוררו שנית בכל עוז וישובו ויודשו עקבות העברי הקונה, ואחרי כל מאמצי כחם נודע למו כי הוא באמת ירד הים באניה לקונסטאנטינופול, ויכהרו לשלוח שמה ציר קל לרעייהם ואנשי שלומם ובריתם, להגל את כל הקריה הגדולה לאלהים הזאת ולחקרה, וידיהם עשו תושיה — כי בני בריתם בסמאמכול הפשו את העברי בכל השוקים והרחובות עד כי מצאורו.

אל נא יפלא בעיניך, קורא, כי דבר קטן וקל אשר כזה עורר כל עתודי הקטוליקים, וילדה קטנה בת בלי שם באין דורש ומבקש לה לא נתנה דמי להם ויתהפכו בתהבולות רבות ומזמות אין מספר לתפוש אותה בכף ולעשות בה כצות נפשם — הלא ידעת אם לא שמעת את דבר העלם מורט ארא הג'נב מבית אביו העברי בבאָלאָניא, התועבה הזאת הרעישה את כל ארצות אירופא, כי אביו, אשר כלתה נפשו לבנו יקיר לו, הודך והיחיד לפניו, הקים גם את נאפאלעאָן השלישי מכסאו לכתוב אל אבי הקטוליקים ברומי, להתחנן אליו ולבקש מלפניו לדבר על לב היעוואיטים, אשר החביאו את הנער, לבלתי עשות שערוריה כזאת ולהשיב את הבן אל אביו. — אך אזני פיוס התשיעי נאמטו משמוע ולא מלא אחרי עצת קיסר צרפת, באָמרו כי קצרה ידו מהושיע, יען היעוואיטים קשים ומנו ואינם שומעים לקולו. — ואם ככה היה משפטם את נער עברי מלדה, ויבזו לכל חרפה וכלמה ולצעקת חמם בכל הארץ — לא נשתאה עוד לעלילותם בדבר הילדה הזאת אשר חשבוה לבת נוצרי, ועל דעתם היתה להם הצדקה לשמור עקב רב את המשפט אשר שמו להם לקו: „כל הדרכים טובות הנה, אם רק תובילנה לכחוז חפצנו“, להפיק זממם באשר לאל ידם, וכל מכשול מעל דרכם לנתוש ולהרוס! —

הגואל את רחל מכל רע, העברי הסוחר בן-גד — יליד לעמבערג אשר אוה למושב לו העיר קאָנסטאנטינופול, איש נכבד ועשיר ועיניו לא חסה על כספו ויוציאנה מבית רחמן — נשאה על זרועותיו במרכבתו אל מלונו בסמירנא ומשם אל אָניו, כאשר ידענו; שמה עטר אותה חסד ורחמים, כרנע החליף שלמותיה, הליבישה מעטה תהלה תחת בלויי סחבותיה, ורופא נאמן ויודע דעת לא סר ממנה כל שבעת הימים אשר היו באָניו, וכצללי ליל יברחו מעט מעט לאור בוקר, כן נסו תחלואיה מעט מעט מדי יום ביומו, לחייה החלו להתכנסות הכלילות ועיניה אורו, תחת אנחות נשמע מפיה צחוק עוללים, לאיש חסדה קראה „אבי!“ והוא גם הוא אמר לה „בתו!“ ויושט לה בכל עת מאשר מצאה ידו באָניו משחקי עוללים, חפצים משמחים לבב צעירה לימים כמזה. — בבואם לקאָנסטאנטינופול וכצאתם מן האניה לא העמיסה עוד על שכמו, כי אם אהוה בידה וינהגנה עד העגנה ויביאנה אל ביתו; שם קדמה רעיתו פניהם בשמחה ותקח אוהה לה לבת, ואחר שבעת ימים אחרים נהפכה החולה, אשר נחשבה עם יוררי בור, לעלמה בריאה וחזקה ועצמותיה מלאו עלומים, ותהי לנערה כלילת יופי, ואמה החדשה שָׁשָׂה עליה כעל פרי בסנה — וברוב הימים שכחה רחל את כל תלאותיה, וגם את אבותיה הראשונים לא זכרה עוד. בעת ההיא נוסדו הקטוליקים גם פה כדת מה לעשות את הידדה, אשר הלכה שבי לפני יהודי — כי איך יכול נוצרי נוצר תורתו בלב תמים להתאפק ולבלתי קנא לאמונתו קנאה גדולה, בראותו לעינו נפש בת רתו לשלל לעברי פושע ומכחש בכן-אלהים? הלא הוא ישרש בחזקת היד כל נסעי נעמנים מקרבה, אשר הנחלו לה מלדה מבטן הורתה, ועל מקומם יעלו קמוש וחוח, עד כי לא תדע אחרי כן את כל מחמדיה אשר היו לה בימי חרפה, ותבחר בהבלי היהודים וכמהם תלך בדרך עקש ונלוז, כעבריה ארורה בת ישראל, אשר לא ראתה מעולם גם פסל ומסכה בחדרי אבותיה! —

— לו היה כדבר הזה במקום ממשלתנו, אמר האחר, כי אז גם השפחה אשר אחר הרחיים עשתה וגם יכלה להוציא את בלע העברי מפיו; לא כן פה, החסות בצל תוגרמה הוא לפליטה ליהודים לעשות מעשיהם זר מעשיהם, לחטוא לנוצרים ולעולל עלילות ברשע, אזלת ידנו אם גם חכמים ונבונים אנחנו, כי דברינו לא יאָמנו, וכצדיק הנוצרי כרשע העברי בעיני השופטים. — ובכל זאת ננסה נא לערוך קרב לקראת העברי נגדה נא לשופטי העיר, אולי נשכילה בדרכנו ונצדק עקב שחד. — ואם לא תצלח לנו, אמר השני, אז במהשך יהיה מעשינו ונמול עולתה נשלם מרימה, עם

עקש נַפְּל, לא נקה את הילדה בחוקה לעיני השמש, כי לא לבד לא נועיל מאומה כי אם עוד נִסְר קשות, אך ברמיה נוציאה מבית היהודי ועין שזפתה לא תוסיף.

בימי הרבוני קיץ, עת השמש כלפיד איש בוער בשמים, כל יושבי קָאָנְסְטַאנְטִינוֹפּוֹל העשירים, אשר לא אָכְפָּ עליהם פיהם למצוא לחמם בניוע כפיהם וזעת אפיהם, יסתתרו מחמתו בצל קורת בתימו ואינם יוצאים החוצה, רק בפנות היום לערוב יגחו ממחבואיהם לשאוף רוח צה בניני עדנים; וגם בן-גד ורעיתו ובתם רחל החדשה עמם, אשר בחיקם שכבה ולא שבעו לנשקה מנשיקות פיהם, יצאו יום יום לפנות ערב אל הגן אחרי כתלי ביתם בחצר, ושם בין עצי לבונה מור ואהלות אכלו ושתו ויתעדנו. שמה בא פעם בפעם גם שכנו הגר בבית ההוא, כנעני יוני, עם אשתו ועולליו לשוח בנגן, ולו היתה בת קטנה בת חמש שנים אשר התרועעה קל מהרה את רחל, כי כן דרך עוללים להתלכד חיש במעדנות אהוה גם אם לא יבין איש שפת רעהו, כי רב כח מחולת ילדים ברקדם יחד כבני צאן עלי דשא, או משחקי-שעשועים אחרים, לאחד לבותם ברגע אחד, אם גם לא ידע איש את אחיהו מעולם וגם אם אין אומר ואין דברים, כי אם צחוק מנפש שמה ומתענגת.

ויהי היום, ויבוא שוטר ישמעאלי אל בית בן-גד ויקראתו ללכת אחריו אל השופט, כי דבר לו אליו, וילך. בבואו התרגו אליו השופט ושאלנו עלה באזוני, כדרך השופטים הפראים השופכים בוז על איש גם מים ידעו אם יזכה בהשפטו אם לא.

— האתה העברי אשר ננבת נפש מילדי הנוצרים, עלמה קטנה בסמירנא, ותאספנה אל ביתך פה? ויחרד בן-גד כמעט רגע, כי לא האמין לשמוע שאלה כזאת לפתע פתאום.

— אדוני, ענה, תם וישר אני ולא ננבתי מעולם דבר ואף כי נפש אדם; אמת הדבר כי הבאתי אתי הנה מסמירנא ילדה קטנה, אך לא גנבתיה כי אם במיטב כספי קניתי. והשנית היא עבריה בת ארץ מולדתי, עודנו חי המוכר רחמן בסמירנא, הוא ואשתו עדים נאמנים לי כי מידם באה אלי העלמה החולה והשוממה אשר בביתם באה עד שערי מות, והמה ברכו אותי כי הסירותי מסבל שכמם ועוד שלמתי להם חמשה ושבעים שקל כסף; אם טוב בעיני אדוני יצוה נא על עושי רצונו לשאול את פי האנשים ההם: הכנים דברי אם לא.

— כן אעשה, אמר השופט, ואתה השמר לנפשך מאד ואל תפול בשנחה תכרינה ידיך לך, כי אם תשים כזב מחסך הן יותן ראשך לעוף השמים.

— אבטח ולא אפחד, השיב בן-גד, לא מנעתי רעה בתוך חכי מעולם, וכל אשר הגדתי לך הוא אמת. ויפתח השופט את הדלת ויקרא אל שני השטנים הקטוליקים אשר היו בחדר השני ויגד להם את דברי בן-גד; אך המה כחשו ויאמרו לא הוא, ויחלו את פני השופט להשיב להם את הילדה כרגע עד בוא דברי רחמן ועדותו מסמירנא, יען כי העברי הודע בנפשו שקרו זפחותו ימלט עם הילדה גם היום לקצות הארץ ולא ימצא עוד אחרי כן.

— לא לכם זרים להוציא משפט, אמר בן-גד בקצף גדול, אנכי העירותי לי עדים אשר באלהים ישבעו כי רק אמת יהנה חכי, ואתם שוא תדברון וברוחכם רמיה; אנכי עשיתי חסד ואמת עם ילדה עוובה באין אָב ואם ופדיתיה משחת במחיר הוני, הייתי לה לאב בארץ נכריה בתוך אנשים אשר גם שפתה לא הבינו, כי מארץ העברים היא ושפתם על לשונה, בכספי וזהבי רפאתיה ותרפא, ואי זה הנמול אשר זכיתי לפר טרחי ומשא? הכי אמרתי לאיש: הבה לי? אלהים בשמים לבד ואכולני פרי מעללי הטובים! — ואתם קמתם היום ופציתם פיכם אָלַה וּכחש, תחשדוני כי אעזוב את כל יגיעי, ביתי ונחלתי אשר רכשתי לי פה זה חמש עשרה שנה, גם מרכלתי הגדולה ואלך לנוע בשימון את הנערה הזאת? — הבל ודברים לא יסכן במ כאלה יוציא מפיהם רק אנשי אָון ודוברי שקר, הנכם כזובים, העלמה היא עבריה, אחותי בת עמי, ולא אנכי אמלט כי אם אתם תברחו ברוח בעיד מעט, בבוא השמועה לאזני שופטנו כי לחמם באתם ומגמת פניכם להפוך עבריה לנוצרית, או במערות צורים תחבאו למען לא כזדונכם תנסו!! —

— לכו לביתכם, אמר השופט, ואחרי שבעה ימים שובו וכוואו אלי, כי למועד ההוא אדע מי מכם יצדק; אך דעו כלכם כי עושה רמיה לא ינקה, ואת נו חוטא ופושע אתן למכים! ויקומו וילכו.

בירכתי הגן מאחורי בית בן-גד בסתר עצים גדולים ורעננים היה פתח קטן, בו יכלו יושבי הבית לצאת אל רחוב שלאנן ושלו אשר עובריו מעט; ויהי היום, עת היה השמש בתקופתו על קצות השמים, שחקו שתי העלמות, רחל ובת היוני, כדרךן, וכאשר נלאתה רחל כרוב המרוץ הנה והנה שבה אל הוריה תחת העץ לשתות קאֶע, ובת היוני פתחה את הדלת הקטנה ותצא החוצה — ככה עשו העלמות פעמים רבות לראות מה יעשה ברהוב, כי דרך השער הגדול במבוא הבית לא נתנון הוריהן לצאת — והנה מרכבה כבודה לקראתה, בה ישב איש וכידו משחקי עוללים: פסלי עץ, צפרים, אריות ונמרים משמיעים קול זמרה, והוא מורה אליה באצבעותיו למען תקרב אליו. — ותפן כה וכה, ובראותה כי אין איש מעברי אביה אשר יגדר אַרחה בעדה לבלתי לבת הלאה, נכספה נפשה מאד לקחת את המנחה מיד איש חסדה זה, המניש לה בלי מחיר פלאים נעימים כאלה; ותרץ אליו, וישלח האיש את ידו ויערונה לעלות על המרכבה, ותעל; שם הושיבה לימינו ויגש לה את חמודותיו, ותשמח עליהן שמחה גדולה. — פתאום דפק דרכב את הסוסים והמרכבה רצה מזה כדרור לעוף; הנערה חרדה מאד ותחל לזעוק מר, וימחר האיש וישם מחסום לפיה במטפחתו — וכה התעופפה המרכבה דרך רחובות ושוקים שונים ורבים, עד בואה אל בית מחוץ לעיר, שם יצאו עוד שני אנשים לקראת הבאים, ויסבלו את הנערה על כתף ויביאוה הביתה — אז נשאה את קולה ותבך, ותצעק בשפת יון: „הביאוני אל אבי ואמי!“ — אך האנשים האלה — הקטוליקים — לא הבינו את דבריה ויחשבו כי מלות עבריות על לשונה, ולמען השקוט את רוחה ולמנוע קולה מבכי הוסיפו לה על הפצי שעשויה עוד דברים רבים משמחי לבב עוללים, וגם ממתקים ומגדנות הרבו לה, ותשקוט מעט.

צירים קלים שולחו כנגע לכל עבר ולכל פנה לבשר את אחיהם הקטוליקים כי נתן אלהים בידם את הילדה העבריה, בה רצתה נפשם מאז, ואלה מהרו ויכוואו וגם כמר אחד אתם הביאו, ותהי ראשית מעשיהם להביאה בכרית הדת הנוצרית. — בחדר גדול ורחב ידים, בו הציתו נרות אין מספר, ערכו שולחן ויפרשו עליו מכסה משי ורקמה, ועל המכסה בקוץ העמידו צלב כסף עם פסל דמות ישוע על העץ, בידיים פרושות ורגלים ישרות, ולימין הצלב ספר הברית החדשה מצופה זהב. — הכומר היה לבוש מעיל לבן כשלג ולפניו היה מורק כסף מלא מים קדושים גם אגודת אווב. — אז העמיס האחר את הנערה על זרועותיו ויציגנה לפני הכומר; העלמה ראתה כן תמהה, רעדה אחותה ותחל לבכות עוד; והכומר לא פנה אל בכיה ואל קולה ויפתח את העוואנגליום ויקרא בו שתים או שלש דלתות בקול רנה יוצא דרך הנחירים, ויטובל את האגודה במים ויזרוק עליה. — החרדה הפילה עליה מראש תדרמה ותתעלף, ונספי המים הקרים אשר נפלו עתה על פניה כרסיסי מטר הועילו להעירה. — אחרי כן ברכו במקלה את האם הקדושה ואת בן-האלהים כי הואילו בקדשם ובחסדם הגדול להשגיח ממכון שבתם בשמים ממעל אל הנערה הזאת לאספה תחת כנפיהם! — הילדה שפכה דמעות כמים ותישן, וכל העדה אכלה למעדנים ותשתה ממתקים והשיגה ששון ושמחה כל הלילה.

כהתימה לשתות קאֶע מהרה רחל לבקש את שאהבה נפשה, את רעותה ותשוטט בכל הגן לאַרכו ולרחבו והנה איגנה, והורי חברתה ישבו בהשקט ובבטחה על מקומם ולא דאגו בראשונה לבתם, וידמו כי בגן היא משחקת, אך בבוא העת לאכול ארוחת הערב קמה הורתה ממושבה ותלך לבקש את בתה ולא מצאה אותה, ותקרא לה בקול רם בשמה ואין קול ואין קשב, ותחפשנה בכל הדרי מגוריה, ותשאל את פי שכניה, בן-גד ורעיתו, והמה שאלו את רחל — אך בדי ריק יגעו כולמו כי לא נמצאה. — ויקרבו הוריה אל הדלת הקטנה והנה היא פתוחה, ויאמרו אולי יצוא יצאה אל הרחוב ההוא, ובהיותה צמָאָה לחרשות חלפה מזה אל רחוב אחר ותלך ותתע בעיר. ויקחו את עבדיהם, וגם בן-גד היה בעזריהם, וידודו מבית אל בית ומחצר אל החצר

סביבותיהם, וישאלו וידרשו ויחקרו — ואולם רוח אחד היה בפי כל האנשים אשר פגשו: „לא ראינו ולא שמענו“. ויצא לבם, וישבו לביתם ויבכו בכי גדול ולא נתנו לעפעפיהם תנומה כל הלילה. בבוקר אור מהר אבי האוכדה לבוא אל שר העיר ויספר לו את כל אשר קרהו, והוא לא התמהמה לפקד על כל שוטריו לחפש את הנערה; גם בכל מכתבי החדשות, המבשרים מדי יום ביומו כל מקרה, הודיעו את הדבר הרע הזה, ואביה התנדב לנסול מאה שקל לכל מוצאה. יומים עברו ואין יודע עד מה, רק צוררי ישראל ומתקוממו התלחשו לאמר: „ידי העברים היו במעל הזה, כי המה בכל עת יגורו על נפש כל עולל ויונק מן הנוצרים ולדמיהם יארובו להכין במ לחם עוני לחג האביב“, והשמעה הזאת הגיעה גם עד אָוֹנִי אבי הנערה, אשר אם גם לא האמין בה, בכל זאת מוצאה האשמה הנוראה הזאת מסלות בלבבו, ויצו חרש על עבדי ביתו לרַגֵּל את כל פנות חרדי שכנו בן-גד העברי ועלותיו, אולי ימצאו שורש דבר. — ביום השלישי כעלות השחר, שמע היוני, אשר המסה ערשו בדמעתו כל הלילה, וכל עבדיו שנתם נמו — קול איש דופק בכל כחו כשער הבית וחלונותיו, וימהר ויקם ויפתח את השער, והנה איש נצב לנגדו וידו אוחות בימין בתו. — תלאה לשון איש לספר שמחת לבו ברגע ההוא, מרוב ששוננו היה כנבר עברו יין ויעמוד על מקומו ולא מש — עד כי העלמה חלצה גפשו ממכותה ותפול בזרועותיו ותקרא: „אָבִי, אָבִי!“ ויקחנה וישאנה הביתה והאיש אחריהם; לקולם קפצה גם האם ממתנה, מבכה מרוב שמחה וצועקת בלי חשך: „בתי, בתי, איפוא היית? הגידו!“ האיש אשר נהג ויביא את הנערה אל בית אביה, ספר, כי מוצאה ביום ההוא בטרם בוקר ברחוב צר, תועה מבלי דעת אָנֶה תלך, ואף אם הגידה לו שמות הוריה לא ידע בית מגורם, אך בזכרו כי קרא במכתבי החדשות שמות הרחוב והבית אשר ממנו יצאה עלמה קטנה ולא באה, אמר בלבו אולי היא האובדת ויביאה הנה. — כחש האיש הזה ומלבו בדא את כל אלה; הקטוליקים, אשר לכדו בערמה את הנערה, חדרו מאד בשמעם מפי מבשרי החדשות את דבר בת היוני, ויִנְכְחוּ לדעת כי שגגה יצאה מלפניהם לחטוף נוצרית תחת העבריה אשר אליה כלתה נפשם, ויבשו מכל מועצותיהם ויכלמו משמחתם ללא דבר להביא נוצרית בבית דת הנוצרית, אף יראו ופחדו פן דמם יהיה בראשם אם תגלה רעתם בקהל — ויאמרו כלם פה אחד להשיב את הבת אל אביה ואמה, ויתחכמו לה לפרוש שמיכה על עיניה, לשאת אותה במחשכים בנשף אל אחד המקומות השלויים מאין אדם בעיר, לעזבה שם ולהמלט; ואיש עתי, קטוליקי, הודיע שפת יון (אשר ברוב עמל מצאווהו בעיר) עמד הכן ברחוב ההוא ללכת לקראתה ולפנשה, לשאול את פיה על דבר אביה ואמה, להתחסד כאיש צדיק צדקות אָהב ומרחם עוזבה ונגלמדה, לדבר על לבה ולנחמה, להביאה אל הוריה ולקחת מידם משכורתו מאה שקל — והיה הכסף הזה נחמתם למלאות אשר הוציאו מכיסם לקנות יין ותירוש בנשף חשקם.

להמלות השמחה בבית היוני באו גם בן-גד ורעיתו, וישמעו מפי הנערה את כל הצרה והיגון אשר מצאווה, אך היא לא ידעה איפה היתה, אף לא את האנשים אשר לכדוה במכמתתם, גם זרו לה דבריהם אשר דברו בשפה נכריה לה, והיא העידה כי האיש הבא אתה הציל את נפשה, כי המל עליה העוזבה בתוך רחוב שמש מאין אדם בחשכה כלילה, ודרך רחוקה לא עצרתו לעמוס אותה עליו ולהביאה אל בית אבותיה. — היוני עשה כאשר אמר, את אשר נדר שלם, וילך האיש לדרכו.

כשמוע בן-גד מפי בת היוני את אשר התעוללו שוביה בבית כלאה, כי איש אחד עומה מעיל לבן זרק עליה מים, וכל האנשים סביביו מלאו פיהם רנה ושיר — הבין לרעם מרחוק כי לא לשלול שלל ולבו בו יצאו, אף לא לננוב נפש לבעבור ימכרוה בכסף היתה נמנת פניהם — הן משערות ראשה לא הפילו ארצה אף קראו לה דרור, אך כל ישעם וכל חפצם היה להמיר את אמונתה, מורשה לה מאבותיה, בדת הנוצרים, יען האמינו כי בת עברים היא — אם כן אָרְבוּ בלי ספק לבתו, ובמכמתת פרשו לה נפלה במשנה בת שכנו היוני! — ומי המה הרשעים מבקשי נפשה לספותה? אין זאת כי אם אלה אשר פקרו עליו עון עושק וגול נפש ויביאו את דבתו רעה אל השופט, כי גנב וגם כחש וגם שם בביתו ילדה נוצרית! — אפס היעזוב איש און מחשבותיו אם גם פעמים שלש ולא בצע את אשר זמם? הן ישוב יהפוך ידו להרע ולא יחדל עד אם יתן לו

מאויי נפשו; על כן אמר בן-גד בלבו, כי אין טוב לו כי אם לעמוד על המשמר ולנצור את בתו כאישון עינו; ויצו על אשתו לבלתי תת מדרך כף רגל לאיש זר לבוא אליהם הביתה, ולהיות צל רחל על יד ימינה בהתהלכה אתה בנך, כי עדת מצעים יסבוה ולא ינחוו עד אם יאחזו מרף. למועד אשר יעדו השופט בא אליו בן-גד, וישמח לשמוע כי המושל בסמירנא אמץ את דבריו על אודות העלמה; רחמן ואשתו נשבעו בוקן מחמד הקרוש כי מסרו אותה לו ולא בסתר, והיא יהודיה ולא נוצרית, וכי גם שם התנכלו הקטוליקים בנכליהם לעברים רבים על דבר הנערה הזאת, בהאשימם אותם כי הובילוה כצאן לשבחה — יען כי צוררים המה הקטוליקים להם זומות יועצים לחבל אותם באמרי שקר, וישלח השופט לקרוא לשני השוטנים, והנה נסעו מזה ואין יודע אנה פניהם היו מועדות. — וכאשר העיר קונסטאנטינופול התהפכה בימים האלה למערת פריצים, בה שוקדו און ומחשבים לרע מכל הגוים והלשונות מצאו למו מנוח במסתרים, במקומות לא עדה עליהם שומר ומושל מעולם, פחד בן-גד כל היום מפני חמת המציק, פן התחבאו השודדים עוד בעיר ויבואו אל ביתו בצהריום כמרצחי נפש, או ימצאו תחבולה חדשה לחטוף את העלמה ולהצפינה — על כן גמר אומר להרחיק אתה נדוד לארץ רחוקה ורואיה עתה יאמרו איה. אמר ויהי; כשלושה ימים אחרי כן יצא בבקר השכם עם רחל אשר התחפשה בכלי גבר, וידרו באניה לבוא לטרירעסט, משם נסעו ווינה, ויביאה שמה בתור בתו ראזע בן-גד אל בית אשה גדולה ונכבדה, שם במחיר כסף רב תלמדנה בנות העשירים מישראל לשון וספר, ארחות עולם, זמרה ושיר, וארחות תמיד וכל מחסורן ינתנו להן, עד תצאנה ברוב הימים אמונות כבנות אצילים וחורי הארץ. —

VI

מראש מקדמי ארץ, למן יום הוסדה תכל עד עתה, יענה הכסף את הכל; הוא מאשפות ירים נקלה ועבד וכסא כבוד ינחילם; הוא יתן לפתאים ערמה, להם יאמרו: חכמים ונבונים; הוא על כל פשעים יכסה, וגם רשע מצואתו לא רוחץ אם רק עתק גם גבר חיל וצחורו מלא כסף — טהור הוא בעיני כל סביביו; גם גלי קופץ את ידו מתת מלחמו לדל, אם נודע בשער כי ארגו ברזל לו בביתו מלא אוצרות, כל איש ישתחזה לפניו, ימהר להסיר מנבעתו מעל ראשו ולדרוש את שלומו. — גם הבתולות העדינות אשר על כל המודותיהן כסף להן בהמון, כל יקר ראתה עינן ואשר לא תואר לו ולא הדר תמאסנה ורק הנעים והנחמד תאהבנה — אם גם נפתה לכן על נער יפה מראה, תבכרנה את איש אשר לו אלפי זהב וכסף גם אם משחת תארו מבני אדם, להיות לו לאשה, על פני איש המודות והוא רש! — גורל המסכן רע ומר, חכמתו בוויה, צדקתו לא תעשה לו יקר ונדולה, ויפיו, אם גם ימצא חן בעיני עלמה, בכל זאת לא יעצור כח להבליג על חפצה: לבחור לה בעל אשר יובל לה שי, ענקים לנגרותיה, עגילי נפך וספיר לאוניה, טבעות פנינים ואבני יקר לאצבעותיה, מחלצות ומעטפות שש ומשי ומרכבה כבודה עם סוסים מיוונים — כי רק באלה נפשן חפצה.

האהבה לבדה רבת אונים, היא תוכל למשוך בחכה בחור או בתולה לאהוב בכל לב ובכל נפש, שזע לא נבר לפני דל', ורבת אוצרות לפני עניה; אולם היא בכל עת תמשול ברוב עוזה רק בבחור עשיר להדביק את נפשו בעלמה דלה, כי הוא עשוי לבלי חת ומחמון אנשים לא יענה; לא כן דרך בתולה בת גדיבים, רק לעתים רחוקות תצא אהבתה את רש לפעלות אדם, כי לשמן על דרכה יתיצבו אבותיה, אחיה ובני משפחתה, להכוות את בחירה בעיניה ולהמעיט חין ערכו — המה שקל ישקלו במאזנים אהבתה ועשרה בימים יבואו, זה לעמת זה, עד כי האחרון יכבר, והראשונה אשר היתה בתחלה כסופה וסער, תהמה מעט קט, אחר כן תקום לדממה! —

בן שבע עשרה שנה גמר בנימן ללמוד לקח בבית הספר בוויין; הוא הגדיל תושיה יתר שאת על כל רעיו, כי לא לבו הלך כמהם אחרי הבלי שוא ותענוגות נערים, אף אם כסף תועפות היה לו מיר איש חסדו, ר' נחום בנאלאץ, אשר בימין צדקו תמכהו ויתן לו את כל

הפצו אשר שאל — כי נפשו אותה חכמה ודעת ובהן הגה יומם ולילה. — כל דלתות נכבדי העיר נפתחו לפניו וכמו נגיד קרבוהו, והוא היה נבה הקומה ויפה תואר, מהיר לדבר בלשונות שונות, וכל דבריו היו בהשכל גם בעניני מדע והכמה גם בשיחות שעשועים, — לא אהת מבנות אצילי הארץ האדימה כתולע בנסותו דבר אליה ותלבש נאות בצאתה אתו במחול, וכל רואיו חזו לו עתידות כי יעשה חיל, היפה בנשים והעשירה תפול לו חבל. —

פתאום הפך לו האשר ערף ולא פנים, יום אכזרי ועברה בא — כי מת עליו מטיבו בנאלאץ ומאומה לא השאיר לו אחריו, כל רכושו ירשו בני משפחתו וקרוביו, והוא נשאר בחצר כל בקרית מלך רב, בעיר גדולה לאלהים כוון, באין משען מכל אוחביו ומיודעיו מלפנים, כי מה להם ולאיש מסכן — אף הוא לא שלח ידיו לשלומו לבקש עזרה בצרה, כי לא נסה להשפיל כבודו לפני נדיב ולדבר אליו תחנונים כרש. קשה כשאול היה לו לאכול לחם עצלות ולדבר על לב איש לחמלה עליו, ואם במסתרים בכתה נפשו בראותו מחסורו בא כאיש מגן לדכאהו, בצאתו החוצה מחה דמעה מעל פניו, למען לא יכיר רואהו כי ההפך עליו בלהות ולא יגור לו, כי גם תנחומות רע והמלתו להושיעהו באנחתו היו לו למשא. — רק בעל ביתו אשר אהבת נפשו אהבו — ולא נצפן יגון בנימן מגנר עיניו, התעורר להטריפהו לחם חקו בכבוד כמלפנים בלי מחיר, וייעצהו לשקוד עוד על דלתות בית הספר הגבוה, ולבקש תורת הרפואה מפי המורים אנשי השם; ויאות בנימן להוסיף לקח, אך מאס לאכול לחם חסד. —

אז אמר לו אדוני הבית: "קרת בעיני נכבדה מאד כי חפצת לאכול יגיע כפך, וגם בזאת אהיה בעזרויך; הגה נא ידעתי את בן אחי, את בערנארד, אשר התרועע אתך כל ימי שבתך בבית הספר, הוא עלם טוב וישר כמוך, ולו אחות בת שלש עשרה שנה, דאָרע, המה יושבים יחד עתה אחרי מות אביהם בבית הורתם עד כי יגדלו, ואז הון עתק ינחלו; אם תאבה ושמעתי להאציל לה מעתותיך שתי שעות יום יום כעבור הצהרים ללמדה לשינוות ומדעים גם לנגן בכלי שיר, הן ירך רב לך בכל אלה, ושכרך יהיה הרבה מאד, עד כי תשיג ירך לשלם לי מחיר מחיתך ומגורך, ועוד ישאר באמתחתך כסף מתכן, ואז אשריך וטוב לך, כי מעמלך תראה תשבע ולא יהיה לך למכשול לב לאכול על שלחני חנם". ויען: "טוב הדבר".

למן היום ההוא שקד בנימן על דלתות בית בערנארד ויעש מלאכתו באמונה. הוא שמר את עת בואו יום יום ולא אָחר מן המועד, כמורה נבון ידע לערוך כל דבר על אפניו לפני העלמה המקשיבה לקולו, ויכתוב עליו לוח לבה בידים הרוצות חכמה ומוסר ואמרי בינה, ויתן שמחה בלבבו בראותו כי לא זרע על צחיה סלע וכי עמלו עשה פרי, וכציוץ יוצא בימי האביב יפתח עליו תפארתו לאור שמש עד יהיה לפרח נחמד ונעים, כן הלוך הלך ונבר שכלה מעט מעט בלשונות ומדעים, והפץ כפיה בזמרה התחזק בעז והדר — עד כי אחרי ארבע שנים היתה לתהלה, וכל רעותיה השתאו לרחב לבבה ותבונתה. — גם הטבע שפך עליה רוח חן ויצא לה שם ביפיה כי כליל הוא, ובת שבע עשרה שנה היתה ערוכה בכל ותגיע לעצם תמה. —

בחור נחמד וטוב רואי ובתולה נעימה ויפת תואר, שניהם צעירים לימים ובעורקיהם יול דם רותח, ארבע שנים כי ישבו יחדיו וכל יום ויום ישיחו וידברו, בה יגל לבו בראותו כי לכל הגה מפיו יצא תתן און קשבת וחכמתה עולה כפורחת — בו תעלוץ נפשה בראותה כי יעשיר את שכלה עושר רב, ולא ייעף ולא ייגע לפקוח עיני רוחה לחזות בנעם הדעת, ואזניה תקשבנה בכל עת מפי הורתה ואחיה, גם מכל רעותיה, תהלותיו — היוכל להיות כי לא יתאב לבוא אל נפשם פנימה עוד רעיון אחר, מקשר מעדנות לבותם עד כי יתלכרו ולא יתפרדו? —

וכן היה; כי בשתי השנים האחרונות, כאשר החלה דאָרע לצאת מימי הילדות והשחרות, ותיף בנדלה וגם תבונתה הוסיפה אומץ ותעש חיל, התהפך לב בנימן להביט עליה לא כעל תלמיד מקשיב לדעת בינה, כי אם כעל חברתו הנאהבה והנעימה, ואף היא לא חשבתו עוד למורה נותן לה לקח טוב, כי אם לרעה הנאמן אתה בבירתה, הדורש טובה ושלומה, ועל כל מוצא פיו התעננה — וכמוהו כמוה חכו כל יום בכליון עינים מן הבקר עד הרגע, בו ישובו ויהדשו שיחתם והגיונם, ישפכו מחשבותם חליפות בהשתעשעם יחד, אף יקראו ספרי נועם מעשה ידי חכמים מחובמים בני לאומים שונים, וישבו לכסאותם לפני כלי השיר קרוב מאד לנגן בארבע

ידים נגינות מעוררות נפש עד היסוד בה. — אחרי כן החלה דָּאָרַע להעריך במחשבותיה את כל הבחורים הבאים אל בית אחיה ולהמשילם אל מוֹרָה, והנה לא יערכנו איש ולא ישוה לו, הוא ביפיו וחננו עלה על כולמו, גם מדברו נאוה מאד ודבריהם הבל ובלו דעת. — ובנימן, אשר הוקיר רגלו מבית העשירים, ברעתו כי בנאונם ורום לבם לא יפנו אל עני ונכה רוח כמורו, כרת ברית לעיניו לבלי התבונן עוד גם אל בתולותיהם, ולא הלך אליהם ביום שמחתם ומועדיהם גם אם קראוהו; ובהתאסף קרואים רבים אל בית בערנארד ביום מועד, בצאת הבחורים והבתולות במחול, לא הלך בסוד מרקדים לעלוז, וימאן לנשת אל בנות אלי הכסף, פן תכלימנה אותו ותשבנה את פניו — עד אשר שמה דָּאָרַע באזניו כי היא תצא אתו במחול משחקים, וינש אליה וישתחו לה ותלך אתו, ומאז רקד בכל עת רק אתה לבדה — וידע כי לבכה נטה אחריו, והיא חשבה את הדבר הזה לאות ומופת כי לא מצאו האחרות חן בעיניו כי אם היא לבדה. — כה קרבו לבותם לאט לאט והאחוה נהפכה לאהבה מסתרת, אך שניהם לא הביאו על דל שפתותם את המלה הזאת, תַּמְתָּם וַעֲנֹתָם לא נתנום להוציא על לשונם את הצפון במשכיות לבם. —

ורָאָז היתה באמנה את אשה חכמה ונכונה היודעת לכלכל מעשיה במשפט לכל הנערות המקשיבות לקולה, שם למדה אַרְחֹת מישרים, ענוה והצנע לכת, מלבד כל המדעים אשר לאורם תהלוך כל בת נריב והנזתנים ליות חן לראשה בבוא עתה לבוא בסוד בנות האצילים ובקהל נשי נכבדי הארץ. — על סף ביתה לא דרכה מעולם כף רגלה לצאת לבדה, כי אם גברת ביתה לימינה או שפחתה הלכה בעקבותיה בהתהלכה לשוח בנגים או ברחובות. — מיום בואה לוויין, זה שתיים עשרה שנה, נסעה פעמים לקונסטאנטינופול לראות את הוריה, וגם חמה באו שלש פעמים ויינה לבקר אותה בבית הכפר, והמה בזרו כסף רב על ערך בגדיה ומחיתה ומחיר כל מוריה; רעותיה בעיר היו בנות מספר, ואחת מהנה דָּאָרַע, הנודעת לעלמה משכלת והולכת בדרך תום, אליה באה בכל עת ואתה התרועעה אף התהלכו פעמים רבות יחד לשובב נפשן בין הערכים בבין שדרות האלונים בחורש מצל בעיר; ובערנארד, אשר היה בעת ההיא לסוחר מנכבדי הקריה, לא אָחַר אחרי עבודתו יומם לצאת אֶתֵּן ולהיות להן למגן ולמחסה מעם הארץ, כי לא נאוה לעלמות בנות כבוד רצוא ושוב בעדת עליונים ומשחקים בנגים, בלי איש חופף עליהן. — המקרה הזה היה לבערנארד למדי להתבונן על רָאָז ולהכיר את לבבה הטהור, כשרונה וטוב מעמה, יפיה ושכל מליה, עד כי בחבלי אדם אותו אחריה משכה.

שתי העלמות אהבו אשה את רעותה מאד, כשבת אחיות ישבו יחדיו ותדברנה את כל העולה על רוחן מבלי הסתר דבר; כל אשר ראתה, שמעה או ידעה האחת הגידה ולא כחרה מהברתה ויהי הקשר אֶמֶץ ביניהן, ששון או תוגה שָׁמַח או הוגה את שתיהן, דבר לָאֵם לא היה עמהן, לבותן כספר נגולו ועל צפניהן התיעצו יחד. — בשוב ראזע לפני שנה מקונסטאנטינופול מבית אביה, לא התמהמהה ותבוא אל אוהבתה דָּאָרַע להגיד לה את כל לבכה ולספר את כל קורותיה, ותאמר, כי איש עברי ממאראָקא, עשיר מאד ואוצרותיו לא ימנו מרב, חפץ לתת לאביה הון רב מחירה ולקחת אותה לו לאשה, אך אביה אחריו ראש הניע ויבחרו, כי העברים הפראים בארץ היא לא יבושו להרבות לכו נשים ולקחת מכל אשר יבחרו, והשנית כי הוא איש בא בימים, והכסף לא נחשב בעיני אביה למאומה, יען כי חילו רב. — אחרי כן בא אל אביה עוד איש שוע ממכריו ומיודעיו בעיר משכנו, עושה מערכו ביבול הארץ והוא הרבה כבוד ביתו, וידבר אליה ימים אחדים חלקות ודבריו משמן רכו, כי חשקה נפשו בה ויאבה גם הוא לאספה אל ביתו — אך הוא לא ישר בעיניה אף אם מראהו נאוה, כי איש לא לומר הוא ולא ידע בינה, ואביה לא השיב את פניו רק שאל מאתו להוחיל עוד בשנתים ימים. —

— עתה, אמרה, ימי שבתִי פה לא ימשכו, ורק כששה חדשים אתמהמה ואשובה לביתי, מי יודע אם לא יגזור אבי אומר ללכת אחרי האיש הזה, ואז אבחר מות מחיים כי אין נפשו אלי. — מה עשית את, רעותי, אם אמך תכביד עליך אכפה להקשר בעבותות עולם את איש לא בו רצתה נפשך?

— זאת לא תקום ולא תהיה, גלמורה אהיה כל ימי צבאי ולא אשא עול בעל למרות רוחי;

אפס אדמה כי גם אביך לא יחפוץ להשביעך מכוורים, בראותו כי כלה ונחרצה מעמך לבלתי לכת אחרי עצתו ורוחך זרה לאיש בחירו.

— אחותי, אל תתהללי כי אשת חיל את במרם ירדת במלחמה; ידעתי כי עד היום לא למדת את ירך לקרב, עוד לך חפשי ולא אסר באוזקי אהבה, והורתך לא העמיסה עליך עד כה איש בו בחרה — והיה כבוא מקרה אשר כזה נראה את עוצם לבך ואת גבורתך, אם תחוקנה ידיך ולא תרפינה לאמר לאמך: שעי ממני כי לקולך לא אשמעה!

— שנית אוהבתי בדבר הזה, אחרית דברך אמת ולא ראשו, אמי לא נמלה עלי מעולם איש אשר ישר בעיניה, אך לבכי כבר נמחץ — ואדמה כי לא ירפא עוד כי אם מיד פוצעו, הוא יך ויחבשנו, וטיד זר לא תעלה ארוכותי לעולם, כי כחדשה אהיה לקולו ולא אשמענו.

— מדוע זה העלמת ממני ולא הגדת לי בלתי היום? הן לחבוא לא אוכל ומסתרים ביני וביןך אין! —

— יען כי אהבתי חדשה עמרי ועוד מעט כנגה תצא — הלא ידעת את מורי היקר אשר לו נאווה תהלה, הדר כבודו לספר לך אך למותר, כי מי ישוה לו ומי ידמה לו? הוא פרש ידו על כל קרבי וימשול בי בכל תפארת גדולתו ולא עוד אצא לחפשי, אך לא אקרא גם לו דרוו, כי זרועי מושלה לי גם בנפשו, זאת ידעתי!

— טובת שכל את, אחותי, יפה הוא להלל, גם חכם ויודע דעת; אפס הַבּוֹנֵי נא למלחמה כבדה! — לא בעבור הרעימך, אך יען אהבתך אניד לך ולא אכחד, כי גורל אחד לשנינו; כסף, רב אונים ואמיץ כח, באונו ישר אל הורינו ויוכל! — המה אל חושנו בנו לא יביטו, לצל עובר יחשבוהו, לכן-רגע אשר יעלה בתהו ויאבד, ורק עשר יתהלל כי כביר מצאה ידו למשוך בעבותות הענלה רוחם וחפצם, עליו ישליכו יחבנו כי הוא יעלנו על במתי האושר ואך טוב וחסד ירדפנו! — מגניתם כל היום: יפי בחור שש ומשי לא יתן, תבונתו לא תברא סוסים ומרכבה, אהבה מאפע, ערומה תתהלך באין כמות בקרה, שרה בשירים על קבה ריקה, עיניה יחרו שרפים ולא פת לחם! עת-כֹּה יביעו ולא דעת ולא תבונה, כי רכוש בעל-הכל, אם בשאמ בנפש נביט אליו ולא נאהבנו, שוא היכלי שן אם בם צרה ויגון מצאו למו מנוח, אם איש נבזה בעינינו ונמאס יהיה כשקוץ משומם לנגדנו כל היום, אם בער ולא ידע יכביר מלין באונינו, הוללות וסכלות — הן רק מדנים ולא שלום או חלקנו, כי תכלית שנאה נשאנו ונתעבנו! — עתה שמעי נא יושר לבי והביני, כי גם משכיל וטוב רואי כמורך אשר מרבבה אחד כמוהו, לא ימצא חן בעיני הורתך יען כי אין לו כסף. — רישו בונה חוץ ביניכם וכתהום רבה יפרידכם, והיה כי תשמע ותתקצף, תבוזה ותלענך, תאמר כי חסרת טעם את ולא תדעי מה טוב ומה אשרך דורש ממך. — על כן אמרתי, התאזרי עזו להבליג על חלומותיה ועל דבריה, היי נא מופת לבנות רבות, ממך תראינה וכן תעשינה ונפשן לא תתמוגג ברעה לחבק איש לא אהבוהו תמול שלשום, לקנות להן בפיץ בימי נעוריהן ארון זהב אופיר ולקבר בו עלומיהן עד לא יבוא כלה — השכלת ברוךך מאד למצוא איש אהוב ונעים כמורך אשר זהב לא יערבנו, חכם הוא ובתבונות כפיו ימצא לו גם הון ועשר, עד כסיל יורש נחלה מאבותיו יאבד הון באולתו! — לא ידעתי מדוע אוהבך ימשוך גם חסדי לו, ואנכי לא דברתי אתו מעולם ובכל זאת כאח לי אוקירנו.

— נחמתיני בדברך, אחותי, עתה אקום ואתעודד, אהרום כל צורי מכשול ולמחוז הפצי אניע; וגם את אל תחתי, אביך לא ימכרך לצמיתות לשפחת עולם לבוה נפשך, לנבער מדעת אשר גם חין ערכך לא יכיר, ליהיר בעשרו ונא בחילו המשתבה לחולל בכספו כל וגם אהבה — כסיל הוא ולא ישים אל לבו כי עלמה משכלת בוז תבוז לכל הון ביתו, סגור לא יותן תחת אהבתה, ולבחירה חנם תמכר ולא בכסף תנאל! — הגידי לי ואל תבחד, האם עד כה לא שביט ביפעתך שבי, ולא הצית לב איש בכידודי אש אשר מעיניך יתמלטו? הכי נפשך שלוה ונרדמה, ובין מיודעינו הבחורים אין גם אחד ישא חן וחסד לפניך ואהבתך אליו יאתה?

— הלא ידעת, אוהבתי, כי גברת ביתי כל צעדי תספור וכל ארחותי תשמור, באשר אלך תלך, ובאשר אעמוד נצבת גם היא. — על כן אם גם בחור יערוג אלי הן הוא יאסוף את רוחו ונשמתו אליו ולא יפתח פיו להביע אלי אהבה, ורק עיניו תבענה וקולו לא ישמע. — ואני אם

גם אוהב, הן חושי בל יעבור פי, אשב ואדום, — הלא ידעת כי לא נאווה לנו לחשוף את מסתרי רוחנו עד לא יבוא האיש אשר אלה לו ויבלע הלוט על פניהם — לא נפלאות ממך כי עוד מעט אשובה אל בית אבי, שם אצא לחפשי ולא אשמע עוד קול נוגש, שם אוהב ימצאני ושם ידבר עמי!

מנגד עיני דאָרע לא נצפנה אהבת אחיה את ראָזע, היא התבוננה אליו כי השליך פעמים רבות אחרי גוו שיחו ושיגו, מרכלתו וחשבונותיו אשר במ ינהג יומם ולילה, לרוץ ארח אחרי חברתה בלכתה אתה אל הגנים, אף כי לא קראוהו — שם לא הסב עיניו מנגדה, דבריה מתקן לו מנופת צופים, בכל מוצא פיה התעלם, וחכו חלק משמן להגיד לה תהלותיה גם על פניה, אשר כסו ברנע החוא הכלילות, ולא פנה אל דהבי בתולות אחרות, כולנה שחתו דבריהן הנעימים כי לא עלו באזניו — ודברו את ראָזע התנגבו אנהות לצאת מקרבו, אנהות נפש צמאה ולב הומה להשיג דבר אשר אליו כלתה רוחו; ותכן כי אחיה נלכד בפה יקוש, ברשת אהבה, ותזכור את דברי ראָזע כי קרוב לבוא יום שובה לקרית הוריה, ולמען לא תאבד תוחלת אחיה ולא יגיע בדי ריק בכל מועצותיו אם יאחר עוד ולא יביע לאהובתו כל רוחו — החישה לשום באזניו את כל אשר שמעה מפי רעותה, על דבר האיש בקונסטאנטינופול אשר עלתה בירו להטות את לב אביה, ותאמר: „אם לא עתה מתי עוד? הן לא תלך לקצות הארץ לגלות לה את אהבתך אשר הסתרת פה, כי תהיה לשחוק, ופן בשרם תבוא שמה יאלצנה אביה ללכת אחרי האיש הלז“ — ויען: „אחותי, חכמת לדעת מחשבותי אם גם אין מלה בלשוני, כן הוא, אהבתיה מאד, ומעתה ענותי לא תשים עוד מחסום לפי, ביום בואה אלינו אדברה וידוח לי, כי לא אוכל עוד לשאת בקרבי עשתונות סוערות כים נגרש, ואף אם חקרתי ובכל דרכיה לא מצאתי שמץ דבר אשר יוכל להעיד כי גם רוחה בקרבה תשחרני, כי על כל דברי אשר המה כאש, יצאו מפיה מלים קרים ככפור ולבי לא יתמוכו, — אך זאת תנחומתי כי כל הבורים רחקו מנה וברית כרתה ללשוניה לבלתי דבר עמם מאומה; על כן איחל כי תסוף עליה מלתי, ואם האהבה עתה כרשף בקרבה אעמיק ארחיב מדורתה!“ —

VII

ואהרן הורד נויֶאָרְקָא; עבודת עבד אשר העמים עליו על פת לחם בערבות דאָברודוּיא ועל אנית איש חסרו הישיש — היתה לו לורא, לבו. ראה כי כל שוגה בה איננו רואה ברכה במעשי ידיו כי אם הלחם אשר הוא אוכל במשקל ובמשורה, רק ביום רעה תמלטהו מזולעפות רעב, אולם רחוק ממנו אושר משיב נפשו; הוא מחסר את נפשו ממובה וגותן שנותיו לאכזרי, כל עמלו להרבות חיל אדוניו ולהוסיף על כבוד עשרו; לאור בקר יקום לשמוע בקול נוגשו, השמש בשמי שדי לא לו יהל לאור יומם כי אם לבעליו, למען יאיץ עליו לאמר: כלה מעשיך דברי יומי, ולילה ישכב וישן לבעבור יתחדש כחו ויתננו למחרתו לאחרים. — קול רנה וצהלה כי ישמע באהלי בעלי שדה וכרם עת נשם נדבות יניף אלהים למען תתן הארץ יבולה, ששון ושמחה בני איש כי ישגון בצות אל אתם את הברכה באסמיהם — פניו לא יצהילו ולבבו לא ישמחו, יען אין לו חלק ונחלה עם העלזים, הוא שכיר מקוה פעלו ואפסו עוד! — הוא חורש וזורע אף קוצר ונושא האלומות הגרנה, ופרי התנובה מתוק לא לחכו רק לחיך אדוניו, כי הוא בעצבון יאכל לחמו! — ובלעדי כל אלה, מוכר בכסף עתותיו משחית נפשו, יען עיניו נשואות רק לבעליו, באור פניו לו חיים! וקצפו יפיל עליו אימתה ופחד פן יבזנו ללא דבר, ידרסנו ממעמדו ויגרשנו מהסתפח בנחלתו — על כן יתכחש לאדוניו וידבר לו חלקות, בפה חנף ודברים רכים משמן יבוא לפניו וישתחוה לו לבעבור ימצא חן בעיניו, אף אם לבו בל עמו! — גם אין תקוה לו לימים טובים מאלה, כי האותיות אם תבאנה ובכנפיהן טוב וחסד לא לו המה כי אם לאחרים — ולא נשאר לו כי אם לכתוב אחרי מוות פתח אדוניו דברי המשוור הנפלא דאנטע: „עזבו כל תוחלת, הבאים בזאת הדלת!“ — (Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*) .

(* דאנטע בספרו מראות אלהים, בחלק התפתח .

מומת זו השב אהרן גראנד בִּדְרָכוֹ בְיוֹם הַרְאִשׁוֹן עַל אֲדַמַּת אַמְעֵרִיקָא, וְאִשֶׁר הָעִירָנוּ לַחֲזוּק בְּמַעֲוֵי מַחֲשַׁבּוֹתָיו הוּא, זָכַר אַחִיהוּ אִשֶׁר מִתָּה בְּנוֹעַר נִפְשׁוֹ עַל יְדֵי רִשְׁעִים, וְעוֹלָלוֹ הַרְכִּים הַנּוֹדְרִים בְּאַרְץ כְּשֶׁה פּוֹרָה וְתוֹחַלְתֵּם רַק לוֹ לְבַדּוֹ, — הַזָּכֵר הוּא צִפְצָף אֲמַרְתוּ בְּאֹזְנוֹ כֹּל הַיּוֹם: קוֹם וְחֹק, בְּקֶשׁ אִוְשֶׁר וּרְדַפְהוּ אוֹלֵי תַמְצָאנוּ, הוּא לֹא יוֹאֵל אֶל תוֹךְ בֵּיתְךָ כִּמְתַהַלֵּךְ כִּי אִם יִרְדֵּשׁ לֶךְ אִם תִּשְׁאַלְנוּ, יִמְצָא אִם תִּבְקֶשְׁנוּ! — אֵל נֹא תִרְפְּנֶה יִדְךָ וּמִמְכַרְת עֵבֶד אֵל נֹא תִמְכַר כֹּל אוֹיֵל וְחֹסֵר מַעַם, הַשׁוֹאֵף רַק חַיִּי רַנֵּעַ וְאֵל יוֹם מֵחֵר לֹא יִשִּׁים לְבוֹ, הַאוֹהֵב רַק אֶת נִפְשׁוֹ וְכֹל זוֹלָתוֹ מֵאַפְס וְאִין נִחְשָׁב לוֹ! — עוֹן פְּלִילִי הוּא לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ אֱלֹהִים, כִּי תַחֲטָא לִיתוּמִים הַעֲזוּבִים אִשֶׁר אֵלֶיךָ לְבָדֵךְ יִשְׂאוּ נַפְשָׁם! מִמּוֹן יָד בְּצַלַּחַת — רִצָּח, הַתְּעַלֵּם מֵהוֹשִׁיעַ בְּאִשֶׁר לֹאֵל יָד — אֲבִזְרוּת, עַל כֵּן הִיָּה נֹא חֲפְשִׁי וְאֵל יִשְׁלַם כֶּךָ אֲדָם; תְּהִינֶה נֹא הַאֲוִתוּת בִּידְךָ לַהֲטוֹתָן אֵל כֹּל אִשֶׁר תַּחֲפוֹץ וְלֹא בִידֵי זָרִים, הֲלֹא עֵינַיִם בְּרֹאשְׁךָ וְאוֹזְנִים בְּיַמִּינְךָ, קוֹם תִּתְהַלֵּךְ בְּאַרְץ, תֵּאָחֵז נֹא בְּמַסַּחַר יָדְךָ אוֹלֵי תוֹכֵל הוֹעִיל, וְאִם רֹאשִׁיתְךָ תִּהְיֶה מִצְעֵר אֵל נֹא יִפּוֹל לְבָךְ, אוֹלֵי יִחַלּוּ דְרִכְיָךְ וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׁנֶה! — הַבֵּט נֹא בְּכֹל עֵת מֵאַחֲרֶיךָ, שֶׁם יִלְדִים רַכִּים שׁוֹמְחִים אֵלֶיךָ כְּפִימִי: „אֵנָּה, הֲבֵה לָנוּ לֶחֶם, וְאִם אִין תִּמְנֵנוּ לְנוֹעַ!" אֵלֶיךָ יוֹעֵקוּ, הֲאִם תִּקְשִׁיה לְבָךְ וְלֹא תִשִּׁים לָהֶם רַחֲמִים?" כּוֹה וְכוּה שִׁמְעוּ אֹזְנוֹ מֵאַחֲרָיו פְּעָמִים רַבּוֹת — וְכֵן עָשָׂה.

מֵחֲמָשִׁים שְׁקֵל הַכֶּסֶף אִשֶׁר בְּיוֹשֶׁר לִבֵּב תִּתְנַבֵּד הִישִׁישׁ בְּעַל הָאֲנִיָּה לְהַבִּיא מִנַּחֶה לְאַהֲרֹן, לֹא נִעְדַר נִם אַחַד עַד יוֹם בּוֹאוֹ לְנוֹיָאָרְק, כִּי רַב הַחֹבֵל אִשֶׁר הוֹבִילָהוּ מְלוֹנְדוֹן כֹּלְכָלְהוּ כֹּל יַמֵּי הַתְּהַלְכוֹ אֹתוֹ בְּדֶרֶךְ, וּבִשְׁקֵלֵי מַסָּפֵר הָאֱלֹהִים הַחַל אַהֲרֹן לְסַחֹר אִתּוֹ הָאֲרִץ, וְיִתֵּן מֵעֲרֵבוֹ בְּדַבְרֵים קְלִים הַדְּרוּשִׁים לְכֹל חֲפָצֵי שׁוֹכְנֵי כְּפָרִים הַרְחֵק מֵאֲדָם הָעִיר, וְיִקַּן: חוֹשִׁים לְתַפְּרֵךְ, פְּתִילֵי צִמֵר וּפְשֵׁתִים, קָרְסִים וּמַחֲטִים, טַבְעוֹת נַחוֹשֶׁת קָלִל וְעִגְלִים לְאוֹנֵי בְנוֹת הָאֲכָרִים, חֲרוּזֵי זְכוּכִית בְּשֵׁלֶל צְבָעִים וְעִנְקִים לְגִנְרוֹתֶיהֶן, גְּלִיזִים קְטָנִים, בּוֹרִית, בּוֹשֵׁם וּמִים שׁוֹנִים מִפִּיקֵי רִיחַ נִיחֹחַ — וְיִשֶּׁם אֹתָם בְּטֵנָא וְיִשְׂאֲנוּ עַל שִׁכְמוֹ, וְיַעֲבֹד בְּרַגְלָיו מִכְּפָר אֵל כְּפָר הַלֹּךְ וְקִרְוֹא בְּאוֹנֵי יוֹשְׁבֵיהֶם וּמִפְּאָר הַדֶּרֶךְ כְּבוֹד מִרְכַּלְתּוֹ. — קֶשֶׁה כְּשֹׁאֵל הִיָּתֵה לוֹ הָעֲבֹדָה הַזֹּאת — בְּתַחֲלָה לִלְכַת שְׁחוֹת תַּחַת עוֹל סְכָלוֹ, לְהַרִים קוֹלוֹ כְּשׁוֹפֵר וְלִקְרֹא אֵל הַשְּׂאֲנִים לִפְנֵת אֵלָיו וּלְקַנּוֹת דְּבַר מֵה; אֵךְ „רַעֲבוֹן אִישׁ אֵינְנוּ דוֹדְתּוֹ", יֹאמְרוּ הַרוֹסִים, לֹא יִחְמוֹל עֲלֵינוּ אִם לֹא יִרְצֵנוּ וְלֹא יִשְׁקִיפְנוּ — הוּא הוּא רַדְפוֹ בְּלִי הַשְׂדֵּךְ לַעֲשׂוֹת אֶת אִשֶׁר לֹא עָשָׂה מַעֲוֹלָם וְיִלְמְדֵנוּ לְהוֹעִיל, וְהוּא שֶׁם שִׁכְמוֹ כְּנַחוֹשָׁה וְרַגְלָיו בְּרוֹז לְמַעַן לֹא יִיעָף וְלֹא יִינַע, וְאֵף הֲרֵאֲנוּ לְדַעַת מִסַּחַר חֲדָשׁ וְיוֹרְנוּ לְהַבְכִּין וְלִהְשָׁכִיל מֵחֵיר דְּבָרִים רַכִּים שׁוֹנִים וְעֵרֶכֶם. —

אֲכָרֵי אַמְעֵרִיקָא גִּדְלוּ וְיַעֲשִׂירוּ, הָאֲדַמָּה תִּסְמַכֵּם בְּרוּחַ גְּדִיבָה וְתִרְיַק לָהֶם בְּרַכָּה בְּתַת לְמוֹ יִבֹּלֵה לְמַכְבִּיר, גִּרְנוֹתָם מְלֹאוֹ בָר, יִקְבִּיהֶם יִין וְתִירוֹשׁ, וְאִסְמִיהֶם יִפְרוּצוּ יִצְהַר וְדַבֵּשׁ וְכֹל טוֹב הָאֲרִץ נִם פְּרִי בְהִטְתָּם: חֵלֶב, עוֹרוֹת וְצִמֵר; אֵךְ כִּיסֵּם רִיק, כִּי אֵף אִם אֶת הַנּוֹתֵר אַחֲרֵי מְלֹאוֹת סַפְקֵם בְּכֶסֶף יִמְכּוּרוּ, לֹא יִטְמִינוּ הוֹנֵם בְּעַפֵּר, כְּאִשֶׁר יַעֲשֶׂה הַהֲמוֹן בְּאַרְצוֹת אַחֲרוֹת, כִּי אִם יִתְנוּהוּ בְּמִרְבִּית לְסוֹחֲרִים נִכְבְּדֵי הָאֲרִץ אוֹ לְאוֹצֵר הַמְּשַׁלָּה יִבְיֹאוּהוּ לְמַעַן יִשָּׂא פְרִי, וְהִיָּה בְּבוֹאֵם לְקַנּוֹת דְּבַר לֹא בְּכֶסֶף יִשְׁלְמוּ, כִּי אִם תְּבוֹאֲתֵם וּמִשְׁלַח יָדִם יִתְנוּ כְּפָרוֹ. — וְגַם אַהֲרֹן חֲלַף סַחֲוֹת יָדוֹ לֹא מִצָּא לְכֶסֶף מִצָּא בְּאֵהָלֵי קוֹנָיו כִּי אִם פְּרִי אֲדַמָּתָם וְיִגִיעֵם: פְּשֵׁתִים וְצִמֵר, עוֹרוֹת וְדוֹנֵג וְעוֹד דְּבָרִים רַבִּים כְּהֵמָה, וְעַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמֹרָה מִצָּא מִשְׁנֵה שֶׁכֶר — בְּסִבֵּל עַל שִׁכְמוֹ יִצָּא בְּכֹל עֵת לְדַרְכוֹ, וּבְעִנְלָה הַמְּלֵאָה לֵה חֲפָצִים שׁוֹנִים שֶׁב הָעִירָה, שֶׁם מִכֵּר וְיִמְצָא בְּכֶסֶפוֹ פִּי שְׁנַיִם, וְלִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים עֲלָה רְכוּשׁוֹ לְאַלְפִים שְׁקֵל! — אוֹ זָכַר חֲסֵדוֹ וְאַמּוֹנָתוֹ לְבִנֵי אַחִיהוּ, וְיִכְתוּב לְבוֹקָאֲרַעֲסָם וְיִשְׁמִיעַ שְׁמָה עַל פִּי הַמַּכְתָּבִים הַמּוֹדִיעִים יְלָדֵי יוֹם, לֵאמֹר: מִי הָאִישׁ הַיּוֹדֵעַ אֵל נִכּוֹן אִיפֵה הֵם, יִמְהַר וְיִוִידְעֵנוּ וּמִשְׁכַּרְתּוֹ הֲרַבָּה! אֵךְ אִישׁ לֹא שֶׁם לְבוֹ אֵל דְּבָרָיו וְתִשְׁכּוֹתוֹ נִשְׂאָרָה מַעַל. הִיִּטֵּב חָרָה לְאַהֲרֹן וִירַע בְּעֵינָיו מֵאֵד כִּי לֹא יוֹכֵל לְמֵלֹאוֹת אֶת גִּדְרוֹ אִשֶׁר נָדַר לְאַלְהִים לְהִיָּת לְעוֹלָלִים הַאוֹבָדִים לְאֵב, וּבְכֹל זֹאת לֹא נִכְרַתָּה תְּקוּתוֹ כִּי לֹא יִסְתְּרוּ מִמֶּנּוּ בְּמַסְתָּרִים לְאַרְךָ יָמִים, וְיַחֲכֶה כִּי עוֹד יִבּוֹא יוֹם וְיִמְצָאמוּ וְעַל זְרוּעוֹתָיו יִקְחָמוּ — וְעַל כֵּן לֹא אֲבָה לְשִׁמְעַת לְקוֹל אוֹהֲבָיו וְרַעֲיוֹ אִשֶׁר יַעֲזוּהוּ לְנִשְׂוֹא אִשָּׁה, אֵף בְּרִית כִּרַת לְעֵינָיו לְבָלִי הַתְּכוּנָן עַל בְּתוּלוֹת יַפּוֹת, בְּאֲמַרְוֹ כֹּל הַיּוֹם: „בְּנִים לִי בְּאַרְץ, וְאַלְהֵיהֶם אֲנִי נוֹשֵׂא אֶת נַפְשִׁי וְכֹל אִשֶׁר לִי לָהֶם הוּא, עוֹד יִאֲתִיּוֹן אֵלֵי וְכֹל מִחֲסוּרָם עָלַי הִיָּתֵה, וְלִהְיוֹסִיף עוֹד בְּנִים עֲלֵיהֶם לֹא אוֹכְלָה!" וַיֵּאָחֵז דְּרָכּוֹ וְיִוִּקֵּף

לסחור את הארץ, הלך ונסוע לכפרים ואל השכונים באהלים בהמיר מעשה הרשים בתנובת האדמה ופרי הבהמה, ותעבורנה עוד שלש שנים וישא אהרן את מספר כספו והנה הוא רב מאשר הביא אתו מאה שערים, כי מצא חמשת אלפים שקל.

חליפות וצבא עם כל עלילות בני האדם בתבל ארצה, מלפנים אשר לא נעשה אין מגיד כי אין יודע מה ילד יום, ויקר מקרהו כי בערב תלין רנה ולבקר בכי! — בעת ההיא היה רעש גדול בכל אמעריקא, רבבות עשירים הסרוחים על ערשותם ושנתם ערכה להם, הקיצו בבקר והנה רשו — חרדת אלהים נפלה על נטילי כסף בראותם כי לפתע פתאום בלהות היו וכל הילם הלף כענן בקר. — השמועה המרה כמענה הקיפה ערים רבות לאין מספר על פי קו הברזל בלילה אחר, כי כל בתי המרכלות בניוֹאֶרְק סגרו על מסגרי וחבולתם חוב לא ישיבו, וכל העושר והכבוד אשר בלעו נשמרו ואינמו, פסו אסונים מן הארץ ושטרי חוביהם היו דמן לארמה! — הכי קראו שם המהומה הגדולה הזאת „רעם“ (קראך) כי רעם גבורותיה התכוננו כל אלה אשר ברב עשרם התהללו, וכלי ראות רוששו ודלו ובהותם לא עוד יעוו. — גם על אהרן עברה כוס החמה הזאת וישת וימץ יין התרעלה, מרבית שקליו אשר אסף בזעת אפו אחד אחד אברו בפעם אחת בענין רע, הלכו ולא שבו עוד. וגם המסחר ירד פלאים כי רפו ידו כל הרוכלים ולמכור מאומה לא יכולו, אין דורש ואין מבקש קנות בכסף, כי הוא אזל מכלי כל הקונים, והאמונה תמה נכרתה. — ועוד רעה גדולה נשקפה בעת ההיא כי רבו מאד הסוככים בכל הכפרים בסביבות ניוֹאֶרְק וצדורות מערבם על שכמם, ועל קונה אחד באספו רוכלים רבים ואיש על רעהו קרא והורד מחיר המערבה מאד. — אז לא קמה עוד רוה באהרן להחזיק במסחרו ולשוב ולבנות את אשר הרס קשי יומי, ובטרם הולירו עשתונותיו מסחר חדש, בו יבשה ועליו ישען, נמר אומר לשום קץ אל מסחרו הזה אשר משחתו בו ולא ירצה לו עוד — וימכור את שארית מרכלתו, אשר לא אכל הרעם ביום ועמו, בעמל רב ובאבדן גדול בכסף מלא, ולא נשאר לו אחר שש שנות עמל ויגיעה רבה בלתי אלף שקל. —

לכבו התחמץ מאד בראותו כי פסו תמו כל מזמותיו ונכזבה תוחלתו לבוא אל המנוחה ואל הנחלה במסחר, אשר פן-יום ירום ונשא ונכה וכן יום ישפל ויגיע לארץ עד עפר — ויקנא בעובדי אדמתם אשר אהליהם למו ישליו, דבר אין להם עם בני איש ולא ייחלו להם כי אם לאלהי מרום הנותן יורה ומלקוש בעתו, ורכושם לא יוכל לעלות בתהו ולא יאבד, כי גם שודדי לילה וגנבים אל כליהם לא יתנוהו. — וילך ויקן לו בסביבות באלטימֶאֶרֶע נחלת שדה לאחוות עולם, כי שמה מכרו שדות במחיר מצער, אף קנה בית קטן לשבת, ויהי עם לבבו להיות אכר איש אדמה ולשובע לחם עד תערה עליו ברכה מסקים אחר, ולא ידע כי הברכה הזאת הובאת לו פה, ערוכה בכל ושמורה תחת המקום אשר הוא עומד עליו.

כי כאשר החל לפתח ולשדר ארמתו גלה בה מטמוני מסתרים, כי מצא בחיקה אוצר גחלי-אבן אשר לא שזפתו עין אנוש מיום ברוא אלהים תבל ומלואה, אוצר רחב ועמוק עד מאד, רבבות אלפי ככר יכיל, והוא השתרע על שפת נהל גדול אשר בו אניות יחכנו. — ולנכון כאהרן גראנד — המסה אשר ראו עיניו בכהנו על האניה מלאה אותו חכמת לב להבין חין ערך הנחלים מה טוב — היה נקל לדעת יקר המטמון הזה אשר אליו רבים ידרושו, כי אותו יוכל להבין אל יד הנחל ובידים יאספוו ויסבלוהו על אניות סוחר להובילו אל ארבע רוחות השמים בלי טיח גדול ועמל רב! — אולם איש אחר על שדה מלחמה לא יעשה חיל, בכח גוו לא יגבר ובהכמתו לא יתהלל, אם לא ימצא לו רעים אשר יהיו בסמכי נפשו, ורעים עושי טוב ודורשי שלום לא ימצאון בלי כסף, ואוהבי אהרן בעת ההיא היו מעט כי היה רש! — למען הוציא את האוצר הנחמד הזה מבטן האדמה נחון היה עם רב וכח גדול, רק מאות חצבים בדר ועושים במלאכה ינידוהו ממקומו ומתהומות הארץ ישבו ויעלוהו אל מקום זה יסדו לו, והמה גם יום אחד בלא מחיר לא יעבורו, ומאין לאהרן כסף לכל העם הזה? — שנים או שלשה אנשי זרוע נותני כספם בנשך נמצאו גם במקום ההוא, אך המה היו משחרי לטרף, ובראותם כי אזלת ידו חפצו לאלצהו ולהונתו מאחותו, ויכרו עליו חברים ונסדו יחד לבלוע את כל חילו ולתת לו רק חלק מצער! —

או הפנה אהרן להם ערף ויך לו אל האחרים התמימים אנשי השם בנויאָרק, אשר אליהם ערך הישיש אדוני האניה על יד אהרן את ספריו — בס השמיעי את תהלות האיש אשר עבדו על אניתו, תָּמוּ ויָשְׁרוּ — והאחרים הישרים האלה הואילו לתמוך בכספיהם את ידיו, לא עקב נשך ותרבות, כי אם כרתו אתו ברית מסחר, כי קנו מידו מאת אלף כבר נחלים אשר היו נכונים ומעידים בעוד שלשת ירחים על חוף הנחל הלו, ויקבו את ערכם במחיר אשר הושת עליהם בכל מקומות מכה הנחלים בארץ ההיא, וכל כסף המתכן כופר המרכלת שקלו על ידו כרגע מראש, ובזאת החזיקו בימינו לגלות מחקרי ארץ ואוצרות חושך, לנפץ סלעי עד ורגבים משנים קדמוניות דבִּקוּ, להוציא תעלומה אור לטובת בני אדם ולהועיל למו.

ולא אחר אהרן ויבקש לו אנשים חרשים אשר למדו ידם אל המלאכה הזאת והמה ערכו את הדבר על אָפְנוֹ, ויכינו מקבות וגרון וכלי ברזל רבים, וישכרו לו חמש מאות איש הצב בהר וחמש מאות נושא סבל, ובעוד מעט התחפך השרון השקט והשאנן. מאין אדם הזה למקום מלא תשוואות והמון אנשים, סכות ואהלים גם בתים נבנו שמה למכביר, וערמות ערמות הנחלים החלו ליסוד עד כי תוכן הנחלים אשר מכר אהרן הוכן בטרם בא המועד, לשמחת עזרו הישרים בראותם כי לא הוביש מבטם וכי שלח אלהים ברכתו במעשי ידיו. — ויוסיפו עוד לכרות אתו ברית חדשה ויקנו מידו נחלים רב יתר מאד, וירבו לו כסף תועפות למען יגדיל מלאכתו ויאדיר. ויגדל האיש, אלפי אנשים יצאו לפעלם מריוס ביומו, ועליהם שוטרים מביני מדע החרים בעם העושים במלאכה, ובראשם אדוני האדמה, חרוץ ושונא עצלה, משיח מן הבקר עד הערב אל כל מעשיהם. — מהשלה הגדול אשר מצא בעמלו הרבה לו עצמה יתר שאת, ויקן עוד שדות רחבי ידים הקרובים אליו ויכונן עיר מושב, בכנות בתי הצרים ופרוץ לעושי רצונו ונשיהם וטפם, ויעש חסד ואמת את עבדיו התרוצים אשר לא התרפו במלאכתם, ויכין בית הספר להנך בו את ילדיהם; גם בית החפשיית בנה להם, שם יגוחו יגיעי כח ואנשי מכאובות עד ירפאו וחיו בעזרת רופא נאמן אשר ישגיח אליהם. — כה הלכה עבודת מכה הנחלים הלך וגדל, אלפי אניות באו הנה מקרוב גם מרחוק לקנות נחלים, עד כי כבר אהרן מאד בכסף ובזהב, ולא לבד כי לא נשה עוד מידי מימיביו, כי עוד שלח שנה בשנה אליהם ואל גנזי המדינה הון רב לשמור; שש שנים עברו למיום צוה אלהים שם את הברכה ואהרן עשה לו שם תפארת, וידעיו הללו כבוד עשרו וחכמתו ויתנו חסדו וצדקתו.

ובני אָחיהו, אשר ימי ילדותם עתה ברחו, כי היה הוא לבחור כארו והיא לעלמה כתמר, האם כמת מלב נשכחו ולא זכרם עוד? — לא, חלילה לאיש ישר ויקר כמוהו מעשות כדבר הזה, הוא פור נתן כסף רב למבקשיהם, אך לא לעזר ולא להועיל, כי לא נמצאו!

על יד הרחוב הגדול הסובב את כל הקריה כסבעת, לימין בית מועד לכל סוחר בוין, בבית מדות ונחמד למראה היה מושב איש הבנים (באָרוענמעקלער) אשר בידו מערכי מסחר הרכלים להכין אותו ולסעדרו במשפט, לכתוב בספר ולחתום את ספר המקנה והגלוי — שמו אינגאץ. הוא היה איש מהיר במלאכתו, לשון למודים נתנה לו לקרב לב המוכר אל לב הקונה, בשפתים דולקות עשה נפלאות בהתאסף ראשי הסוחרים יחד, הוא עמד בסוד המסחר וידע אל נכון יום יום על פי קו הברזל זרכי המזכר והקנין בערים הגדולות בכל הממלכות — ובזאת משך אחריו רבים לבקש מפיהו עצה ותבונה, וסוחרים רבים אין מספר שקרו על דלתותיו יום יום, והמה חשבוהו לאיש אוהב צדקה ומשפט אשר לא ישקר באמנתו, ורב כופר לא יטהו לעות אדם בושה בו!

כל רופא יָהֵל לפי כבוד עשרו, לפי הדר תפארת בית משכנו והוד מרכבתו וסוסיו, גם יתחדר לעינו כל העדה, וכל עוד יעדה גאון וגבה במקום רואים כן יוסיף העם לרוץ אחריו ולשאול בעצתו כאשר ישאל איש בדבר האלהים, אף אם רק מראהו נאוה וכל רוח אין בקרבו. — וככה איש מתערב עם סוחרים רבים ומקרב את בעל התל לאדון הבקעה, ישיכל בכל דרכו ויעש חיל לעמוד במקום גדולים, אם עליו לבושי הוד והדר ומכסה עתיק, אם יופיע בקרב חוצות בהדרת כל גאה ורם, ואז כל סוחר יפתה למראה עיניו ויאמין כי האיש החכם הזה ממועצותיו

ישבע ופרי תבונתו הגדולה הוא אוכל, על כן יבטח בו גם הוא לתת בידו עתותי כספו וזהבו, ואל בינתו ישען. — זאת ידע אינגנאץ ויבן, על כן און וחקר את כל מפעלותיו לעור גם עיני פקחים — כל חדרי ביתו מלא כלי יקר וחמדה כהיכלי הגדולים אשר בארץ המה, שלחנו מלא דשן וכוסו רויה להשביע ולהשקות הנפים למען דברי נפלאותיו ושיחו, והוא עטה לבושי מכלול להתפאר, ועל מרומי קרת בשוקים וברחובות נגלה כבודו במרכבה יקרה וחמודה רתומה לסוסים מיוונים ילידי ערב. — כה היה שמן חלקו וימצא און לו, בכל אשר פנה הצליח וכסף הסוחרים וזהבם נדרו אליו מכל עבר, למען יתהפך בתחבולותיו וימצא הפץ.

ולא לרגלי רכלי עיר מגורו לבדם פרש רשתו, כי אם גם לאלפי סוחרים יושבי ארץ מרחקים; הוא הודיע על גפי מרומי המכתבים המודיעים חדשות לבקרים, היוצאים לאור בכל הארץ ובכל הגוים, כי כל איש אשר לו דבר בוויין יוכל לפנות אליו ולמלאות את ידו, והוא בישר לבב יתן להם כלבבם, וכל אשר יפקדו עליו יעשה כחפצם קל מהרה ולא יאחר. — אף ספרים כתב פעם בפעם לאילי המסחר הנודעים לתהלה בחסנם ויקרם בכל הארצות, ויבשרם כי הציב לו יד והכין לו בית נאמן, ואשר שיה או שיג לו יבטח בו ולא יבוש, כי כל עצתו ימלא בצדק ומישרים — ובזאת העלה בחכתו רבים מכל אפסי ארץ, וגם מאמעריקא יצאו לשחר פניו ולהשליך עליו יחבם, והוא היה ערום ומבין דבר לאשורו ויעש את הכל ברעת וישביע לכל דורש רצון, משברו לא הבישהו, ואת אשר יחל לקים דבר הוציא לפעלות אדם במועדו, לשמחת לב כל מחכה לו — ויצא לו שם בארץ כי חרוץ הוא וכי ידיו תעשינה תושיה.

גם השוע הגדול והנכבד בבאלטימאָרע, אהרן גראנד, נטה אחרי אינגנאץ וישם בו מבטחו, הסכין עמו וישלם לתת בידו עניניו בוויין למען ישם משטרו שמה, לנגוש כל עצביו מיד לוויו ולשלם לאשר נשו בו, לקנות שטרי-חוב מחברי בוני מסלות הברזל או מאוצר המדינה ולמכרם בעת רצון, ועוד דברים רבים כאלה, הוא גראנד הבא במקלו וילקטו מרומניא לאמעריקא לגור, ובכחו ועצם ידו עשה לו חיל גדול, יגע ומצא, זרע וקצר; אך בכל הוגו הגדול לא הוגח לו ושנתו נגזלה, כי בתנאות עלי משכב זכר את בני אחיהו הנדחים והנחבאים באחד המקומות, ובמשכיות לבו עברו על פניו דלים ורעים, ושלמות בלות ומסולאות עליהם — ויהרד, ותחי זאת לו לפוקה ולמכשול לב כי לא יצא עד הגה לעזרתם. — וימחר ויכתוב אל איש סודו ועושה רצונו בוויין, אל אינגנאץ, ויחל את פניו לשלוח אנשים ישרי לב ברומניא, לחפש את היתומים בנרות בכל גבולות הארץ והוא ודעת מכל המחבואים אשר התחבאו שם עד הגה, ואם ישכילו התרים בדרכם לגלות את מקומם יקחום ויבילום ווינה, שם ילבש אותם אינגנאץ מחלצות כבני עליון ויעטמם כבוד והדר כאשר יאתה, וישלחם אל דודם לבאלטימאָרע; כל מחסריו האנשים הברגלים עליו, וגמולם לעת מצוא ארף כסף. — אינגנאץ מחר לעשות כאשר צוה וישלח ציריו עד למרחוק, אין קריה ברומניא אשר לא היו שמה, ובנאלאץ חדרו אל כל בתי העיר ויחששו וידרשו ויחקרו. — „שמענו, אמרו יושבי העיר ההיא, כי לפני שנים רבות עשו אנשי בליעל תועבה כזאת, ועל אודות עוללי הנרצחים מאומה לא ידענו!“ — מלאכי אינגנאץ התמהמהו כששה ירחים בדרך וישבו ויאמרו לא מצאנו, והוא שלח את תשובותיהם אל שואלו. —

רוח אהרן גראנד התעטפה עליו ולא ידע שלו, לבו הגיד לו כי בני אחיהו עודם חיים בארץ וכי נרפים המה המבקשים אותם, ולו יכול לנטוש את מלאכתו הגדולה על איש אחר, כי עתה נקל היה לו לבוא לאחרית ים ולדרוש אחרי בחיריו אשר אליהם כלתה נפשו — אך מעשיהו עצרוהו ולא נתנהו לעובם ימים רבים. — ויוסף עוד כתוב לאינגנאץ, לאמר; „עבדיך שעו בדברי שקר, ולא דרשו ולא הקרו היטב את הבנים למען דעת מה אתם אם חיים המה או מתו, כי גם אם פקודת כל האדם נפקדה עליהם ויבואו בנוער אילי קבר, הן לא בארץ תלאובות וציה מקום לא יגור איש מתו, אך לא שכלתי שניהם יום אחר, ולא-בעתים רחוקת הנשכחות מני אנוש היה הדבר הזה, עוד ישנם בארץ רבים אשר ראו, ידעו או שמעו, כי עלו בסערה השמים או כי פצתה האדמה את פיה לבלעם חיים!“ — על כן לא אוכל להאמין לדברי רוח, אנשיך בנים לא אמון הם, עצלה שמה מלתה על לשונם והכל יפצה פיהם, ועושי מלאכתם רמיה לא יכוננו לנגד עיני! — ועתה שמע נא אדוני, לאשר אני שואל ממך; תיקר נא נפשי בעיניך

שירי יצחק (1) ויצחק (2) ויצחק (3)
יצחק (4) ויצחק (5) ויצחק (6)
יצחק (7) ויצחק (8) ויצחק (9)

חֲרָשִׁים גַּם יִשְׁנִים 2

א. שְׁנֵי שִׁירֵי קוֹדֶשׁ.

[כ"י מזרחי המכול בקשות ופליחות ממחברים שונים מצאתי שני שירים קדמונים, והראשון מהם הוא סליחה הנסמנת בסיומן ק"ג, ורשום עליה: אחרת לר' יצחק בן גיאת ז"ל, וזן יונה זמיריך (ר"ל) היא על משקל השירה יונה זמיריך; אולם טעה המרשים כי מראשי החרוזים נראה כי המחבר הוא ר' יצחק בן קפרון, אשר כפי הנראה הוא המודקק והמשורר בן קפרון מתלמידי מנחם בן סרוק. ותלמידו דוגש בעת התלקח אש המחלקת אמרו עליו: "וליום האחרון אשיחך בן קפרון. להרפת ולחסרון. כפי כל העברים". ואל תתמה לבן קפרון בהרין, והתבונן לשיר עז עם חבריו, ואם כן הוא תתבטל מכל וכל השערת ר"ש פינסקער (לקטי קדמוניות עמוד 161) כי שמו של בן קפרון היה אפרים בן צבי; ואמנם ההשערה הזאת בלאו הכי אין לה על מה שתסמוך, כאשר העירו יה"ש (חלוץ 80, VI) וגייגר (ידיעות צייטשריפט 1871 עמוד 70 בהערה). וראה על אודותו גם הערתו בזכרון לראשונים (מתברר ראשונה, עמוד 166 בהערות לעמוד 19). ולפי ידיעותי לא נדפס עד כה מהמשורר הקדמון הזה שום דבר, וגם צונץ ורשר"ל לא זכרוהו, וכן בעמודי העבודה מלאנדרסהוטס נפקד מקומו, לכן חשתי לכתוב להציב לו פה יד. ועל השיר השני הנסמן כ"י בסיומן ר"ל רשום: אחרת לרבי' האי, אלון וזן אז לקראתי, אך מסופק אני לפי סגנון לשונו אם הוא מרב האוי גאון, ואולי ימים יודיעו; ומתוכן ענינו נראה כי הוא עקדה, ונתחברה לימי ראש השנה, כנראה ממלות ביום וזכרון, וזכרון עקידת].

א

יגורתי מפני שמים קונה.

ולא אמצא מענה, שפתי נאלמים. פומ' (1)

צעיר אני ונכאה. חסךך אז אראה.

כמו זקן נאה. ישר דרך תמים. פומ'

חסךך אז אספר. בלבב מתגבר.

ולא אדע דבר. שפתי נאלמים. פומ'

קמתי אני ואעיר. ברשות רב וצעיר.

יה פי בחין אפעיר. ותעל לי רחמים. פומ'

בקראי אליך. שמע כי עליך.

יעזוב חיליך. יה צור עלמים. פומ'

נאור ממעונך. אל תעלם עינך.

ונקום בימינך. אל ממתקוממים. פומ'

קדשך החריבו. וביתך הסחיבו.

לדגלי הציבו. מצודים וחרמים. ולא אמצא וכו'

פארנו נתעב. ולבנו נכאב.

כי אין לנו אב. היינו יתומים. ולא אמצא וכו'

רדנו לחרפות. ונהי לשרפות.

בכשיל וכילפות. בית קדשך הולמים. פומ'

נהי באיים. נפוצים ובזריים (2).

ומשל בנוים. מנוד ראש בלאומים. פומ'

(1) פומ' ר"ל לכפול את הסוגר ולא אמצא וכו' כמו להלן בבית ז' ח' ויא.
(2) ובזריים תחת ובזורים בעבור החרוז.

לנעצו וגם רגשו¹). ועל נבי הרשו.
וערי יתלחשו. לילות וגם ימים. ולא אמצא וכו'
שזונך לי השב. ושועתי הקשב.²
אל מלך יושב. על כסא רחמים. תמת ש"ל³).

ב

שעריך שוקדה. שכולה וגלמורה.
השמיעה ברצון. קול רנה ותודה.
ביום זכרון. וזכרון עקידה.
ישמח הר ציון. תגלגלה בנות יהודה.
ישמח וכו'
זכור אב לך בנה. מובח עבודה.
וערך עצים עליו למוקדה.
וידו אל יחידו. בחווק הדה.
עקדו ככבשה. לטבח לכודה.
ישמח וכו'
וממעל לעצים. שמו כאנודה.
כמו מכנים את בנו. אל חופה רפודה.
ומאכלת לקח. בחילה לסלדה.
לעבוד ביראה. ולגיל ברעדה.
ישמח וכו'
וכבש רחמיו. לרצונך בשקידה.
ולא אהשך יחידו. דבריך לחמדה.

ב. שני שירי חול.

[מדיואן ר' יהודה הלוי, בכ"ו שלנו סי' קל"ה וקל"ו, ועל הראשון (הנמצא ברשימת הדיואן לרשד"ל I, 116) רשום בערבית: ולה אלי אלרב ר' יעקב אלצרפתי פי אלמעני, וכנראה מהכית האחרון השיר הזה הוא קריאה לר' יעקב צרפתי לבוא ולסעוד אצלו; והחשערה כי ר' יעקב זה הוא רבנו תם אין לה על מה שתסמוך, כי ר"ת לא היה מעולם בספרד, כאשר לא ראה ר' יהודה הלוי את פני ארץ צרפת. ואחשוב כי בדיואן לרשד"ל רשום על השיר הזה רק לרב צרפתי ושמו יעקב לא נזכר, כי כן כתוב בהקדמת רשד"ל לבתולת בת יהודה (עמוד 21). והשיר השני הוא בשבח איש ששמו דוד שנתן במתנה סלית של ציצית לריה, ובכ"ו רשום עליו בערבית: ולה פי אנסאן אסמה דוד וקד אהדא אליה רדא ציצית, וברשימת הדיואן מרשד"ל לא נזכר, אולם בהקדמת בתולת בת יהודה (עמוד 19) כתב: „ר' דוד בן אלדיין נתן במתנה לר"י כגד ציצית נאה, ור"י כתב לו חמשה בתים". ואולי ר' דוד זה הוא ר' דוד ברבנו, אשר אליו נמצאו שתי אגרות בדיואן רשד"ל (בתולת בת יהודה עמוד 21), ונדפסו מוגרמטין במחברתו לקט שושנים עמוד 96—92, וראה גם בדיואן האשכנזי לגייגר (עמוד 129)].

¹ רגשו, בכ"ו היה כתוב בראשונת גרשו, ואח"כ נוסף ריש בראש המלה, ר"ל כי צ"ל רגשו.
² ר"ל נשלמה שבח לאל.
³ ר"ל וכאשר השמעת את אברהם אל תשלח ירך אל הנער, בראשית כ"ב י"ב.
⁴ באיל נאחו בראשית כ"ב י"ג.
⁵ נראה דצ"ל שדורה תחת שרודה.
⁶ במעבר כמשה מוסדה ע"ד הכתוב ישעיה ל"ב.
⁷ כנדה שבוש דמוכה, ואולי צ"ל כברה.
⁸ שמואל ב' ה' כ"ד.

א

ארון חכמה אשר עליו
 מכון מקדש ואוהליו .
 אשר אנדיל במהלליו
 ולו עדים במעלליו .
 אשר עטה מעיל צדק
 והתעטף במכלוליו .
 וטוב זכרונו כפעמונים
 ורמונים עלי שוליו .
 רצה היום למלאת את
 רצון עבדך ומשאליו .
 ויתקדש בכ לחמו
 ושולחנו וכל כליו .

ב

שלמה בהוד נותנה מעולפת
 עלי כרקיע מהופפת .
 דקה ואם רוח תניפיה
 רוח בשמים היא מנופפת .
 אם נולה לבנת מאור שמש
 או מעלי שושן מאוספת ?
 כי פרשה ארבע כנפים
 עלי ותראה מרופפת .
 תגיד בלא לשון יקר דוד
 דודה וטוב זכרו מצפצפת .

ג. לקורות ישראל במצרים (בזמן הרמב"ם ?)

[מצאתי ד' דפים מכ"י ישן החסר בראשו וסופו ואמצעו, וכפי הגרסה המעשה המסופר בהם מהעורך זוטא ובנו היה בימי הרמב"ם ז"ל (כאשר יורה המאמר: "משה הרב" נר מורח ומערב") ובזמן קרוב קודם לו ואחריו, ואם המלות, אבא מרי הודי ויקרי" בסוף דף א' מוסבות על הרמב"ם נדע כי ר' אברהם בנו הוא מחבר הספור הזה, ונזכר בדף ג' הרב רבנו יצחק, ואולי הוא ר' יצחק בר' ששון הדיון מבית דינו של הרמב"ם החתום על התקנה הנודעת בענין שביילת נשים (פאר הדור סימן קכ"ב, ובקורא הדורות י"ג ע"ב במעות ר"י בר ששת). ואולי היה האיש זוטא קראי, כי כבר בימי הרמב"ם היה ביניהם איש ששמו בן זוטא (או בן זיטא), ופירושו נזכרו לגנאי מהראב"ע; וזה מוכח קצת גם מספור זה, כאשר העירותי במקומו. אולם כל אלה הדברים עוד מוטלים הם בספק].

(דף א')... וימת מלך מצרים, ויקם מלך חדש על מצרים. ויערב ממנו השררה במאתים⁽¹⁾.
 בכל שנה. ויאמר אנכי אחטנה. מידי תבקשנה. ויושיט שועל⁽²⁾. ויקח מיחף נעל.
 וישר⁽³⁾ כמו ארבעה שנים. והקהל מרורים מעונים. ודמעתם⁽⁴⁾ כעננים. עד השקיף צור
 ממעונים. וריחם על המונים. כרחם אב על בנים. והשקיט השאננים. ומחה ה' דמעה מעל כל
 פנים. ששלח⁽⁵⁾ ציר אמונים. אות הדורים⁽⁶⁾ מופת הזמנים. משה הרב. נר מורח ומערב.
 האור הבהיר. והכוכב המזוהר. יחיד הרוך [ופ] לאו. ממורח שמש עד מבואו. והשיב הרת לישנה.
 ויעמידה על מכונה⁽⁷⁾. ויטר הצלם מהיכל. ויפתה וגם יוכל⁽⁸⁾. ותהי ראשית התשועה על ידו.
 מורע ירדו. ובראותו⁽⁹⁾ כי זה זוטא העוכר. ברוע מעשיו יזכר. כי הם רבים מלמנות. ועצומים
 מלשנות. ורתיהם שונות. מכל הלשונות. התמהמהתי. ותמהתי. ונלאתי לספר קצותם. או
 לחוותם. ואין חדש בהזכרים. כי אין איש שלא ידעם⁽¹⁰⁾ ומכירים. לולי הנס הנאדר. הבא באדר

⁽¹⁾ כפי הגרסה ר"ל כי לקח העוכר הנזכר למטה מן המלך החדש את המסרה והיה ערב כעד מאתים דינרים לשנה.
⁽²⁾ כפי הגרסה יש פה שבס או חסרון; ואולי תחת ויושיט צ"ל וישלוט. וכן הוא ד"ס.
⁽³⁾ ר"ל וישלוט, כמו ויטר אבימלך (שופטים ט' כ"ב).
⁽⁴⁾ צ"ל צטעות ודמעות.
⁽⁵⁾ צ"ל נתקן ושלח.
⁽⁶⁾ הדורים כמו הדורות, ואולי כ"ל.
⁽⁷⁾ מזה נראה קצת כי העוכר היה קרלי.
⁽⁸⁾ ע"ד חפחה וגם תוכל (מ"א כ"ב כ"ב).
⁽⁹⁾ אולי צ"ל ובראותי.
⁽¹⁰⁾ נתקן כ"י יודעם.

הנהדר. מיד השתי ורחשתי. ואם לא נחשתי. ואילולי לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי. כי זה זוטא הרשע והחוטא¹ בקש לאבד זרע ידידים. כהמן צורך היהודים. ולכן אניד מעט ולא אספיק אחד מאלף שערים. אבר ראשי דברים. מעירים על הנשואים. הגידני אבא מרי. הודי ויקרי. כי זה זוטא השומה². אשר כל ימות³ עושה. בכל חרמים ולומין⁴ יהיה. קראוהו יולדיו יחיה⁵. והוא (דף ב) יצא חוטר מגזעו. ויצא סבלו ברשעו. והוליד בן פריץ (כדמורתו) כצלמו ובדמותו⁶. ויינק חמת (חמת) תנינים בשפע. כי משרש נחש יצא צפע. ילמוד דרכיו. וילך במהלכיו. כהיום וכאתמול. ולא סר ימין ושמאל. אבל הוסיף ולא חיסר. עד לא השיג האב ממנו המעשר. והוא מכל צד ברשעותו עומד. עד בא האב ללמד ונמצא למד. ויאמר לאביו אני (אני) אתמוך ידיך. ואחזק במשרה מצעדיך. הנני עמך כנפשך. ואשר יצא ממעיך הוא יירשך, וישמח האב בחמורו⁷. יראו עיניו כידו. ובראותם כי המלך צדק. מחזיק הברק. מעביר הפחד. ולא יקה שוחד. וימסרו בכל היהודים יחד. ולקחו מועצות וידעו. חכמים הם להרע ולהטב לא ידעו. ויאמרו הבה נתחכמה להם. ויפול פחדנו עליהם. ויאמרו למלך ולשרים. כי אויבי המלך היהודים מעזרים. ויחביאום בבתיהם. ומאתם לחם⁸ ומימיהם. ובגלל שהודענו למלך דברם. כדי לדרשם ולחקרם. קמו עלינו כולם. מקטנם ועד גדולם. ויאמר המלך הן עם אחד ושפה אחת לכולם. וזה החלם לעשות. ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. בקמיהם—כתבו לזה שישוב על מקומו. ויהיה עין למלך בעמו. ויירא העם יראה גדולה. ונמלאו מתניהם הלחלה. ונמסרו אחרי זאת בידו שנתים. וימס לב העם ויהי למים. ויהי מקץ שנתים ימים. בשוב יי' את שיבת ציון היינו כחולמים. כי ראינו השר שעזרו הלך לארץ הצבי⁹. אמרנו אולי ננצל מידו כצבי. ואנחנו עת (דף ג') ממחרים. ועת מאחרים¹⁰. קם בנו הרשע העקש. לפח ולמוקש. כי תואנה הוא מבקש. ולקח שלשה אנשים. יהודים גרים¹¹ ורשים. ויאמר לאשר על בית המלך. המושל בכל הפלך. הלא אילו המורדים. אשר החביאו היהודים. ויבואו¹² מארץ רחוקה לארץ מצרים. ויכלכלום לחם ומים. ויכסם ויאסרם בנחושתים. וימתו ב[מים] שנים. ושאר הקהל הייהם נצמתים. כי אמ[רן] כלנו מתים. מיד קמו ולא התמהמו. בספרי תורות [ה]חריטורו. אב ובנו באלה ובברית. תהא אחריתם להכרית. ועמדו והפילו שנים יהודים אחרים. ואמרו אילו מכלל המחביאים הצרים. ובראות הרב רבנו יצחק. יהי שמו לעולם ובספר חיים יוחק. כי כבד מאד המשא. והאלה נסה. והנגע כי פשה. וידע את כל אשר נעשה. חם לבבו כאש בוערה. ויאמר אהה זו כליה נמורה. ויצעק צעקה גדולה ומרה. ויאמר זו רעה¹³ חולה. מה אעשה לעם סגולה. עתה כמעט יאבדו בגולה. ויחרד יצחק חרה גדולה. ויצא בתוך העיר מבוהל. ויקבוץ את כל הקהל. ויאמר דעו כי עצם הכאב וכבד¹⁴.

1) כמ"י והחטא. 2) כמ"י נכתב הרשע, ועל גבי השורה נתקן הסופר כמקון. 3) כמ"י כל ימותיו. 4) ולוטיין כמו ולטותא, ר"ל קללות. 5) יחיה הוא כפי הגרסה השם הערבי יתוי או יחיא. 6) אולי צ"ל וכדמותו, והמלה המוקפת יתרה היא. 7) חמוד הוא בן בלשון הקדמונים. 8) תחת לחם יתכן להגיה לחמם. 9) אולי גם מזה הוכחה קת כי המעשה קרה בימי הרמב"ם והשלטן בלח אלדין (סלאדין) בעת מסעי הלבב והמלהמות בארץ ישראל. 10) כפי הגרסה זה מוסב על שלום המם. 11) כמ"י כתוב גדים. 12) אולי צריך להגיה ויכיואו. 13) כמ"י רועה. 14) כמ"י כתוב וכבד.

לא יוכלו להוציאם מחוקת נאמנות וכשרות. ומחפצי לתקן את מעות הרמ"ש שלחתי את המפתח (בהוספת שמות הספרים אשר יבוא זכרם במסרה) עוד הפעם להר"ן בריל בפפד"מ עם הערתי הנזכרת אודות השמות המצויינים בכוכבים. אולם אין השתוממתי לראות כי גם הוא הרפים המפתח שלי בלא הקדמתי⁽¹⁾ ולא באר מה היא הוראת הכוכבים אצל אוה שמוות אשר כחידה שתומה הם בעיני הקוראים; ואז נודע לי עד כמה קשתה חובת גלות הסופר העברי אשר יפנה במאמריו אל המו"ל בארצות רחוקות! אך כל עכבה לטובה, כי בין כה וכה עסקתי במלאכת הרשימה לתנ"ך כ"י באוצר המלכות דפה, ובכל כ"י ראיתי מי ומי הם בעלי המסרה וספרי המסרה הנזכרים בו; גם שמתי עיני ולבי לחקור ולדרוש היטב בשארי כ"י באסיפתנו הנאמנים והחשודים, ולעת כזאת אחשוב כי לא לגאון תחשב לי אם אומר כי קניתי לי בקיאות נאמנה וידיעה מספקת להבחין בין הספרים והרשימות אשר אין בהם שמץ חשד ובין המזויפים והחשודים. ועל כי נתוספו אצלי כמה דברים חדשים בענין הזה, לכן אמרתי לסדר מחדש את שמות בעלי המסרה והספרים הנקובים בשמותם אצל המסורנים על פי ידיעותי החדשות ולבקר אצל כל איש וכל ספר את כל אשר נתברר לי אודותם⁽²⁾.

וראיתי כי טוב לתת בהקדמת המפתח איזה מקומות המדברים בענין זה בכלל, או המודיעים לנו חדשות הנוגעות לקורות המסרה והדקדוק; ובראשונה יבואו הלקויים שמצאתי בכ"י שלנו, ואתחיל מאותם שנתגלו לי בשנת תרל"ד במשפוחים-קלעא.

(א) בספר כ"י ישן בשפת ערבית בלול בעברית ממחבר אשר לא נודע שמו⁽³⁾ ונכתב על י"ט דפים נייר⁽⁴⁾, וכלו הוא בדיני השוא, ותחלתו נמחק קצת ואשר יכלתי לקרוא הוא: „אעלם אן אלשוא...ה ורלך אנה יכרם ס[בעתה]ם אעני אלסבעה [מ]לוך אלדי תסמא אלמצותאת [דע כי השוא... וזה כי הוא ישמש [שבעתם] רציני לומר שבעת המלכים הנקראים קולות". וברף ג' עמוד ב'; „ונחן נבתרי מן ההנא בשרוש באב באב ועללה עלי מא רתבוה אלקדמא ז"ל אעני אשר תקנו הקדמונים אן שא אללה תע'. ודע כי הנה השלמו החלק השני מהשואים ונשאר החלק השלישי אשר הוא בא קרית [בקריאת] המלה ודע כי לא ידעתי אם יש לו מאמר וחלוק ודרך של עכוב [?] כמו משנים (החלק) החלקים אשר ביארנו למעלה ולו אם יש מאמר אני אחדש אחריו. עתה אשוב אבאר לך כל שער ושער מה יחייב לנו שנלמד". וברף ח' ע"ב יביא מקום ממחברת ד קדוקי הטעמים המיוחסת לבן אשר בזה הלשון: „דע והבן כי הקדמונים המלמדים ובעלי הקריאה והניגונים והטעמים והמסרות ואנשי הדקדוק השתדלו וחררו ותקנו לזה השער אשר ביארנו למעלה פיוט מבואר בחרוזות בתים בתים למען הקורא בהם יבין במהרה וזה ביאור מאמרם בלשון הקודש כאמרם סימן גרש ופתח" וכו'⁽⁵⁾. אולם המקום הנכבד לנו בכ"י הוא זה (ברף ה' ע"ב עד ו' ע"א): „פנקול אן אלשוא ינקסם אולא תלתה אקסאם אחדהא פי אול אלתיובת והו אבדא מתחרך וכו'. ואלטבראניין יקרוהא סאכנה ולא יפתחונהא והי הרה

⁽¹⁾ יאהרביכער פיר יודישע געשיכטע אונד ליטעראטור, פאן ד"ר י. בריל, זווייטער יאהרגאנג, פראנק-פורט דמיין 1876, עמוד 175—176.

⁽²⁾ ובהגיוני לספר הללי אחוה דעתי אודות שאלת הרל"ה שערשעשוסקי בחוברת זאת במנפסה.

⁽³⁾ ואולי הוא הספר מר' אדוניס (דונס) בן תמים הכבלי, אשר כפי עדות הרל"ב עבראש מראשינו: „גשה ספר מעורב מולשון עבר וערב"; אולם קשה קצת לאמר כי דונס יכול את אהרן בן אשר בין הקדמונים כי לא היה כל כך רחוק מזמנו.

⁽⁴⁾ ועל הדף הראשון תמצא רשימה מזוייפת בדיו כהה והמכתב מוכתב פירקאוויץ: „בית והון נחלת אבות ומאדונינו עזרא הסופר הראשון ותלמידיו הסופרים אשר שמות תלמידיהם נזכרים בזה המרף זל"ל ירושת נחלה הכמת כללי חקי קריאת מקראי קדש עם הנקודות והטעמים אשר אמונתם ואמונתם היתה רק אך בתורה שכתב ככתוב כי היא הכמתם ובינתם כמונו היוס פה עבריה לא נסוג אחר לבנו וכתוב הנסתרות לוי אלהינו" וכו'. וכונת היוף היתה להראות כי חכמי עבריה אשר עסקו במסרה שמרו רק תורה שכתב וא"כ היו קראים; אך ראה למטה כי הספק מזה אמת.

⁽⁵⁾ הוא סימן כ"ז במהדורת ר' יחזק בער. 104—105 דפ"ה 1781 דפ"ה זמארה

שְׁתֵּי שְׁתֵּיהֶן שְׁתֵּים פֶּאֶן הָרֵא לֹא יִקְרֹהָ שְׁתֵּי וְכוּ' וּמִן קִרְא עֲנֵדָה־ם שְׁתֵּי מִבְּעוֹת זֶה־בְּיָקוּלוּ אֵנָה מִבְּעוֹת וְהוּא שׁוּגָה וְלֹא יִדַע לִקְרוֹת וְאֵנָמָא יִקְרֹהָ אֲשֵׁתֵי אֲשֵׁתִים אֲשֵׁתֵיהֶן חֲתִי יִגְעֻלוֹן אֲלִישׁוּא אֲלֵרִי תַחַת אֲלִשִׁין סֹאכְנָה גִיר מִתַּחַךְ בִּפְתַחָהּ וְלֹא בְּגִיר פְּתַחָהּ וְלִים בִּינָה־ם פִּי הָרֵא כִלְף בֵּל כִּלְהֶם קִד אֲגַתְמַעוּא עֵלּוּ דִלְךָ . וְאֵעֲלֶם אֵן קֶאֱלוּ עֵלִי הָרֵא אֲלִשְׁרַמְּ וְאִלְקֶרְאֵן אֵן הָרֵא הוּא אֲלֵתְלֵקִין אֲלִצְחִית אֲלֵרִי אֲבִדְנָהּ (וְנֹאמֵר כִּי הוּשׁוּא יִתְחַלֵּק בְּרֵאשׁוֹנָה לְשִׁלְשָׁה חֲלָקִים , הָאֲחֵד הוּא בִתְחִלַּת הַתִּיבוֹת וְהוּא לְעוֹלָם נַע וְכוּ' . וְאֵנְשֵׁי מִבְּרִיָּה יִקְרְאוּ אוֹתָן נְחוּת וְלֹא יִנְקֻדוֹן בִּפְתַח כְּמוֹ שְׁתֵּי שְׁתֵּיהֶן שְׁתֵּים [הַמִּלָּה הַזֹּאת אֵינָנָה נְקוּדָה בְּכ"ו] הֵם לֹא יִקְרְאוּ אוֹתָן שְׁתֵּי וְכוּ' וְכֹל מִי שִׁקְרָא אֲצֵלֶם שְׁתֵּי [בְּכ"י בִּלְא נְקוּדוֹת] מִבְּעוֹת זֶה־בְּיָמְרוּ כִי הוּא קִרְא מִבְּעוֹת וְהוּא שׁוּגָה וְלֹא יִדַע לִקְרוֹת , אוֹלַם יִקְרְאוּ אוֹתָן אֲשֵׁתֵי אֲשֵׁתִים אֲשֵׁתֵיהֶן¹) וְיַעֲשׂוּ אֵת הַשׁוּא אֲשֶׁר תַּחַת הַשִּׁין לִנְח לֹא נַע לֹא בִּפְתַח וְלֹא בִּלְא פִתַח . וְאֵין כֹּזֶה בְּיַנְיָה־ם חֲלוֹק אֲבֵל כֹּלֶם יִסְכִּימוּ בּוֹ . וְדַע כִּי הֵם אֲמָרוּ עַל הַחֵק הַזֶּה וְהַקְרִיאָה הַזֹּאת כִּי הוּא הַלְמוּד הָאֲמֵרֵי אֲשֶׁר קִבְּלֵנוּהוּ) בְּקִבְּלָהּ שְׁלֹאמַת מֵאֵנְשֵׁי כְּנַסַּת הַגְּדוּלָה . וְאֵלֶּה הֵם הַתְּלַמִּידִים אֲשֶׁר קִיְמוּ וְקִבְּלוּ זֶה הַמֵּאמֵר וְכֵן שְׁמוֹתֶם מֵהֶם²):

1. אֲבֵרְהֶם בֶּן רִיקָאִם .
2. וְרִיקָאִם אֲבִיו . מְקוּדֶם הִיָּה יִקְרִי יִקְרָא כֵן³ .
3. וְאֲבֵרְהֶם בֶּן פְּרָאֵת .
4. וּפִינָחֶם רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה .
5. וְהוּא מְקוּדֶם זֶה צִמַּח בֶּן אֲבוּ⁴ שִׁיבָה .
6. וְצִמַּח [הַיְדוּעַ בֶּן] צִוָּרָא⁵ .
7. וְר' חֲבִיב בֶּן ר' (פִּינָחֶם) פִּיפִים⁶ .
8. וְאֲחִיָּיהוּ הַכֹּהֵן הַחֲבֵר מִמְּדִינַת מַעֲזִיָּה⁷ .
9. וְעַם אֵלוּ הֵיוּ אֲרַבְעָה⁸ . אֲשֶׁר הוֹקֵן הַגְּדוּל ז"ל .
10. וְאַחֲרָיו הִיָּה בְּנוֹ נַחְמִיָּה נִנְפֶשׁ⁹ .
11. וְאַחֲרָיו הִיָּה מֹשֶׁה בֶּן נַחְמִיָּה .
12. וְאַחֲרָיו הִיָּה [אֲשֶׁר בְּנוֹ . וְאַחֲרָיו]¹⁰ .
13. מֹשֶׁה בְּנוֹ . יַעֲנִי [רְצוֹנוֹ לומר] מֹשֶׁה בֶּן אֲשֶׁר .
14. וְאַחֲרָיו הִיָּה אֶהֱרָן בְּנוֹ . יַעֲנִי (ר"ל) בֶּן מֹשֶׁה . וְדַע כִּי זֶה אֶהֱרָן בֶּן מֹשֶׁה בֶּן אֲשֶׁר בֶּן מֹשֶׁה בֶּן נַחְמִיָּה בֶּן אֲשֶׁר הוֹקֵן הַגְּדוּל ז"ל הִיָּה אַחֲרֵית הַשְּׁלִשְׁלָה . וְזִכְרוּ וְאֲמָרוּ כִי אֵילוּ הֵיוּ מִן

(1) ראה מחברת הפרחון בערך שנה: „לפיכך ראוי להוסיף געיה על השין לאמר אשתים“; וראה גם בחלק הדקדוק דף 77 ד' כי היא קריאת בני א"י ומגרים ואפריקי, ועיין במבוא לפינסקער 143—141 ובתיבאן .

(2) המלה מהם תורה כי השג רק חלק מן התלמידים, וכן אמר למטה בסוף: היו עס אלו הזקנים וכו' מלמדים אחרים, וזולתם הרבה. ואחשוב כי וכן שמותם מהם ולמטה ואלה שמותם מהם הוא העתקה בלתי נכונה מהערבית: והדה אשמה צענהם (ואלה שמות אחדים מהם, או חלק מהם).

(3) הלשון מנומנס, וכפי הנראה כפלה צעות המלה יקר ממלת יקרא, וכונת הכותב תהיה כי כבר קודם אברהם אביריקאט היה קורא על פי הקבלה הזאת של בני עבריה; וכזה נראה מהלכת שני אללנו .

(4) כן כתוב בכ"י אבו צויו, וסעראק העיד עדות שקר בדקדוקי הסעמיס מהדורת בער .

(5) המלות הידוע בן המוסגרות נכתבו על הגליון .

(6) המלה פינחם מחוקה בקתת כי מותרת היא, ותחת פיפיס אולי ז"ל פיפיס (Pappias?) .

(7) מעזיה היא כידוע כנו לעיר עבריה .

(8) לא אדע לכוון את המספר ארבעה, כי כשאתה יורד לחשבון אתה מוצא ששה, ואולי כנ"ל .

(9) אשער כי כנס הוא תחת ל' (נחו) כפ"ש, כמו כ"ל הנחוב .

(10) המלות המוסגרות נכתבו מעל השורה, ומוכרחות הן מהמשך האממר .

עזרא הכהן וצ"ל. (1) ועוד כי גם עם אלו הזקנים המלמדים הגדולים הנזכרים למעלה מלמדים אחרים. והיו חכמים גדולים על קריאת ארבע ועשרים ובקיים [ובקיאים] בכל הנקודים והמעמים המסורות ובכל שמושיהם. ואלה שמותם מהם:

15. רב משה מוֹהָה וכו' לב' [זכרנו לברכה].

16. ומהם משה העזתי הנקדן. וולתם הרבה ולא נזכרו שמותם הנה. ואנמא דכרת לך אסמאיהם זכ"ל לאנהם קר אכתלפוא פי אשיא כתירה וכו'. ואמא הדא אלקאנון אלדי בלאמי פיה וכו' פכלהם מתפקין עליהם בלא כלף בהם (ואמנם זכרתי לך שמותיהם. זכר כלם לברכה, על כי הוה מחולקים בדברים הרבה וכו' אמנם החק אשר אדבר בו [בקריאת המלה שתי] כלם יסכימו עליו ואין חלוק ביניהם)".

והנה לא ארחיב פה הדבור אודות המאמר הנכבד הזה בכלל, ועל האנשים הנזכרים פה אדבר על איש ואיש במקומו, רק אומר כי מ"ו האנשים שזכרו פה רק האחרון היה מעזה (משה העזתי הנקדן), ומ"ו הנשארים נכללו בשם בני מבריה (אלמבראניין), וזה יזכיר לנו את דברי הראב"ע למלת תיעשה (שמות כ"ה ל"א): „ראיתי ספרים שבדקום חכמי מבריה ונשבעו חמשה עשר מוזקניהם ששלוש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה" וכו', אף כי חלילה לי לאמר כי הם מ"ו הזקנים הנזכרים בב"ו זה, כי מדברי הראב"ע נראה שהם היו בני דור אחד (2). ובפירושו הקצר יכנה אותם חסרי דעת הלשון (2).

(ב) ברף נייר ישן ובלוי במקצת מספר כ"י בערבית, וברף הוה מדובר בדניי הטעמים, כתוב כזאת: „פאמא אלשופר תכסיר פוקאני. מתל למנצח לעבר ה' לדוד וכו'. ואעלם אן פי הדא כלף בין אלאואיל, לאן אלמעלם בן אשר רחמה אללה כאן יקמע בין למנצח ובין לעבד יי' בכט שבה אלפאסקה. חתי יגעלהא סלוקין ויגעל כל ואחד קאים בראתה. ולא יסמיה שופר שברים פוקאני. ובעצהם יסמי אלא[ול] שופר שברים פוק [אני ול]א יקמעה. כל יציפה אלי אלסלק כאחד אלפרוע [אל]ד[ין] תכרם אלאלחאן. פאמא מעמולה כרא פי כתיר מן אלמצאחף. [וא]רא נמרת דלך פלא תרהש פאנה לים כטא. ואנמא הו כלף בין אלאסאתרה אלאואיל: מתל רבי פינחס ראש הישיבה. ורבי חביב בן רבי פי[פ]י[ים], ואברהם בן ריקאט. ואריקאט מן קבלה. וצמח בן אבו שיבה. ומשה מוחה. וצמח אבו סלומוס. ואשר בן נחמיה. ואבו אל עומיטר. האולי תלאמדה אלאואיל אלדי דכרנאדם קבל האולי אלאסאתרה. אלדי קתרא בראיהם וירוא ענהם. גיר אן אלאקל מנהם כאן יעמל אתלשתי צגורתין. ואמא אכתרהם פיעמל אתלש[ה]

(1) בספק הוה אס כוונת הכותב כי כל אלה הזקנים ילאו מחלני עורא הסופר, או כי קבלו קבלתם ממנו; וההוראה האחרונה נראה יותר, כי לא יבנה בשם כהן רק את אסיה ו השמיני. (2) אף כי דק הרמס"ש במאמרו ע"ד הראב"ע (עמוד 69 הערה 30) כי המלה ליי (ושכנו ליי חכמי עבריה), אשר ממנה הכותב כי בא הראב"ע לא"י וכי החכמים האלה היו בעת בוא הראב"ע לעבריה, היא הוספה מבעל שה"ק וברמולי. (3) בזהו הראב"ע הקר לשמות, מהדורת יס"ר, עמוד 88: „וחסרי דעת הלשון השבו שראיה זאת המלה להכתב ביוז"; ועם כל חפציות לשונו של הראב"ע לא היה מכנה כן את חכמי עבריה הקדמונים, אשר כבר ר' יונה ו' נגאח העיד עליהם „כי הם החכים בלשון מכל העברים" (הרקמה עמוד 7), וגם הראב"ע עצמו יאמר כמה פעמים כן, למשל בס' זכות (מהדורת ליפמאן, פיורדא תקפ"ז, דף ז' ע"א): „כן מנהג חכמי עבריה והם העוקר, כי מהם היו אנשי המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד". ואגיד פה השערתו (אשר אולי הקדימני בה אחר ולא ידעתי) כי בפתיחתו למאזיטם באמרו ע"ד השתי תגדות: „האלת סומרי חומות המקדש המעוון מוסד ידי אלהינו אשר לא יכול זה להחריבו, וזה המקדש הם ספרי הקדש, ואנשי התורה הם אנשי המסורת", ירמו במלות המעוון מוסד ידי אלהינו לשם עבריה הנקראת מעוניה (מעוון יח). וידוע כי נחלקו רבים בזכור השם מעוניה לעבריה, ודעת רוב החכמים הקדשים כי היא כנוי לשבה מן מעוניה, כמו כנוי מחסיה לסורא בבבל; ואם תדק השערתו זאת נוכל להוכיח כי כן ביהם גם דעת הראב"ע בזהו השם מעוניה. [אח"י ראיתי מס' שפה ברורה (מהד' ליפמאן דף ז') כי כונתו לבעלי המסרה ופי הוא סותר דברי עצמו].

אלתן תקדם אלפזר אבדא כבירה. ובהעתקה לעברית: ואמנם השופר שברים העליון [עליון] (1) כמו למנצה לעבר ה' לדוד וכו'. ודע כי בזה מחלוקת בין הקדמונים, כי המלמד בן אשר ירחמיהו אל היה מפסיק בין למנצה ובין לעבר ה' בקו (2) הדומה לפסק [סלוק] ויעשה אותם שני סלוקים אשר כל אחד מהם עומד בעצמו (3) ולא יקרא שמו שופר שברים העליון. ויש מהם [מהקדמונים] מי שקורא אותו שופר שברים העליון ולא יפסיקהו [מהבא אחריו] כי אם יחבר אל הסלק כאחד ממשרתי הנגינות. ועל זה האופן נכתב בספרים רבים, וכאשר תראה זה לא תתמה, כי אין זה מעות כי אם הוא מחלוקת בין המלמדים הראשונים כמו:

- 1 רבי פינחס ראש הישיבה (4 I, 4)
- 2 ורבי חביב בן רבי פי[פ]ים (5 I, 7)
- 3 ואברהם בן פראת I, 2
- 4 ואברהם בן ריקאט I, 1
- 5 ואריקאט (6 מקורם לו I, 2)
- 6 וצמח בן אבן שיבה I, 5
- 7 ומשה מוחה I, 15
- 8 וצמח אבן סלומוס (7 I, 6 ?)
- 9 ואשר בן נחמיה (8 I, 9 ?)
- 10 ואבן אלעזריאל (9)

אלה הם תלמידי הקדמונים אשר זכרנו אותם קודם אלה המלמדים (10) אשר קבלו דעותיהם ומסרו בשמם (11), ורק המעט מהם יחשוב שתי התלשות קמנות, אולם רובם יחשבו תמיד את התלשה הבאה קודם לתלשה גדולה.

והנה לא נודע לנו בברור מי היו מחברי שני הספרים בשפת ערבית אשר מהם לקחנו את הלקוטים; אולם אין להסתפק כי הראשון היה רבני כנראה מהוכחתו כי קריאת המלה שתיים היא האמתית מפני כי אותיות אנחנו אותה בקבלה של אמת מאנשי כנסת הגדולה; ולא תמצא בשום מקום הוכחה כזאת אצל הקראים אשר לא יכירו את אנשי כנ"ג. ואם כן גם דבריו בדף ג': אלקדמא ז"ל (הקדמונים ז"ל), ובסוף מחברתו: אלמעלמין אלנא קלין עין אלקדמאיהם (המלמדים אשר קבלו מקדמוניהם) חכמי ישראל ז"ל,

(1) ע"ד שמות הטעמים השונים האלה חלל הקדמונים ראה תורת אמת לר"י זער, מנחם לסיסקר, מחברת התנאן מהדורת ר"י דערנבורג, מערקם במאמרו (פערשאלדונגען וכו') ואויקס במחברתו ע"ד טעמי אמ"ת גמ (2) בכל המלה בכת ברורה, וכל פלפול דעליטש ומערקס ע"ד ב ס ע אך לנותרה הם, כי התעם סעראק כדכ.

(3) רשמי המלה קאיים גראיס היטב למעיון בדקדוק, וכן טער דעליטש. הים יואצם בימים שיהם.

(4) הגנו חלל כל איש מהזכרים בלקט ב' המספר אשר בו נסמן בלקט א'. שיה יתח יתח און שיה.

(5) מזדייף בדיו חדש: פי[נח]ם; ואם כי בעלם וראשונה היה כתוב כן בכ"י במ"ס, בכל זאת השערתי כי אולי הוא הינוי פפי אס במקומה עומדת. חיששו שיהרהר און.

(6) אשר כי תחת ו א ר י ק א ט ז"ל וא' [ואינא—וגם, וכמו כן] ר י ק א ט, כמו בלקט א': וריקאט אביו מקודם היה וקרא כן; ומערקס ישער ו א ז ב ו ה ר י ק א ט; והבותר יבחר יאירחם חישקא (7)

(7) כהשערתי בלוח גורלנד כי למה זה אולי הוא הנקרא בשם בן זוארא בלקט א' שער גם מערקס.

(8) אולי הוא הוא אשר הזקן ראש השלשלת מלקט א', כהשערתי בלוח ה"ג וגם מערקס שער כן.

(9) יוכל להיות כי הוא כנוי לאחד מהזכרים בלקט א' ונפקד מקומם בלקט ב' (10) הלשון מגומגם, ואם נאמר כי זה מוסב על כל עשרת האששים, אזי מההכרה לומר כי במקום הקודם

הגאבד מאתנו וכרו רבותיהם של אלו; אולם יוכל להיות כי כונת הכותב היא כי האחרונים מהזכרים אלו היו תלמידי הראשונים הזכרים במקום הזה (11) וראשונה אינה ברורה כל כך, ונראה כי ז"ל ענה כהשערתי

מאלו והשערתי מערקס.

וקום אחרון געלוי מגלת אסתר אכר כל שי וכו'. ובסוף מגלת קהלת כתוב: ואלדו אתפאק עלי קראתה פיה. שאני עמל, תחת השמש. כן מות זה ורוח אחד. פאמא משה מוחה פאנה ירי קראתה כן-מות זה במקאף פלם ירתץ בה הדא [נ"א הדין] אלמעלמה אעני משה ואהרן רחמ' אל'. ואוסיף עוד כי בסוף נוסח אחד נמצאו שמות המעמים לבני ארץ ישראל [אלשאמיה] ולבני טבריה [אלמבראניה].

(ד) בספר עדת דבורים, כ"י ישן נייר בעניני מסרה ודקדוק בלה"ק מר' יוסף הקסמנדיני אשר בא זכרו למעלה, ⁽¹⁾ מצאתי ג"כ איזה דברי חפץ לעניננו. ראש הספר הוא: „אתחיל בעזרת יוצר כל יצורים. לחרות ספר עדת דבורים: יתעלה זכרו ויגדל פארו. ויתהדר נירו. אשר המציא את עולמו. לא לצורך עצמו וכו'. ובגלל זאת כניתי עדת דבורים. דמיון הדבורים שהם מלקטים עצי כל עשב ומתוקים ⁽²⁾ וצוברים אותו בנחיל שכונתם להיות למו ולמקבציהם מרף והועלה". ובסוף הספר כתוב כזאת: „שלם ספר עדת דבורים מבאור ר' יוסף הקסמנדיני אשר אסף וקבץ דעות המלמדים ואשר הוסיף אף הוא מכת חכמתו דברים מתוקים וחכמות מפוארות ועמוקות ונאות באוני שומעיהם ובעיני רואיהם ומתוקות בפי קוראיהם. ימצא רחמ' החכם המשכיל הנבון הזה גם כל המשכילים המורים אשר עסקו ויגעו ולמדו בישראל חקים זקוקים. יקרים מתוקים. וירב שכרם וזיהירו כוהר הרקיע ככ' והמשכילים יזיהרו כוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעו' ועד: ושלם על ידי אני יהודה בן יעקב ביום זה ג' לשבוע בחדש סיון ככ' בו בשנת דתתקס"ו [1207 למ"ה] לבריאת עולם. ומחרבן בית ראשון אלף ושני מאות וי"א שנה. ומחרבן בית שני אלף ומאה וכ"א שנה ולמחזור רס"ב שנת ח'. ⁽³⁾ ושלם על ידי הנה במדינת גנרא ⁽⁴⁾ בעצם היום הזה כפי החשבון והמספר שחושבים אנו בו. וברוך צורי שהצילחני בשלום להשלימו. כן למען שמו יוכני [קרו] אתו וללמדו כפי נפשי רוצה וחומדי [כן] ומתאוה ויפקח עיני בלמוד תורתו" ⁽⁵⁾. ובדף ג' ע"ב נמצא: „שער האותות שהם יסודות. נפרדו מהם ב' להיות משתמשין למלה. ולעת מקרה ינשאו ממנה ותשאיר המלה עומדת בדי כוחה באין מחסור. והן סיות ותיו כגון המלות שהן כבודות. והן נפרק לפרקים יש מהם כגון שקודמות לעקר המלה. ויבא עיין דגוש כגון והתמכרתם. ויתמכרו לעשות הרע. יען התמכרך. ואת התרגוך אלי. והתגדלתי. והתקרשתי. ויתרומם. ובמלת הכפל. כגון מלת הזכוכי ובה נחלקו חרשי מוזשבות הדבור. מהם אמרו הזוכנו. ומהם אמרו הזוכנו הכול הדלת בין שרשי המלה ותבליעו כמ' הזדמנתון והוא מן זמן. והוא ר' יונה הרופא נ"ע ⁽⁶⁾. ואחר אמר התוכו. הקדים לאותותיו משרשי המלה. והוא ר' משה הכהן ⁽⁷⁾ החליף כדברו הרופא להבלעת הדלת בתיו" וכו'. מרף י"ד והלאה חלקים מס' דקדוקי המעמים. ברף כ"א בראשו: „עד השנה שבה אליכסנדרוש מקידון שהוא ראש [מלכות או אומת] יון הרשעה ⁽⁸⁾. אלהים יכניענה

(1) חדשים וגם ימים עלה אל' עמוד 3.

(2) ודברי סטראק כי הכונה עדת דבורים הם הכל ורעות רוח, כי מלכד דברי 'המחבר אלה אין ספק כי ליטאל דקרא (שופטים י"ז ח': והנה עדת דברים בגוית הארית) נקט, כאשר כן עשה החכם רי"א בן-יעקב לס' מכתמים שלו.

(3) החשבון אינו מדוקדק.

(4) גנרא היא עיר על חוף המזרחי מים השחור.

(5) הכאתי הנה את דברי רשימת הסופר בשלמות, כי היא אחת הרשימות היותר קדמוניות שנכתבו בערו

חוף הים השחור בארמנו:

(6) הוא ר' יונה בן גנאל אשר עסק גם כן בחכמת הרפואות, כאשר כן נקרא בשם הרופא גם מראב"ע במאזני, וראה עוד באכער במהכרתו לעצמן אונד ווערקע דעם אבו אלוליד עמוד 6.

(7) הוא ר' משה בן גקטילה בר פלוגתיה דה"י בן בלעם, והוא המעתיק ספרי חיוג ללה"ק, ומוצא כמה פעמים מראב"ע.

(8) לכד משם כמיוו של המחבר הקסמנדיני, והמקום הזה המורה כי מושבו היה בארץ יון, עוד נוכל להוכיח זאת ממלות ויגיות אשר יביא כפעם בפעם בספרו; כן לנוסל דף ה' ע"ב: כל אלה במקום פס שהיא

וישפילנה מהרה אמן". בדרך כ"ג נמצא השיר אהל מכוון בניני בלא הזכרת שם רס"ג. מדף כ"ד עד דף ל"ט תמצא העתקת מחברת מישראל בן עזיאל אשר דברנו אודותה בלקט הקודם. ונביא פה המקומות אשר גופם הערבי הצגנו למעלה; ראש המחברת: „בשם אל חוק. שמשרתיו כמראה הבוק. שאלת יאמצך האלהים לכתוב לך החלוף אשר נתחלפו בו שני המלמדים. אהרן בן משה בן אשר: ומשה בן דוד בן נפתלי יר' אל. ואני אעשה כדברך וביי' אבטח: דע כי יכשר להקדים מכלל המלות אשר נתחלפו בהם שני המלמדים המקדים וזכרם אשר הוא משובב ומשנן בדרך מקצר עד שלא אצטרך לזכור המלה בהרבה מן המקומות ותשתנן פעמים. והיא כמלת יששכר וזולתה כאשר אבאר אותו. דע ישכילך האלהים כי המלמד אהרן בן משה בן אשר יר' אל היה מנקד מן מלת יששכר השין הראשון ויוציא אותו בסין ומשבת השני מן הנקוד ולא יבטא בו כמ' יִשְׁשַׁכֵּר וכמוה ינהיג הכל. וכן נפתלי יחליף אותו. משום כי נקוד הב' ויוציא הראשון בשין והשני בסין. כמו יִשְׁשַׁכֵּר וינהג הכל זה המנהג. ומשה מוחה היה מנקד הב' ויקראם בב' סינים כמ' יִשְׁשַׁכֵּר". ולפרשת יתרו בדרך כ"ו: אבל התחברו ב' מלות. הא' או ירה יירה⁽²⁾ בדגש. וכן יתיב שתהיה משום משפט לשון בני עבר להרגיש כל השקולים לזו המלה (המלה) כי הצווי ממנו ירה. וכן הדומים לו. בְּנֵה קְנֵה. והנפעל העתיד מהם דגושות. כגון יִבְנֵה יִקְנֵה יִירֵה. ומי יקרא יירה חוב להיות כל אלה וחבורו רפים כגון יִקְלֵ יִבְנֵה יִפְנֵה וזה אליל במנהג הלשון. כי מנהג הכל א'. והמלמד בן נפתלי יר' אל, בתחלת דבריו בן היה קוראה רפה. וכשנודע לו הפסדתו שב ממנו". בדרך ל' לשמואל: „אמהותיו בפתח. במחזור ארבע בקמץ". בדרך ל"ג לכתובים: „דע ישכילך האלהים כי זו חתכת הכתובים יחלק י"א חלקים. דברי ימים תהלות וכו'. ואנשי ארץ שנער החליפו זה התקון. מקצתם שם אדם שת אנ' באחרית הספר. ומקצתם שם מגלת אסתר באחרית הספר עתה נתחיל בראשון מן אלה הספרים. והוא ספר דברי ימים. על תקון ארץ ישראל. משום כי הוא התמים אשר ביד האמה. ואליו ישבו כל סופרי כתבי הקדש מן ארץ שנער וזולתה". בדרך ל"ח ע"ב לקהלת נמצא המקום אודות משה מוזה; אולם הוא מחוק בקצת. בדרך ל"ט ע"א בסוף החלופים: „אלה המקומות אשר נתחלפו ואשר נתחברו בכ"ד ספרים על הביאור אשר תקן אותו מישראל בן עזיאל יר' אל". אולם המקום הנכבד לי נמצא בדרך מ"ו ע"ב. וזה תארו: „שאלה⁽³⁾. הפתח הכא בראשי המלים ואחריהם השוא או א' מאותיות אחה"ע אך יכשר להנקד. נאמ' לו יתכן היותו בפתח כמו שבארנו לעיל בב' הפרקים הראשונים. ורבים מנקדים במלת פְּעֻלָּה קמץ. ואחרים קמץ חמף. כגון שְׁמֵרָה נפשי וכו'. ומצאתי לר' רא"י ראש הישיבה שישר בעיניו היותם כל אלה קמוצין בחמף. וראיה הראה בדבריו מצא אחרי אכלה בשילה. לית דבותיה. ומצא אכלה ומחתה פיה. וגם קרבה אל נפשי גאלה. לית דכותיה. וגם מצא קרבה שנת השבע. והם שוים בנקדתם, וכן אמ' עם היותם שוים בנקודם אך המסורת במקצתם לית דכוותיהו. מכן [מכאן] ידענו כי כל אלה אינם ראויים להכתב כי אם בחמף קמץ". ואמנם יקר המקום הזה לנו מהמעם אשר אבאר. הגה ידוע כי הר"מ בוטריל בפירושו לס' יצירה הביא בד' מקומות (פרק א' משנה ו' ז' ט' ופרק ב' משנה ב') זכרון ספר הקמץ זה לרב הא"י גאון אשר לא נודע לאיש, וכבר חשדו הרש"ד בתולדות רה"ג הערה 33; ובאמת אין לחדד כי הקול קול זיפן בכמה דברים הבאים שם, וביחוד כמה שנוכרו חכמת הקבלה ויצירופים וכדומה, כי לעת כזאת נדע כי כל הנמצא מדברים כאלה לימי הגאונים

בלשון יון מיטו (meto, sic); דף ו' ע"א: כל אלה יגלו בלשון יון אֶשְׁמוֹ או אָנְהוּ (esto, en ho); דף י"א ע"א: וזה כה מִשֵּׁן גְּרַמְמָטִיקִישׁ (tes grammatikes, של הדקדוק) שלפני בני עבר שלא יעשו המלדקקים כחכמתם; דף י"ט ע"ב יבא שמות ספרי המשנה חומשי תורה ונ"ך ביוגית; דף כ"ו ע"ב: ואשר יהיה כזה בלשון כלומר הטעם ובלשון יון או איכוס (ho echos, aidos=ados, hymnos?) וכדומה.

(1) התחברו—העתקה מהערבית לתפקו (הסכימו עליו).

(2) ע"ד הדגש ביורה ראה למטה במאמר זה אללנו.

(3) רוב הספר במקומות אשר לא נעתיקו מספרים אחרים נכתב ע"ד שאלה ותשובה: „אשר היה הראשון

בכלל ולר"ג בפרט מעשי ידי מקובלים מאוחרים חמה שתלו עצמם באילן גדול¹). אולם בכל זאת יוכל להיות כי איזה דברים המובאים שם בדרקוק ונקוד לקח המזויף באמת מדברי רה"ג, ומחמקום אשר הבאנו מהקסטינדיני, אשר חי כשלוש מאות שנה לפני ר"מ בוטריל², נראה ברור כי באמת כתב רה"ג בנקוד חבור מיוחד³). ואם כן הוא נוכל לשער כי תחלת הספר או שער אחד ממנו היה בדיני הקמץ ולכן נקרא ס' הקמיצה⁴, וראינו למעלה כי באמת דבר רה"ג בדיני הקמץ. ואולי גם ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל הנזכר מהבוטריל שם נשתבש מעט, ותחת רב אשי בבבל צ"ל רא' ישיב' (ראש ישיבת) בבבל; ושלושת האלפין הרגושים הנזכרים שם נזכרו גם במסרה לאיוב המוספת עוד האלף מלא ראו (איוב ל"ג כ"ח), וראה הראב"ע בצהות⁵). ואם כן יוכל להיות כי אצל הבוטרייל אמת ושקר משתמשים כאור וחשך בערבוביא, ועל כל פנים אינני קובע מסמרות בהשערתי זאת, רק בחפצי לשמוע דעת חכמי הדור אודותה⁶.

(המשך יבוא)

ה. גלות פיוב (המשך)⁷.

והנה גם בספרות הקראים מסוף המאה החמש עשרה למח"נ נמצא, כי ר' משה מתנדם חי בקיוב הנקרא ביהם מנכרמן וערך שם השנותיו על ס' גן עדן (הוא ס' המצות לקראים מ' אהרן השני), ובוה העיר ר' משה את קצף הקראים וחמתם כמו רב סעדיה גאון בשעתו בכתבו ספר השו"ב לטיסר הקראות עני (כתאב אלדר עלי עני). ואחד המיוחד בחכמי הקראים הוא אפנדופולו יספר באריכות איך הגיעו השנות ר' משה הג"ל לידי הקראים בקוסטנטינא, ו"ל אפנדופולו⁸): „אמר כלב אפנדופולו בן אליהו יצ"ו בן יהודה הזקן יעמ"ש (ינוח על משכבו שלום). בראותי איש מתהלל במתת שקר נלפת בנבוב שכלו, ולבש מדת כזבים, ולבושו לבוש הבריאות, שמו משה בר' יעקב האשכנזי⁹), הדר בומננו זה בעיר לוציקא מארצות

¹ ראה הערתי נידון רה"ג בזכרון רב שמואל בן חפני (הערה 19. 21), וחזק לדברי שם ימלא הקורא בתשובות הגאונים הנדפסות עתה לחברת מקיצי נרדמים.

² כי ראינו למעלה כי מציא את ר' יונה בזכרת המתים ואת ר' משה גיקטילה אשר חי בסוף המאה ה"א למספרם, ובראש המאה ה"ג כבר נעתק ספרו בנגרא, ומוכת מזה כי זמנו הוא במאה ה"ב.

³ והשערת בני-יעקב בזה"ס (עמוד 530 גומר 391) כי ס' הקמיצה הוא המ"א ס' (אלחאוי) בטלה מעיקרה, כי נדע עתה את תכונת הספר האחרון הזה ברור היטב.

⁴ והשם קמ"ג לז"ן את פעולת הנקוד בקמץ ימלא הקורא למטה בלקוטים הנאים, ויחזק.

⁵ מהדורת ליפמאן, פיורדא תקפ"ו, דף כ"ד ע"א, וראה באורו שם. ומה' כריסטיאן גינסבורג אשר דבר ע"ד דגשות האלף (פעהראנדלונגען הגזכרים עמוד 136—141) נעלמו דברי בוטריל ומהכרת התניאן.

⁶ וביחוד דעת הר"א יעלינעק אשר העמיק לחקור ע"ד פי' הר"מ בוטריל בארענט לשנת 1851 ובספרו בייטרנגע, ולא אפונה כי מהעת היא הוסף לדרוש בענין הזה.

⁷ ראה עמוד 11—6 מעלה הקודם; ואוסיף פה להערה 2 עמוד 6, כי גם רב סעדיה גאון בהביאו בבאורו לתהלים ע"ד בני משה לקח כפי הגרסה ממדרש עשר גליות, ואין כל הוכחה כי ידע מספר אלדר הדני כאשר יחשוב פירסט (ליטערטאטורבלאט דעם אריענטס לשנת 1845 עמוד 141), ולהערה 2 עמוד 7 כי הר"מ שטראשון ז"ל בקריה נאמנה שם יכון לדברי פירסט אודות הסדור דפוס מעוראוב (בלטערטאטורבלאט לשנת 1844 עמוד 5—684).

⁸ כפי הגמלא בכ"י פישל הירש ונעתק מהרמ"ש. בזמכיר 3—122, XX; ושם עמוד 97 יחשוב רמ"ל בעשות כי המכתבים בכ"י פירקאוון 660 הם מר' משה הגולה, ואמנם הם מקראי שמו ג"כ משה בן יעקב.

⁹ על האשכנזים התחשבו בחוץ לארץ צימס ההם גם יהודי ליטא ורוסיה, וכן נאמר באתר המכתבים מקראי ירושלים הגמלאים בזה"ס (פירקאוי 52 №); „קהלות הקדש קהל בני מקרא הדרים בערי פולניא ורוסיה יצ"ו ערי אשכנז; וראה ז"ק (געזאמעלטע שריפטען III, 84), ליטערטאטורבלאט דעם אריענטס לשנת 1849 עמוד 592". גם מקור אבותיו של ר' משה היה כפי הגרסה באמת מארץ אשכנז.

רושיאה¹) שרצה לטעון על החכם מאור הגולה רבינו אהרן בעל ע"ח [עץ חיים] בקצת מאמרים שכתב בהלכות שבת מספרו המכונה „גן עדן" וכו' וכו'. לכן נערתי חצני אני כלב אפנדופולו בן אליהו יצ"ו בן יהודה הזקן יעמ"ש להשיב בתהבולות השועט²) שהחוקיקו בפי הארי והרוב כי פער פי [צ"ל פיר או פה] על חכם גדול. מצורף אל זה שכאשר שלח ידו במשיח ה'³) היה דר בעיר מנקרמן מארצות רושיאה, וכאשר באו הקדרים ושללו את העיר⁴) ברח זה הטוען משם ונוצל, ושוללו [צ"ל ושללו] את ביתו, ולקחו גם ספר המצות שכתב הטוען בגליונו הזיותו והביאורו בעיר קפא וימכרוהו בעשרים כסף, ויקנהו איש יהודי מבעלי מקרא יצ"ו. ובעל הספר הוא ר' משה הטוען הלך לעיר לוציקא והעביר קול במחנה והשמיע קולות וברקים, הם הטענות שטען על החכם. אחר זה נעתק משם והלך לעיר טרוקי מארצות ליטווא לבקש מהם צדקה מחיר קנין בניו ובנותיו אשר שבו ויבזו אותם הקדרים, והשמיע להם גם כן קול פחדים באזניהם⁵). וכאשר שמעו שתי אלו הקהלות המהוללות מב"ט [מבעלי מקרא] לבשו חרדים והקשה הדבר בעיניהם, ויקנאו קנאת חכמי האמת ההולכים אחרי הרשום בכתב אמת, ויבקשו למצוא הטענות ולא מצאו, כי מאת ה' היתה זאת כי הספר נשלל ובה בקפא. ויהי אחרי זמן מועט ויתעוררו קצת לומדי תורה ומצוה לעלות בסלם החכמה אל הקרש פנימה משתי הקהלות הדרות בעיר מנקרמן ובעיר טרוקי, ויעתקו ממקומם לבוא לדרוש החכמה לפני מורי ורבי ה"ה רבי אליהו המכונה בשיצ"ו בכה"ר משה נ"ע בכ"ר מנחם יעמ"ש הגה בעיר קוסדינא היא עיר מושבנו שהיא תחת מלכות הישמעאליים בזמננו זה, היא שנת הרמ"ו ליצירה [1487], ויחפשו הספר הכתובים בו הטענות ולא מצאו. אחרי כן נתעורר עוד נכבד אחד שמו כ"ר יוסף ב"ר מרדכי נ"ע מעיר טרוקי⁶) לבקש החכמה, ויהי כאשר קם ממקומו ובא בעיר קפא מצא הספר בידי הקונה אותו והעתיק טענות הטוען מגליונו שכתובים בו ויביאם הגה בקוסדינא להשיב על חלומותיו ועל דבריו. ויהי כאשר ראיתי דברי משה והם בלים ומטולאים מבוארי הבטול, אמרתי לחוס על הדיו ועל הניירים ולהשיב על הבליו בדברי פי. ויהי כראות זה האיש הנכבד כ"ר יוסף ב"ר מרדכי הנזכר אשר בא לחסות תחת כנפי החכמה ולהרביץ תורה לפני מורי הרב"ר אליהו בשיצ"ו הנזכר⁷), ענה ואמר לי הוא⁸) קנאת החכמים והשב על כזביו" וכו' וכו'.

הבאתי פה את דברי אפנדופולו באריכות. על כי נמצאו בהם דברים יקרים לקורות ר' משה הגולה וכלל היהודים בליטא, כאשר ידובר עוד מזה בעלים הבאים. ונשוב לענין הוכוח הנזכר. הגה במכתבים באוצר המלכות בפה הנקובים בשם דוקומנטים אודות פולין, ואשר הר"א נייבויער הודיע במקצת את טבעם, נמצאו גם העתקות הכתבים מביצוי ואפנדופולו נגד ר'.

1) אפנדופולו לא דקדק בלשונו, כי ר' משה בא לעיר לוקק רק כעובר אורח לקבץ נדבות לפדיון שבויים, כמבואר למטה בדבריו.

2) כן בכ"ו, ורממ"ש גינה הטוען, ולי נראה השועל, ר"ל השועלים; ואולי כן כתוב בכ"ו וטעה רממ"ש בחפזו בקריאת המלה.

3) כן יכנה הקראי את ר' אהרן ניקומידיאה בעל ס' גן עדן.

4) בשנת הרמ"ב—הרמ"ג (8—1482) נפלה עיר קיוב בידי הטטארים מארץ קרים לשלל וישראל את העיר ויבזו את רכוסה והוליכו את יושביה בשבי, ראה קארמזין, *Карамзинъ, Исторія Рос. Рос. VI, 107 и прим. 268*.

5) בדרך אגב למדנו מדברי אפנדופולו המסל"ת בשבח ר' משה הגולה, כי גם בעת לרא וזוקה כאשר היה מוכרח לקבץ נדבות אלל הקראים לא נשא להם פנים בתורה ולא הכניע את עצמו להם.

6) כפי הנראה הוא ר' יוסף מלינובסקי מטרוקי הנזכר אללנו למעלה (עלה ראשון עמוד 10).

7) לפי ההשערה העתיק ר' יוסף אז בקוסטנטינא את המכתבים מביצוי ומאפנדופולו נגד ר' משה הגמלאים באוצר הספרים דפה, ואשר נדבר עוד מהם למטה; אולם יוכל גם כן להיות כי הביא פירקאוויץ את העתקתם מלוזק, ועל כל פנים העתקה יגה ואמתית היא.

8) כן כתוב בהעתקת רממ"ש, ואחשוב כי בחפזו טעה, כי הקריאה הנכונה היא קנא תחת הוא; ואולי היא שגיאת הדפוס כמזכיר סס.

משה. המכתב הראשון מבשיצי¹) אשר עליו רשום: „זוה נוסח הכתב אשר שלחו החכם זל לקהלת לוצק א" יתחיל בשיר אשר ר"ת שלו אליהו, והבית הראשון ממנו הוא: „אלי דורשי הבונה במומה. בכל מצוה בתורה התמימה", והבית החמישי: „הם שוכנים בלוצקא היא ברושיא²).” החכים דורשי מצוה וחכמה". ובגוף המכתב כתוב: „דעו איך שמוע שמעתי את האיש לבוש הבריאות והכובים ר' משה אלמנו³) מלעיג ומחרף בדברי חכמינו לבלתי היות לו ראות על דבריו וכו' וכו'. והנה יש הנה מב"ה [ר"ל מבעלי הקבלה, והם הרבנים] דומים לאריות ומשוב חכמתם אינם טוענים על דברי חכמינו מפני שאינם מוצאים דופי בהם. הכוה איש אשר רות המעות בקרבו ישיב על דברי חכמינו. אולי זה האיש שכח הזמן שהיה נכנע לפני כשהיה לומר עמי מחכמת התכונה⁴) ועתה רצה אצל כבודכם להתגדל. ואני תמיה על מעלתכם איך לא השיבות על דבריו. ועתה תשלחו לי למען השם טענותיו ואתן לתלמיד א' מתלמידי להשיב עליהן כדי להתגלות ערותו⁵) לעיני מאהביו. כמו שגלית אני הרפת קצת אנשים בחבורי במצוות שהברתי [הוא ספר אדרת אליהו]. שהוא נמצא היום אצל ר' יהודה שהוא ממקומכם". ור' יהודה זה הוא הנזכר במכתב בשיצי (שם 40 №) בענין הדלקת הנר בערב שבת באמרו שם: „ובטוב השכילו רעיוני החכם כר' יהודה מסג'רמן על התר ההדלקה", וכן נזכר כפי הנראה שם במכתב ר' שלמה בן אברהם מכפא לקהלת מסג'רמן (שם 46 №) הנכתב בשנת הרמ"א 1481, וגודייף מפירקאוויץ לשנת הקמ"א 1381, והוויף מוכח מתוכו⁶) באמרו: „שמעתי מהבחור יהודה המוביל כתיבי זה [למנכרמן] שאיך נסתפקו באכילת העוף בעד אסור גיר הנשה". ושם במכתב אחר מבשיצי המלא הרופים וגדופים נגד ר' משה (שם 44 №) נכתב על נביו: „נוסח כתב החכם זל למשה הירוני", בראשו נמצא ג"כ שיר בר"ת אליהו והבית הראשון ממנו הוא: „אני חצים אודה. למשה המורה. בעיניו הוא מורה. ומסית הישרים", ובראש המכתב: „אם תגביה כנשר מזרון לבך. ואם בין כוכבים שים [צ"ל תשים] קנך. משם אורידך וכו' וכו'. והנה אנכי בא אליך. בעב הענן למען ישמע העם בדברי עמך. וגם כך לא יאמינו לעולם. מקטנם ועד גדולם. כי אתה לבוש הבריאות והשקרים. כפי מה שיוורו המאמרים. באגרת המטעה שכתבת. ובתוך מצולה ואין מעמד טבעת. ורצית להעמיד השקר. והרבית ממנו לאין חקר. ואם זה נפלת במה שברחת⁷) וכו' וכו'. ולשונו תהלך בארץ. למאכל השרץ השרץ. כ"ש [כל שכן] בהיות האיש ההוא רע היצירה. חבורה תחת חבורה. ועיניו לבנות. וזשערתיו למראה הצהיבות פונות. ואיש כזה אמרו החכמים שהוא מכוער היצירה⁸). למען ספות הרעה את הצמאה. ולכן אין לתמוה על גנותך. כי אתה נראה מפרצופך". וגם אפנדופולו אשר לו מסר רבו בשיצי את דבר התשובה יצא בראשונה במכתב המחזיק רק דבריו בלע וחרפות אשר תקוץ בהם נפש כל

¹) הוא הגסמן 42 №, וראה ייבוער במקום הנזכר עמוד 141 ובגוף הכ"י לא נרשם על המכתב הזה והבאים אחריו כל זמן, אך פירקאוויץ רשם מדעתו כי הם משנת הר"מ (1480), וכן כתוב אצל ייבוער; אולם בלחם מאחרים הם לכל הפחות בשתיים ושלוש שנים, כי הקראים מלוצק פנו לקוסטנטינא אל בשיצי בבקשה שייב על טענות ר' משה אחרי בוא זה האחרון ללוצק לקבץ נדבות לפדות בניו וזכותיו ששבו בעת פול עיר קיוב בידי הטאטרים, כמובאר בדברי אפנדופולו המובאים למעלה, וכבישת עיר קיוב על ידי הקדרים היתה בשנת רמ"ב או רמ"ג (1482—1483). (081) פירוש זה דומה עם המעלה על רצונה את ר' משה⁶)
²) ובעבור זה שלח בשיצי ללוצקא, על כי אז מנזל שם ר' משה, כאשר העירתי למעלה הערה 2,
 וכלי ספק דרשו קראי לוצק לבקש תשובה מרוב בשיצי. אפודו פירוש זה דומה עם המעלה על רצונה את ר' משה
³) אלמנו הוא העתק מאשכנזי, כאשר הוא מכוונה למעלה מאפנדופולו. ראה 1881 הגב' יצחק
⁴) דרך אגב למדנו דבר חדש לתולדות ר' משה, כי למד חכמת התכונה בקוסטנטינא, וגם עם הקראים.
⁵) עבור השגחה הזאת שכתב בשיצי להתגלות תחת לגלות תפסו ר' משה בתשובתו, כאשר נביא למעלה. ותלמיד בשיצי אשר קבל על עמו את התשובה לר' משה הוא אפנדופולו. (ראו שארית 28) ראה
⁶) ראה ייבוער שם עמוד 141 שלא הרגיש בזיוף זה. אפודו פירוש זה דומה עם המעלה על רצונה את ר' משה
⁷) מזה נראה כי כתב ר' משה אגרת להחזיק טענותיו, וכן נראה ממכתב אפנדופולו למעלה הערה 2
⁸) טענה חדשה שלא נשמעה דוגמתה בין המתוכחים בדברי תורה וחכמה!! ראה שם יצחק אשכנזי

משכיל (שם 45 №), עליו רשום: וזה נוסח הכתב ששלח לו תלמידו של החכם ז"ל כ"ר כלב אפנדופולו גב"ת, ובגוף המכתב כתוב: „הנחצב מאדומים. המבזה הכמים. אשר עזב ארחות יושר. ונתיבות כושר. והלך ברכי חושך. כנחש הנושך וכו' וכו'". ואם הייתי מתחיל להשיב על השקרים שכתבת בכתבך ששלחת למורי ורבי מרגא ורבנא החכם הגדול הפילוסוף האלהי הב"ר אליהו בשיצ"י בהכ"ר משה זצ"ל היה כמו ספר הפלת ההפלה. כי אין בית אשר אין שם מת. אלא נתעצמתי לכתוב שקרך. מצורף לזה מה שאמר חכם החכמים אל תען כסיל. מצורף לזה עוד שהייתי מפסיד הניירים והדיו והאדם חס על ממונו. אלא אמרתי להשיבך מחשך הסבלות על שחשבת שמעה מורי בדקרוק. ואם זה יתבאר גם רוע מונך כי טבעך לעולם לרע ירוץ. מה שכתבת זה לשונך. ובכאן שנית בדקרוק הלשון באמרך להתנלות והיה לך לכתוב לנלות וכו' עכ"ל. אני אומר שזאת המענה איננה מענה. כי על שלא הבנת הכונה חשבת מחשבה בטלה. ועל כזה הענין אמר החכם כי העמידה על הפסד הסברות קודם ההקפה במושג מהם שקר אבל הוא השתדלות בעורון ובטעות. כי הנה רצונו באמרו להתנלות על הפועל שהוא ערותך לא על הפועל שהוא התלמיד כמו שחשבת וכו' וכו'. מי יתן החרש תחריש ותחי לך לחכמה. כי מן הכתב שכתבת ידענו איכות ידיעתך בדקרוק גם בהגיון כי גם בשניהם טעית. והנה מזה ראוי לנו להקיש ידיעתך גם בשאר החכמות בקל וחומר⁽¹⁾. ואוסף עוד כי במכתב הנזכר מ'ר שלמה מכפא לקהלת מג'רסן (№ 46) כתוב עוד: „וכבר סופר לי בעד הקהלות הנמצאות שם [ר"ל במנכרמן] הן מעדת בני מקרא הן מאחינו הרבנים בני משנה שדורשים הלמוד והידיעה. גם שמעתי שנמצא' שמה מחבורי משכילינו. כנון ספר מבהר אשר כשמו כן הנו. וספר מצוות⁽²⁾ ועץ חיים וכתר תורה. אלה הספרים מפנינים יקרים וכו' וכו'".

מכל הדברים האלה (אשר הבאתים הנה בפרשות מכ"ב באוצר המלכות דפה מפאת חדושם ויקורתם לקורות ישראל בארצנו ולתולדות ר' משה הגולה המחבר הראשון בליטא הגורע לנו עד כה⁽³⁾), אנו רואים כי אמת יהנה חכם של ר' דוד ור' אליעזר לחנו ואחרים דומיהם, כי בסוף המאה החמשה עשרה למספרם היתה בקיוב עדה גדולה מישראל וגם מבני מקרא, ושם העיר נקרא אז מג'רמן, ובה היה מקום משכן ר' משה הגולה, ובשנת הרמ"ב (1482) נפלה העיר לשלל ביד הטטארים אשר החרימוה ויבוזו את רכוש יושביה, גם הוליכו חלק מיושביה, וביחוד הנשים והטף אשר לא יכלו לנוס ולעמוד על נפשם, לארצם לקרים כדרךם למכור בביתם את שבויהם, ומי שהיה ספק בידו פדה את שבויו בכסף מלא. ואחרי כן בשנת הרנ"ה (1495) היה נרוש כולל בליטא מטעם הנסיך אלכסנדר⁽⁴⁾, ויהודי ליטא ובכללם גם יהודי עיר קיוב היא מג'רמן נאנסו ללכת בגולה מארץ מולדתם, ואנשי קיוב ור' משה בראשם בהרו ללכת לחצי האי קרים, כי הארץ הזאת היתה באלה הימים בקשר תמיד עם עיר קיוב, ותמיד היו עוברים

(1) אולם אחרי כן נתראה אפנדופולו לבקשת ר' יוסף מערוקי לכתוב תשובה לר' משה והיא הנומלאת בכ"י פיסל והקדמתה נדפסה במוסקר.

(2) קרוב לזמנו כי הכונה לס' המצות של ר' אהרן (הוא ס' גן עדן) בעל שני הספרים הנזכרים אחריו, עץ חיים וכתר תורה; וזאת ידענו כי היה ס' גן עדן בקיוב ונפל שם בידי ר' משה המשיג עליו.

(3) כי כפי אשר התברר לנו למעלה כבר בערך שנת הר"ס (1480) חזר ר' משה השגות על ס' גן עדן בקיוב וספרו שושן סודות נתחבר כע"ז שנה אחריו כן, ועד עתה לא נודע לנו מחבור אחר בארצנו בזמן קדם כזה, לכך מרמזים אחרים אשר אודותם דברתי בכרמל החדשי, שנה שלשית עמוד 30 והלאה וכוונתהאחד הרוסי לשנת 1881. וארץ קרים אשר בה כתב ר' אברהם קירימי את ספרו בשנת הקי"ח (1858).

לא נתחשבה אז בארצנו, וספר הדקדוק מר' יעקב בן שלמה מגרוסי ארץ רוס הוא זיוף תחת ארץ רוס. (4) בעדות הקה"ל ר' אברהם הרופא אשר הבאתי לנעלה (עלה ראשון עמוד 10) כתוב גם על דף יסן אחד (№ 87) מדוקומנטי פולין. אשר עליו רשום פנקס של מלכיים: „ובשנת אלף ת"ץ לנתינת מת כוימר וכוונתה שנה המוליכו את אלכסנדר על ליטוניה ואחיו אולברייח על פולנייה והוא אלכסנדר גרש את אבותינו ע"ה מאלף ליטוניה [עם] כל היהודים שהיו בגלות ליטוניה וקבל אותם אחיו אולברייח מלך פולנייה והיו שם בעיר רטל עד שנת שנת אלכסנדר ואחרי מותו השיב איש על מקומו אולברייח אחיו".

ושבים מזו לזו כן בענינים מדינים וכן בדברי מכחור; ואולי מצאו הגולים בקרים מבני ארצם אשר הגלו מקיוב והובלו בשבי בשנת ה'תרמ"ב או אשר התישבו בקרים בלי כל מכריח רק ברצון נפשם, לרגלי מסחרם או על ידי קשר התחתנות. אשה אחת כהגולים מקיוב או מנכרם ושמה חנה בת יעקב נפטרה בקלעא בשנת ה'רס"ט (1509), והוא בערך י"ד שנה אחרי גלות קיוב, ולכן חקקו על מצבתה המלות מנרשי מנכרמן; וקראי אחד דניאל בן ישועה אשר נדד לקרים מקיוב בשנת ה'רמ"ב או ה'רמ"ג או קודם לזה (3—1482), אם כי נפל בשבי אל הטטארים או בא שמה קודם לסבה אחרת, והגיעה עתו בקלעא בשנת ה'רמ"ג (1483), חקקו על מצבתו: „וזאת המצבה אשר הוצבה על ראש מ' ר' דניאל בן ישועה ז"ל ממנכרמן ופטירתו היתה בחדש טבת בשנת ה'רמ"ג ליצירה". ואחר שלש מאות וחמשים שנה בערך בא פִּירְקָאוּוִיץ וזיף המון מצבות בקלעא, גם ברא להעיר הזאת שם חדש סלע היהודים, והשתדל בכל מיני זייפנות להקדים את כל הנוגע לעיר הזאת באלפי שנה, ולכל הפחות בכמה מאות שנה, וביחוד בחר לו לעבודת זיפיו את הכתובות (עִפְיִנְרָאָע) בשולי כתבי הקדש ומצבות קברות המתים, ואחריו ענה חברו הקנוי בדבר הסנוי אמן בכל כחו, עד אשר בעור ה' צלחה בידי גלגלות המסכה הנסוכה על פני קדמוניות פִּירְקָאוּוִיץ וחבריו. ואחרי אשר נגלה ערותן לעיני השמש פעה האדמה את פיה לבלי חק על כל הפת הכבוד אשר להן, וירדו הדרן המונן ושאונון חיים שאולה ותאבדנה מתוך קהל הדורשים והחוקרים אחר האמת אשר מארץ צמחה. וכן בנידון דיון תקן פִּירְקָאוּוִיץ (על מנת לקלקל) את שתי המצבות ועלה הפרט תרמ"ג (883) ותרס"ט (909), וכן הדפיסן בספר קלונו אבני זכרון¹). ועתה יצחקו עליו ועל המחוקקים בשיטתו צעירים וחרפתם לא תמחה לעד; ומאי אהנו להון זייפני בזייפנותהון וכפרני בכפרנותהון?

ואם יתעקש המתעקש לאמר, כי מלבד העיר קיוב הנקראת בשם מנכרמן הלא היה עוד מקום הנקרא בשם זה בחצי האי קרים, והוא לפי עדות קאָפּפּען² כפר חרב ברוח צפופית מזרחית מקראמבאואר, ומשם באו האישי דניאל והאשה חנה בעלי המצבות הנזכרות לקלעא — אף אנו נלך עמו בקרי לדרוש מאתו להוכיח לנו את הדברים האלה.

א. כי כבר בזמן קודם כזה (ד' אלפים תרמ"ג, במאה התשיעית למ"ה) היה הכפר הלז במציאות;

ב. כי היתה אז שם עדה מבני ישראל, מרבנים או קראים;

ג. כי העדה הזאת נודשה משם קודם שנת ד' אלפים תרס"ט, ומי ומי היו המגרשים אותה;

ד. כי בני העדה הזאת הגלו לקלעא, וכי העיר הזאת היתה אז במציאות;

ה. כי היתה בעת ההיא עדה מבני ישראל בקלעא;

ו. כי להעדה הזאת היה שם בית הקברות מיוחד וחקקו אז מצבות לנפטרים שם;

ז. כי כתבו אז על המצבות: „וזאת המצבה אשר הוצבה“, והיתה פטירתה“, וכי ציינו את פרט השנה בנוסח כזה, „בשנת תרמ"ג ליצירה“.

והנה עם כל הכרוכים שיכרכרו העומדים לימין זיפני פִּירְקָאוּוִיץ, עם כל השקרים ודברי המלשינות אשר יתאמצו להמטיר על ראש המתנגדים להזיפים והזייפנים, לא עלתה בידם ולא יעלה למצוא אנשים ישרי לב ונאמני רוח שיאמינו לעדותם השקרית אף כי ירחיקה בכל מאדם, וסתהומות מי הרפש אשר יצללו בהם יעלו בידיהם חרסים מזוהמים ומטונפים אשר יהיו לסחי ומאוס לכל בעל נפש נקיה.

עד הנה דברנו ממה שנמצא בספרות ישראל וזכרונות הקראים אודות גלות קיוב, ובפרק הבא נשמע את עדות הגוים המסחחים לפי תומם בענין הזה.

¹ אבני זכרון מפִּירְקָאוּוִיץ, חלק המלכות עמוד 26—25, 90, 87 №.

² נחברו סכארכניק הזכור, עמוד 352.

יקרא דשבני.

ראש החוקרים והמבקרים בספרות ישראל ברוסיה הר"ר מתתיה שטראשון

הנולד בכ"א תשרי תקע"ח גוע ויאסף אל עמיו אור ליום ו' טבת תרמ"ז תנצב"ה.

כל עבודת האיש הגדול הוזה בשדה חכמת ישראל, מיום שנרפמו הערותיו הראשונות (משנת תקצ"ו בסוף בית יהודה להריב"ל, משנת תר"א בפרחי צפון 30—29, I, משנת תר"ב ב"כרם חמד השביעי 122—120 וכו') עד השנים האחרונות לימיו היו אשר נתן הערותיו על ידי ה' אנטאקאלסקי — היו מצוינות בבקאות נפלאה בכל ענפי התורה והחכמה, בשכל ישר ומהיר וברוח בקרת נאמנה. בפעם האחרונה כאשר ראיתי את פניו בקיץ העבר בוויילנא, השתעשעתי עמו איזה פעמים בדברי תורה וספרות ישראל, וראיתי בו הסימן המובהק של זקנו ת"ח; קוה קויתי כי עוד שנים רבות נהיה נהנים מזיו חכמתו. אולם מה נפעמתי כבוא אלי ביום השבת ד' טבת מכתב מוויילנא מש"ב האשה היקרה הכבודה מרת דבורה ראם תח"ו (אשר היא גם בת אחות הנפטר ז"ל) ובו השמועה המחרידה כי חלה דודה במחלה מסוכנת, ובתוך שאר הדברים תכתוב: „דער מהייערע אַנקעל בעשאַפֿיניג זיך יעמצט מיט זיינעם מעסמא מענטש, פֿערוואנדטע צו פֿערוואַרנען, ווי אויך פֿיר וואָהלטהאַמיגע צוועקע קאפיטאליען צוריקצוֹ לאססען. איך בעוועלע איהן אַפֿטערס, ער בעראמהעט זיך מיט מיר אונד פֿערטרויעט מיר זיינע ווינשע אונד פֿלאַנע. זיינע ביבליאָטעהק, ווי זיינע שריפֿטליכען ארבייטען, די פֿריכטע לאנגיאַהריג גען שמודיומס, ליעגען איהם נאהע אם הערצען. ער ווילל ערסטערע ניכט צערשפּליטערען, זאָנדערען דער שטאדט ווילנא פֿערמאכען; לעמזערע אויף דעם געביעטע דער ביבעל, דעם תלמודס אונד דער שפּאַטערען ליטעראטור, דרוקען לאססען. דאצו פֿעהלט היער אבער דיא ריכטיגע פֿערזאָן, אום אללעס געהאַריג איינצורייכען, וויא צו לייטען, וואס איהם קיינע הוהע לאַססט. דיא קאמען וויר אויף זיא, אונ דער קראנקע בעאויפֿטראגט מיך, זיא צו ביטטען, עס איבערנעהמען צו וואַללען, די ביבליאָטעהק וואָהרענד איהרער זאָמערפֿערען איינצורייכען אונד דאנן יעדעס יאהר העריבערצוקאָממען, אום דיעזעלבע צו קאָנטראָלירען, אלס אויך דען דרוק זיינער שריפֿטען צו לייטען אונ צו איבערוואכען. ער איזט איבערצייגט, דאסס זיא, אויס פֿערוואַנליכער פֿריינדשאַפֿט פֿיר איהן, זאָ וויא אויס אינטערעסע פֿיר דיא זאכע זעלבסט, עס איבערנעהמען ווערדען. שרייבען זיא געפֿ. באלד, פֿיעללייכט קאָממט עס נאָך ניכט צו שפּאַט, אום דעם מהייערען קראנקען מיטצושהיילען, דאמיט ער רוהיגער איבער זיינע שווערערעוואַר בענען גייסטעסקינדער ענטשלאפֿען קאָננען.“ ואף כי מהרתי להשיב במוצ"ש כי אעשה כל אשר בכחי ויכלתי, להקים את זכרון האיש המצויין הוזה בישראל כפי חפצו ורצונו, אך לדאבון נפשי יצאה נשמתו המהורה טרם הגיעו דברי תשובתי לוויילנא למען הרגיעו כרגעים האחרונים מחיו בתבל ארצה. ואולי נסרה איזה חלק מכתביו להדפיסם בחוספה לספרי חברת מקיצי גרדמים, אשר המנוח היה אחד מראשיה מיום הוסדה עד עתה.

שאלות ותשובות הערות והודעות.

1) בתודה רבה קבלתי הספרים והמחברות האלה: מה"ע הבקר אור מהר"ר אב"ג, חוברת א' וב' משנה שביעית; מה"ע המסדרונה מהר"ר חיים הירשענוואך, שנה ראשונה חוברת ג-ד; מדרש תנחומא הקדום והישן, עם מבוא מהר"ר שלמה באבער; לקוטים ממדרש אלה הדברים וזוטא, עם הערות ותקונים מהר"ר שלמה באבער; ברכת אברהם ותוא פירוש הראב"ע, עם ראש דבר מהר"ר חיים מאיר הורוויץ הלוי; קובץ יגדיל תורה, קונטרס י' (לעמוד רמ"ד שם, נשלח המוכסין חמורו — ב"ק ק"ד במשנה); קובץ מכילתא דרבנן, בנין יחזקאל מהר"ר יחזקאל סירקין; ס' פרי חיים, מהר"ר חיים קנאלער; ס' רב פעלים מר"י אבן לטיף, עם באור ואיזה מאמרים מהר"ר שמואל שענבלום; הלכות כבוד אב ואם משי"ע רד, עם פי' שגי המסות מהר"ר נפתלי הלוי; מאחורי הפרגוד מהר"ר מרדכי בן הלל הכהן; הספד א' על הש"ר מונשי'ווי, מהר"ר אברהם מתת"י שר"ב בעילסאוועט; אבו זכריא יחיי חיוג אונד

זיינע צוויי גראממאטישע שריפטען פֿאָן מאַררס יאסמראו; זאט צונגען דער היסטאָרישער קאָממיסאָן דעם דייטש-איזראעלישען געמיינדעבונדעס, נעכסט פראמעטאריא; רשימת ספרים וכ"י מהר"ר רפאל נטע ראבינאוויץ; קאטאלאָג פֿאַרענטאליא פֿאָן היערעזעמאנן № 11; קאטאלאָג (פֿאַרענטאליא) פֿאָן קאָהלער N 425; Catalogue des liv. orientaux form. la biblioth. de M. Dulaurier; Иудаизмъ и его оппоненты, соч. I. Вилковира; Очерки санитарнаго состоянія еврейства, д-ра Г. М. Герценштейна.

(2) את השיר ירושלים האנחי הנדפס בעלה הראשון (עמוד 5) מצאתי עוד בכ"י אחר עם השנים האלה: בבית השלישי תחת עיר תלה כתוב ציון; בבית החמישי תחת מתוך כתוב מבית; בבית הששי תחת מעם ג"כ מבית; בבית השביעי תחת להם כתוב מהרת; בבית התשיעי תחת לחייך כתוב לחי; בבית ט"ו תחת העת כתוב גואל; בבית י"ה תחת קנא כתוב וקנא, שם תחת תוסף שארית עמד עוד כתוב יוסיף... (מחק) עדתך בה; בבית י"ט תחת ודבר על לב כתוב וקנא לשארית, שם תחת יוסף כתוב יוסיף, שם תחת לעבור כתוב לעבור; בבית כ' תחת אם לערב כתוב ולערב. ובגלל לראות כי רק בבית ט"ו י"ט נוסח הכ"י השני טוב מהראשון, ובכל השאר הם שגוים לגרועותא.

(3) השנויים מב"י כרמולי בשירת היתומה מצאתי אה"כ גם במחברת גיגור האשכנזית אודות רשב"ג.

(4) וואָהרענד מיינעס אויפֿענטהאלטעס אין עמס, האבע איך איינען אבשטעלער נאך גיעסטען געמאכט, וואָ איך איינע שוועסטער האבע, אונד דאָרט האבע איך פֿראָפֿ. ב. שטארע געשפראַכען. דיעזער איזט וויללענס מיינען שאָן זייט לאנגער צייט פֿאַרברייטעטען ישועה פֿאָן סעדיה גאון הערויסצוגעבען אונד איהן אין זיינער צייטשריפט אויף צוויי העפטע צו פֿערטהיילען. דיא ארבייט ווירדע געוויינען אונד פֿאַללשטאַנדיגער ווערדען, וועגן זיא דיא גיטע האַטטען, מיר היעפֿיר דיא פֿראגמענטע דעס קאָממענטארס פֿאָן סעדיה צו איבער-לאַססען, דיא זיא פֿאָר לאנגער צייט ענטדעקקט האַטטען".

יוסף דערנבורג (בפארוו 27, rue Dunkerque)

[בפּאָפּן לבי עשיתו זאת ושלחתי לכבודך העתקת כל הנמצא אצלי מרס"ג לישעיה, וחפץ ה' בידך יצלה לחוציאו קרוב לאור].

(5) לידדי הר"ר בניבוער באוקספֿורד — בהיותי באַדעסא לא וכולתי לראות את המחזור, אולם זה מקרוב הובא הגה וראיתו בהשקפה קלה, ומצאתי כי הוא מעורב מב"י אשכנזי וספרדי, ובספרדי נספחו דינים והלכות גם בשפאנוולית, ביהוד הלכות שחושב. שמחתי לשמוע מהשלמת הקאטאלאָג שלך, יישר חילך!

(6) אַהר" שפ"ד וועבן בואראש — כל מכירי וחושבי דברי (ולאחרים הלא לא תדאגו) ידעו ויבינו כי לא עלתה במחשבתי לנגוע חלילה בכבוד בעלי בריתכם, אשר הם גם בעלי ברית אברם. כי אם כונתי רק לאלה הפריצים. המקרישים ומעריצים. את הפרוילוקרים והרבינוביצים. וכל העבדים המתפריצים, אשר ישתבחו לאמר "לשוננו קלשונים. ובכן מי לנו אדונים? לכו ונקעקע את כל הבריה. באמרנו כי מתקנים אנחנו הבית לדירה. והיה כי ישאלונו איך בת יהודה. תשאיר בלי תורה ותעודה? נשיב להם תשובה. (אף כי היא גנובה. אולם מפני הסכנה. מותר לרחות בקנה). כי דברנו סרה. רק במנהג הכפרה. ושקוצים נשליך. אך בתשליך. קולנו השפל. ערוך נגד טחי תפל. ואשר לדת הוא טפל". אולם יודע העם הרואים את הקולות. כי אצלם העקרים כשפלות. ובכרם הדת לא ישאירו עוללות. וכי בחגף ושפת הלכות. יוליכו לארץ חשך וחלקקות. במקום אשר יכרעו ברך. לפני כל מולך תהו לא-דרך. תחת התפלות והתחנונים. ישננו לשונם בחצים שנונים. נגד בני דת שוכן מעונים. ולאשר יכרית מפיו קריאת שמע ישראל. וקראו אתה המלאך הגואל. גמרת הירושלמי לא תגמר. כי הגיעת הזמיר. במקום הגפת של הניבלאי טפשי. זמורחא תהא . . . . . ישמו בתי המדרשים. כי תמלא הארץ בנים כחשים. כרם ה' צבאות ישראל כהה. כי אבדה האמונה ונכרתה. לשמחת צורנו המן בן המדרא. וכל ממירי דתא. לעולמים בזולתה. ולששון לב בני הנכר מהשפלים. וגם כל המולים הערלים. אשר ישיתו ידם עם הנבלים. והנה עניני הרוואות כי תחת אשר אבותינו היו מכבדים ומנשאים תורת ישראל ורבינו, לעת כזאת התורה מונחת בקרן זוית אין דורש ואין מבקש, הרבנים האמתים יתחבאו בנקרת הצורים, ותחתם יתהלכו בקומה זקופה אנשים המכונים משכילים, אשר על הרוב (היוצאים מן הכלל נער יכתבם) הם בלי תורה ובלי חכמה; בני הדור החדש יתחננו עם בני הנכר ולא ידעו עד מה מתורת ישראל ואמונתו. הכופרים שבנו מתורת המשיחים. יצעקו בפומבי כי הם לחיהדות עמודים וברוחים. ולכל אשר יחפצו אותנו הם מוליכים. (ואוי לעם שלו ככה. שבראשו יקפצו נסי המערכה. ועליו יסעו ברגל. כל משליכי הרגל). העל אלה לא תשמח נפש אלה המשכילים. העל זאת לא יפצחו רבנות וגולים? אך כל זאת איננו שוה לאיזה מהרקים. כי תמיד הם צועקים. הנה לשוננו אמורה באזיקים. כי עבדך מביס. מיד אלה הפנאטיקים. אשר נוראים הם מקאזאקים". אין זאת כי אם למרו מהאנטימטיים. הצועקים. היהודים בכל שליטים". אף כי יפצעונו פצעו לב ונפש. וירמסונו כמיוס ורפש. והיתה להם למשפט ורוק. לכבדנו בכלימות ורוק. גם מפאת כי המחבקים חיק נבריה, יראו כי עוד בנו עשירות מן העשירות. אשר לא מאסה את העבריה. אף כי הוכחה מכה טרחה. גם לא תלך אחריהם למדבר ציה. כי לא געלה נפשם ביהודיה. המושפלת עד שאול תחתיה. — קבלתי הכל בתורה, המאמר מרי"ה לא נתקן עוד.

(7) כאשר הייתי בפערטרבורג אמר לי בראפמאן שר"י שנמצאו בארחיו כל הפינקסאות מן הר' ארצות, ואם כן הוא תוכל לברר הרבר ברור גמור ותופיע נהורא מעליא על הענין העמום הזה".
רפאל נטע ראבינאוויטץ (במינעוץ).

[אין לסמוך על הכפרן הזה, כי מעולם לא דרש בארחיוויים, גם לא היה ביכולתו לקרוא כתבים ישנים; ואולי רצה רק להפחיד במלשינותו כדרכו ולרמוז כי אם לא ישקלו על ידו יגלה מסתרי הפנקסים הקדמונים].
 (8) זה כחצי שנה הנני עמל ויגע לאסוף לאחדים בידי את כל מאמרי ב"ג, מליצותי וחקירותי אשר נדפסו ואשר עודם בכתובים, ואקוה לה"ל חוברת מיוחדת בשם כתבי ב"ג ז"ל עם הערות והגהות ממני ותולדות המחבר, כי אנכי בן עירו וממשפחתו וכו'. ואחלה את פניך אדוני, אולי נמצאו בידך איזה מכתבים ממנו, אוי שלחם נא במוכר אלי, ואכיר לך טובה בעד זה. גם התכמים שז"ח' ובבער כבדוני באיזה מכתבים מב"ג".

ישראל איסר גאלרבלום (בפאריז 6, rue Pavée Marais)

[לא נמצאו בידי מכתבים מהמגוה הראויים להתפרסם בדפוס, אך דרש נא אצל הר"ר יעקב רייפמאן אשר החליף אתו מכתבים רבים, ובדואי לא כלם נדפסו].

(9) אודיעי לכבודו כי נגמר אצלי כמעט ספר בשם חכמת בן עזרא הוא הראב"ע, ואבקש מכבודו להודיעני אם יש לו כב" ענינים אחדים אודותיו, למשל פרטים אהדים השייכים לקורות ימי חייו, או שוים בכ"י ממנו וכדומה, ואנכי אעבד עמרות לספרו".

דוד כהנא (באירעסא № 83 Евкатерин. ул.)

[איזה דברים אודות הראב"ע מכ"י שלנו שלחתי זה זמן כביר להר"ר ראזין בכרסלא והר"ר צעירס כברלין, ובשאריו דברים הנמצאים אצלנו ממנו אדרוש ואחקור כשאגיע לרשום אותם בפרשות, ואמנם המלאכה הזאת ארוכה היא לא ליום ולא ליומים. ועכ"פ מוכן אני לשלוח לך איזה שירים מהראב"ע שתדפיסם בחוספה למחברתך זאת].

(10) הנני בא עם הספר לשאלו מכבודו ולעוררו על הדבר הזה: בספר אגרת ארחות עולם לר' אברהם

פריצול (פראג תקנ"ג) פ' י"ד נדפס מכתב משנת רפ"ג—ד אודות קצור דברי הימים שנמצא ת"י נשיא היהודים

בקושין (זכרו איכהאין בביבליותיקא כרך א' פ"ו), ורנה"ו העיר מה שהעיר ונסתפק. וראוי להשתדל הרבה

לדרוש הדבר, כי נוגע בין לתולדות בני עמנו, בין לקורות ספרי הקדש, שלפי הנדפס שם נמצא ת"י ספר תורת

משה, וס' יהושע, שופטים, רות, שמואל א' וב', מלכים א', שה"ש, תלים, משלי, קהלת, וגם ספר החדות

לשלמה (?), ונבואת גד, נתן, שמעיא, ואחיה, ס' ישן נושן איוב, יונה וס' ישעיה, ומגילות אחרות ש

בשפת לועז, כאשר יראה שם בספרו. והנה זה דבר גדול מאד, וחכמי העמים אולי יתעוררו לדרוש הדבר

באמת מבלי זיוף שלוחי המוסתים, ואין קץ לתועלויות רבות שהיה בזה לכל המפלגות וכתות האנשים מכל עם

ולשון וכו' וכו'. ואם אולי כבר חקרו רבים וגורע שכל דברי הספר הנ"ל הבל ובשקר יסודו, והו נא מחדס אדוני

להודיעני ולהאיר עיני כיד ה' הטובה עלי".

פסח הכהן פִּינְפֶּעֶר (מו"צ בוויילנא)

[ע"ד היהודים השחורים בקושין כתבו האנגליים הרבה, ובעברית ראה אבן ספיר ח"ב ומה"ע השחר שנה

י"ב; ואודות ספרי הנביאים שנאבדו מאתנו ונמצאו אצלם השערת מעכת"ר האחרונה אמיתית היא כי הבל הוא ובשקר

יסודו. לא אדע מי יחפוץ לקנות הכ"י הנזכרים במכתב כבודו, ואולי יוכל יודי הר"ר רפאל נטע ראבונאוויטץ

במוינכען להיות לעזר בעצתו. ויותר השאלות במכתב מעכת"ר אביא א"י"ה כבלה הבא ואשתדל להשיב עליהן].

(11) אלס פֶּאָרְרֶעֶר דער יודישען וויססענשאַפֿט דירֶפֿטע זיא דיא נאכריכט אינמערעססירען, דאסס איך

מיט מיינען ארבייטען צום זופלעמענטבאנד מיינער רעאל-ענציקלאפֿאָדיע [פֿיר ביבעל אונד תלמוד] פֿערטיג בין.

דערזעלבע ווירד איבער 20 באגען שטארק זיין. דר' י. האַמבורגער (רב בסטרעליטץ אשר במעקלענבורג).

(12) «אולי יש חפץ לאדוני במקום הזה מס' שבלי הלקט השלם בהלכות שבת סימן סמך: וזה הדבר

אשר פסק ר' קלונימוס ור' שבתי החזן ז"ל בארץ הגר על ר' אברהם בר' הייא מרוינשבורג ועל ר' יעקב אחיד

שבאו מרוסיה עם עגלות טעונות בערב שבת מבעוד יום ע"י שכורים גוים ועל ידי יהודים חבריהם אל הקהל

והמה נשאר מן העבר מזה לנתר דוגיא קרוב מעט פחות משיעור מיל אחד כי נשבר אחד מאפני העגלה

שלהם ונשתתו שם עד שתקוה. וכשבאו בקהל היו הקהל יוצאים מכתב"ג כליל שבת ולא נתנו הקהל להם

שלום ולא הניחום ליכנס שחרית לבהכ"ג כדי שלא יקחו אחרים מהם קל וחומר לומר כך וכך עשו פלוני ופלוני

כדי שלא יפויץ בגדר יותר פרצה גדולה לחלל שבת בזדון".

ש. פִּינְפֶּעֶר (בוויילנא)

[ע"ד המקום הזה אדבר בעזר האל במאמר ע"ד ארץ רוסיא אצל הפוסקים ושאר ספרי ישראל הקדמונים.

ובעת אעיר כי גראם במונטספריסט לשנה זאת (עמוד 563) הביא מא"ז: מעשה בהרב ר' אליעזר בר

יעקב ז"ל מפרגא שמצא בארץ רוסיא ספר אחד שהיה כתוב עליו פלוני נתן ספר זה לתקדש", ולא העיר כי

צונץ (רישום 72) כבר ציין את המקום הזה].

(13) במה"ע הצרפתי Revue d. et. j. חלק XI עמוד 318 בהערתו שם דברי בקצור וסתומים, ואמנם

כונתי היתה לאמר, כי האומרים שהכ"י מקערטש אשר דברתי אודותם הם מיהודי יון או מהכוזרים עליהם

להביא ראיה; כי אנכי ראיתי כ"י מיהודי יון מנמאה היא עד המאה ה"ז ולא מצאתי בהם שום דמיון לכ"י

קערטש; ואם נשארו אצלנו כ"י מיהודי כוזר (ואמנם לדעתי היהודים אשר כתבו שמה עברות היו מארץ יון

או מכלל ארצות הקיקאזום) הלא ימצאו בארץ רוסיא, וגם פה לא מצאתי כ"י הדומה לכ"י קערטש. מפאת

כל זאת השערת החכמים אשר זכרתי אין לה כל יסוד והיא פורחת באויר; לכן אכפיל הנחת כי אם לא נודיענו

הכ"י אשר עליהם אנו דנים הם בודאי לבני כת אחת אשר דתה היתה משונה מיהודים וקראים].

(14) למעלה עמוד 5 הערה 8. אף כי הגיד לי אז האיש שהוא אודות ראוען, אמנם זה האחרון יאמר

עתה כי לא יזכור זאת; לכן סמי מכאן ראוען.

אברהם אליהו הרכבי

Wwedenska ja № 5. Wwedenska ja № 5.

"מִצְפָּה"

מאסף חדשי (זשורנאל) אשר יבואו בו מאמרים ממזבני הסופרים בכל ענפי ספרת העברית, עם תמונות וציורים, ככל הכתוב ומפורש בגליון 27 של "המליץ" (מיום ט' אייר תרמ"ה, 12/24 אפריל 1885).

	מחירו בעד ארבעה חרשים האחרונים	לשנה הנוכחית עד 1 יאנואר 1886.	2 ר"ב	
"	ולחותמים על "המליץ" בשנה זו		1.25	
"	לשנת 1886 יהי המחיר — לשנה.		6	
"	" " " " לחצי שנה		3.50	
"	ולחותמים לשנה שלמה על "המליץ": לשנה		4	
"	לחצי שנה.		2.50	
"	לרבע שנה.		1.50	

המודעות "בהמצפה" תהיינה נרפסות בשני עמודים על כל צד, ומחיר השורה של העמוד באותיות פעמיים — 10 קאפ', כמו ב"המליץ" וה"יודישעס פֿאָלקס-בלאט".

	בעד החותמים בארצות אחרות: מחירו לשנה	6.50 ר"ב	
"	לחצי שנה	4	" " " " " "
"	בחדות "המליץ" בארצות אחרות: לשנה	4.50 ר"ב	
"	לחצי שנה	2.75	" " " " " "
"	לרבע שנה	1.75	" " " " " "
"	מחיר כל חוברת בפני עצמה	65 קאפ'	

מאת כל החותמים החדשים על "המליץ", "מצפה" גם "יודישעס פֿאָלקס-בלאט" נבקש כי בשלחם כסף המחיר בעד העלים האלה, יאבו בטובם לרשום את האדרעססע מפורש בכתב רוסית או באותיות לאמיניות, והחותמים מכבד בפנותם במכתבים להירדקציא יואילו לשלוח את האדרעססע הנרפסה אשר על העלים, או העתקה ברורה.

וזאת לרעת כי התחלת השנה למה"ע הנוכרים היא ראשית השנה למנין רוסיא, וחצי השנה השני—מיום 1 יולי עד סוף השנה, ולכל הדורש לרבע שנה יוכל להתחיל מיום 1 יאנואר, 1 אפריל, 1 יולי, 1 אָקטאָבער.

כל החפצים לשנות את האדרעססע שלהם עליהם לשלוח 25 קאפ' ביחד עם האדרעססע הקורמת והחדשה.

סוכנים אשר ישלחו המחיר בעד 10 עקועמפלארע ב"המליץ", "יודישעס פֿאָלקס-בלאט" או "המצפה" יוכלו לנכות להם 15 פראָצענט בעד מרחתם.

